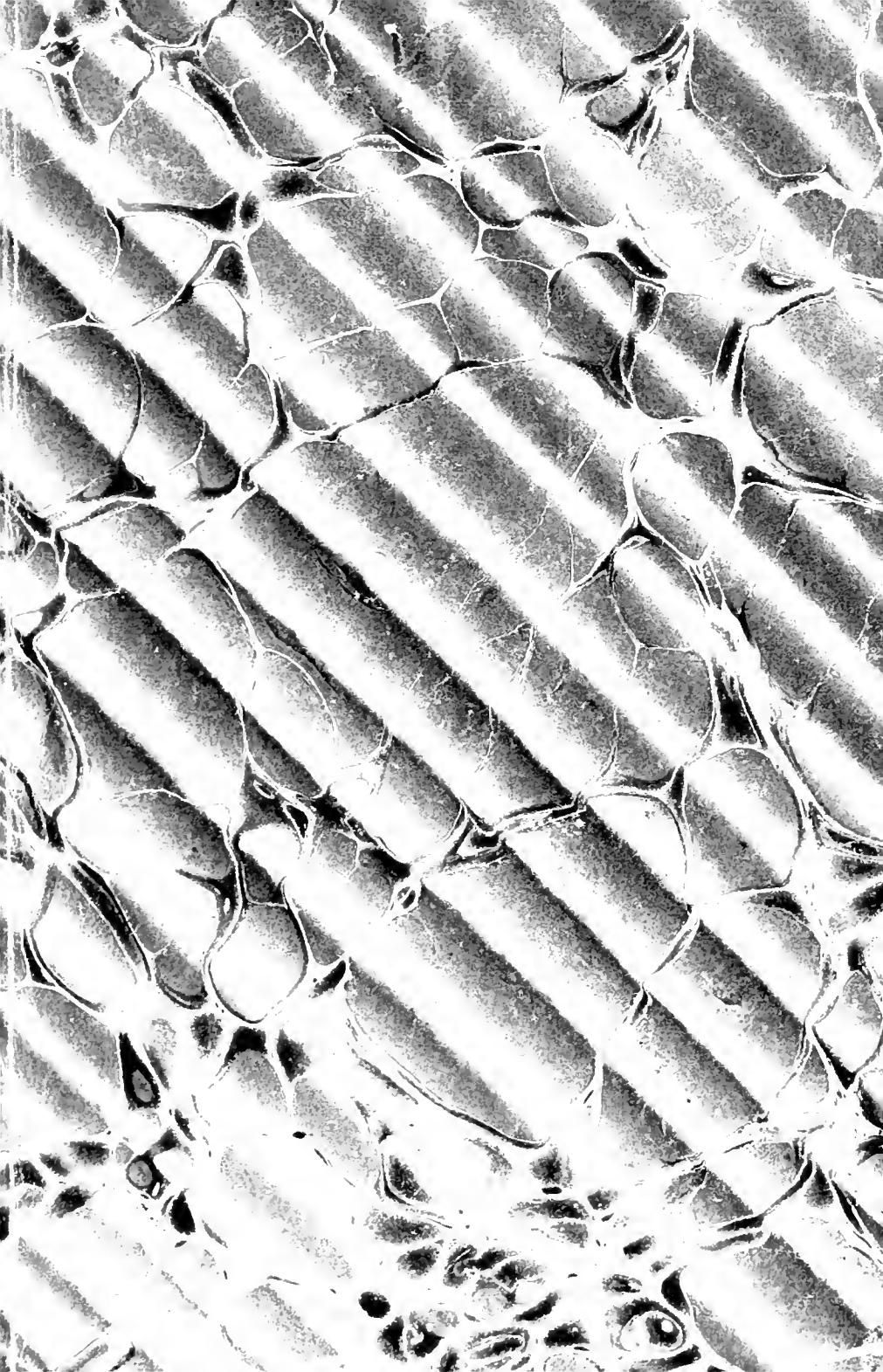

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00108940 8

74 75

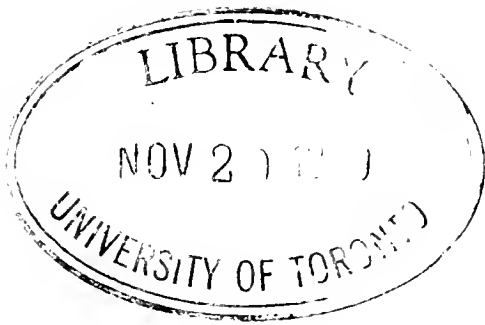
De Passiespelen van

Oberammergau, met een overzicht der godsdienstige tooneelspelen der verledene eeuwen in Belgie, door H. ROMMEL, Priester.

UITGEGEVEN TEN VOORDELE VAN DE KLOPPEN-
ZAAMHEID DER JONGE WERKLIEDEN, TE BRUGGE.

Drukkerij Sint-Augustinus, — Brugge.
BRUGGE, 'S HERTOGENBOSCH,
K. BEYAERT-STORIE. W. VAN GULICK.

PN
3235
R66

VOORREDE.

DIT werk is vooral geschreeven om een volksboek te worden. Het is bestemd om oude volksgebruiken uit ons eigen land te herinneren, en om het wonderbaarste dorp der wereld in België te doen kennen. Het zal tevens op eene nieuwe en treffende wijze aan de christene Vlamingen het Bitter Lijden van Christus voorstellen, en hun de zielroerende overeenstemming doen kennen tusschen het Oud en het Nieuw Testament.

Alles wat wij in het Eerste Kapittel zeggen is gesteund op geleerde schrijvers, die, 't zij in bijzondere studiën, 't zij bij geval van de tooneelspelen der verledene eeuwen gewag maken. Ons doel is niet geweest over die stoffe op eene volledige wijze te handelen. Wij willen er alleenlijk een gedacht van geven, en wij bekenen dat wij een groot getal belangrijke inlichtingen, ons door vrienden en geleerde mannen gegeven, vrijwillig verwaarloosd hebben om onze inleiding niet langer te maken.

Wat Oberammergau aangaat, wij zijn in de beste bronnen gaan putten. Doorgaans al wat wij schrijven hebben wij met eigene oogen gezien, met eigene ooren gehoord, of ten minste geweten door eenen geleerden vriend die veel

betrek gehad heeft met de Passiespelers. De andere bijzonderheden komen uit werken die om hunne nauwkeurigheid in Duitschland meest in eere staan. Ons verhaal spreekt hier en daar andere verhalen tegen, zelfs verhalen die sedert ons bezoek te Oberammergau (22 Oogst 1880) in tijdschriften of dagbladen verschenen zijn. Maar wij zijn zeker van hetgeen wij schrijven, en wij hebben zelfs de nauwkeurigste inlichtingen over het einde der Spelen en de Rekeningen van verleden jaar ontvangen.

In een prospectus zijn « de Passiespelen » bijzonderlijk aanbevolen geworden als prijsboek voor de Katholieke Scholen. Het schijnt ons inderdaad dat zulk een onderwerp meer nut kan bijbrengen dan sommige romans, die men te dikwijls uitdeelt, en die zouden dienen door geschiedkundige werken vervangen te zijn. Wij durven dus rekenen op de prijsdeelingen onzer Katholieke Scholen en Gestichten om « de Passiespelen » onder het volk te verspreiden. De kinders zelven, hopen wij, zullen ze gemakkelijk kunnen verstaan en er voordeel uit trekken.

Mochte dit werk bij alle Vlamingen welkom zijn! Mochte het hun meer en meer iever geven tot het naspeuren hunner oude en christelijke gebruiken, en tot het bewaren van hunne vrome zeden!

DE SCHRIJVER,

Brugge 20 Juli 1881.

EERSTE HOOFDSTUK.

De mysteriespelen en godsdienstige tooneelstukken der voorgaande eeuwen.

§ 1. — Voor welk publiek de tooneelstukken in de middeleeuwen vertoond werden. — Wereldlijke en geestelijke spelen. — Oorsprong van het middeleeuwsch theater : de kerkelijke plechtigheden. — Voorbeelden.

IE hoorde nooit spreken van Oberammergau en van de *Passie Christi* die aldaar alle tien jaar verbeeld wordt? Eene zeldzame verbeelding voorwaar, die nergens hare weêrga heeft! Vraagt ge mij naar de reden van bestaan en den oorsprong van dit spel? Vooraleer in verdere uitlegging te treden antwoord ik : 't is een overblijfsel van verloopende tijden, tijden van eenvoudig en levendig geloof! Dergelijke spelen en verbeeldingen waren bij onze voorouders niet zeldzaam; eeuwen lang vonden zij er een onschuldig, een hert- en zielverkwikkend vermaak in. Van het begin der xi^e eeuw, rond het jaar 1000, tot in 1600, had het theater, na den katholieken godsdienst, de voorliefde des volks in al de landen van het Westen.

Hedendaags zijn er maar eenige menschen, verre het minste getal, die in de tooneelspelen

hun verzet zoeken, en dikwijls, eilaas ! een onzedig of gevaarlijk verzet. In de middeleeuwen ging het anders. Duizenden en duizenden menschen trokken op naar de vertooningen, die gegeven waren, niet in een bijzonder gebouw en door eenige uitgelezene acteurs, maar op publieke plaatsen en onmeetbare theaters, door honderden spelers, door mannen uit alle klassen der samenleving. Zulke vertoogen nogtans waren slechts nu en dan te zien, maar wierden door ontelbare nieuwsgierigen bijgewoond en duurden dikwijls drie, vier of nog meer achtereenvolgende dagen.

Een kort overzicht van deze bijna onbekende instelling onzer voorouders zal hier met nut gelezen worden, en is allerbest geschikt als inleiding tot eene studie over de Oberamergauwsche Passiespelen.

Ten allen tijde was het doelwit der schouwspelen het volk te onderwijzen en te verlustigen.

Nevens de *Abcle Spelen* die van ernstigen aard waren, bestonden er in de middeleeuwen kluchten of *Sotternien*, en zelfs veel *Zinnespelen*, die uitsluitelijk dienden om het volk verzet te geven ; maar de *geestelijke* tooneelen, de *mirakel-* en *mysteriespelen* waren, bijzonderlijk te beginnen met de xv^e en in de xvi^e eeuw, zoodanig ingericht, dat zij tevens dit dubbel oogwit wisten te bereiken. — Over deze laatste

vertoogen en over de godsdienstige spelen van latere tijden zullen wij hier uitsluitelijk handelen.

Nu dat de H. Kerk, en zulks om gegronde redens, het meeste deel der hedendaagsche tooneelspelen, gelijk eertijds deze der heidenen, afkeurt, zal men misschien met verwondering vernemen dat die spelen eenen kerkelijken oorsprong hebben. En toch is het zoo! De katholieke godsdienst, van de eerste tijden af, heeft kerkgebruiken of Ceremonieën ingesteld om den mensch te onderrichten en tot godsvrucht op te wekken. De mensch immers, wiens bijzonderste deel, ja, eene onzichtbare en onstoffelijke ziel is, heeft terzelfder tijde een stoffelijk deel. Zal de H. Kerk, door God zelf bestierd en geleid, dat stoffelijk deel verwaarloozen? Geenszins! Ook, zelfs gedurende de eerste eeuwen van het Christendom, gingen onze geestelijke oversten geheel anders te werk dan de heidensche priesters. Deze verborgen meermaals hunne plechtigheden aan de oogen des volks; de katholieken integendeel, te beginnen in de catacomben van Rome, stelden alle slag van Ceremonieën in om de uitwendige zinnen te treffen, en door de zinnen aan de ziel te spreken, die te overtuigen en tot godsdienstigheid en oefening van andere deugden te brengen.

Zulkdanige kerkgebruiken kent iedereen. De heilige Misse is ons bijzonderste en

treffendste tooneel of drama. Vooral is zij de *levende verbeelding* van het bitter Lijden van Christus ; maar zij is ook eene gedurige *samenpraak* tusschen den priester en het christen volk dat vertegenwoordigd is door de misdieners.

Buiten de H. Mis heeft de katholieke Kerk andere plechtigheden, die ware en sprekende tooneelen zijn. Wie is er die door de zielroerende diensten der Goede Week niet getroffen wordt ? Wie is er die van kindsgebeente af niet bewogen wierd door de processie van Palmenzondag, die schoone verbeelding van de intrede van Christus in Jerusalem ? Wie wordt tot medelijden niet opgewekt door den verwisselenden zang der priesters, die beurte- lings, in het lang Evangelie, Christus of zijne vijanden verbeelden ? Wie denkt aan de diepe ootmoedigheid niet van den Zaligmaker, toen hij, op Witten-Donderdag, Zijne Hoogw. den Bisschop de voeten ziet wasschen van twaalf ouderlingen, die ons de apostelen indachtig maken ?

Ja, deze en andere tooneelen, die sedert onheugelijke tijden in de katholieke Kerk bestaan, spreken aan de oogen en bijzonderlijk aan het hert van het toeschouwende volk. Doch, naarmate de H. Kerk meer vrijheid genoot en meer voorstanders vond, werden zulke *drama's* ook veel sierlijker uitgevoerd. En later, wanneer al de volkeren van Europa

Christen geworden waren, wanneer de milddadigheid der geloovigen de Kerk verrijkt had, dan wierden de plechtigheden van den godsdienst nog treffender; de kerkelijke tooneelen namen steeds toe, duurden langer, geschiedden met meer luister en pracht, en in het bijzijn van eene altijd aangroeiende menigte.

Wij zullen opvolgentlijk handelen over twee soorten van christelijke drama's: de *kerkelijke tooneelen*, en de *mirakel- of mysterie spelen*.

§ 2. — Wat zijn kerkelijke tooneelen? — Voorbeelden. — Hoe deze tooneelen allengskens veranderden. — Andere voorbeelden. — Het kerkelijk drama van O. L. V. Boodschap, te Brugge, enz. — Kerkelijke spelen te Damme, Oostende, Audenaarde, Geeraardsbergen, enz.

DOOR *kerkelijke* tooneelen verstaan wij sommige diensten in de kerken verricht, meest door de priesters en hunne bedienden. Waarschijnlijk kwamen deze tooneelen bijzonderlijk voor in de kloosters en abdijen, waar de nieuwbekeerde volkeren, in de eerste vurigheid hunner godsvrucht, op zekere feestdagen langdurige plechtigheden kwamen bijwonen.

Eerst waren deze tooneelen in het latijn opgesteld, of bestonden enkelijk in het zingen van den tekst zelf der H. Schriftuur. Het waren b. v. korte samenspraken tusschen herders en Engelen op *Kerstdag*. M. Léon Gautier heeft zulk een stuk uitgegeven, van de jaren

900, in het fransch dagblad *le Monde*, nummers 16-17 Oogst 1872. — Op Paschen waren het de woorden van den Engel en van de HH. Vrouwen die 's morgens tot het Graf kwamen ; op andere feestdagen waren het andere gebeurtenissen die men verbeeldde, en dit alles was in zang, door verschillige priesters uitgevoerd, gelijk het Evangelic der Passie op Palmenzondag en Goeden Vrijdag.

Een halve eeuw later, bij de proza der eerste tijden voegt men ook verzen, eerst weinig, dan meer, en later zooveel dat zij welhaast omtrent de helft der kerkelijke tooneelen uitmaken. Deze tweede vorm van het kerkelijk drama zou, volgens Léon Gautier, (*Le Monde*, 28 Oogst 1872) maar bestaan hebben sedert het jaar 1080.

Later nog, door het gebruik der levende talen nevens de latijnsche, nemen de kerkelijke vertoogen eene derde gedaante aan, tot zoover dat men, ten minste in Frankrijk, stukken ontdekt heeft, deels in de volkstaal en deels in het latijn geschreven.

Eindelijk, een vierden vorm zou men kunnen vinden in sommige tooneelstukken, wier onderwerp godsdienstig is, maar in dewelke gedacht en inbeelding wereldsch worden en zelfs heidensch. Gelijk men ligtelijk begrijpt, verliezen deze tooneelen van langs om meer hunnen geestelijken aard, en 't is daar de oor-

zaak van het vervallen der dramatieke voorstellingen in onze kerken en kloosters.

Wij hebben reeds voorbeelden aangehaald van *kerkelijke drama's* die aan het eerste tijdstip toebehooren. Veel andere zijn van het midden der XIIe eeuw. Een der meest gekende is het vermaarde *Spel der Propheten* waar Jacob, Moyses, Isaïas, Jeremias, David, enz. te voorschijn komen, en opvolgentlijk de komst van den Messias aankondigen.

Het ware te lang al de kerkelijke tooneelspeelen te noemen die, geheel Europa door, in voege waren. Daar bestonden er over het feest der H. Driekoningen, over de verrijzenis van Lazarus, over het leven van Sint Niklaais, bisschop van Myra, enz. enz. Wij moeten eene bijzondere melding maken van het *drama van O. L. V. Boodschap*: 't is enkel eene samenspraak, geheel in proza, waar men bijna letterlijk het evangelisch verhaal volgens den H. Lucas heeft. Maar hetgeen opmerkenswaardig is, 't is dat dit drama zeer lang in zwang bleef. Onder andere werd er te Doornijk door zekeren Kanonik, Meester Pieter Cotrel, eene fondatie gesticht om dit klein tooneel in de Cathedrale onder de Gulden-Misse op te voeren. Insgelijks te Brugge werd de Missus-Misse gefondeerd door den zelfden Eerweerden Heer Pieter Cotrel, die in deze stad Aartsdiaken en sedert den 22 Julij 1517 « *prochie-pape* » of Pastoor van Sint-Jacobs geweest was.

Zeggen wij in korte woorden waarin deze ceremonie bestond. De Gulden-Misse is ten allen tijde met veel godsvrucht door het volk bijgewoond geweest. Gelijk zij gedaan werd ter eere van de Menschwording van Christus, zong men die met groote plechtigheid. Alzoo was het gebruik ingekomen het Evangelie dier mis te zingen met verschillende stemmen op verschillende toon. In Sint-Jacobs kerk te Brugge, wierden twee koralen gekozen met fijne en klare stemmen, die overeenkwamen met deze van den diaken der Misse. Die koralen, verbeeldende de een de Allerheiligste Maagd Maria, de andere den Engel Gabriël, moesten voor de mis elk in eene soort van tabernakel gaan en achter eene gordijn gedoken blijven. Als de Mis begon, wierden de gordijnen van het eerste tabernakel weggeschoven, en men zag daar, tusschen twee brandende keersen, Maria op eenen knielbank, met eenen boek voor haar waarin zij las met neêr-geslagen oogen. Na de Epistel ging het tabernakel open waar Gabriël in zat, en de Engel stond recht met eenen scepter in de hand. Dan zong de Diaken het verhaal der H. Schiftuur over het mysterie van O. L. V. Boodschap ; hij deed alles naar gewoonte tot dat hij gekomen was aan de plaats waar gezeid is dat de Engel Gabriël tot de Heilige Maagd Maria spreekt. Hier knielde Gabriël driemaal neder, nam het woord en zong de gekende en-

gelsche groetenis « *Wees gegroet, vol van gratie,* » enz. Verders wierd het verhaal voortgezongen en beurtelings namen Maria en de Engel het woord op, volgens dat er in het H. Evangelie te lezen staat. Na het Evangelie bleven Maria knielende en Gabriël staande in hunne tabernakelen bidden tot aan 't einde der mis, om dan processiewijs en gestichtig weder naar de sacristie te keeren.

Deze plechtigheid, gesticht rond 1520, wierd te Brugge nog stiptelijk onderhouden op het einde der voorgaande eeuw. Integendeel te Doornijk was zij afgeschaft sedert het jaar 1620, om reden van het onbetamelijk gedrag der aanwezende kinderen, dat tegenstrijdig was met den eerbied voor Gods huis. Doch de Mis wordt nu nog jaarlijks ten negen uren gezongen ter intentie van den stichter, met het gewaad, rijkelijk in goud geborduurd, dat door kanonik Cotrel aan de Cathedrale gejongd wierd.

Te Thielt werd de zelfde plechtigheid nog gevierd rond het jaar 1840, gedurende de Gulden-Misse, die ten 6 uren gezongen was.

Eene menigte andere kerkspelen moeten hier in Vlaanderen dikwijls zijn te zien geweest, bijzonderlijk te Brugge en in de omstreken. Voor Damme onder andere, weten wij, door de rekeningen van het jaar 1400, dat « de priesters van Onser Vrouwen Kerke in een spil spelden in de vorsejde kerke ».

Insgelijks in 1411, 1417 en 1421 stelden zij « Ons Heeren Verrisenesse » voor. Van sommige andere voorstellingen der Passie of Verrijzenis in de jaren veertienhonderd, spreek ik niet om reden dat er van de *kerk* geen gewag gemaakt wordt. Nogtans in de rekeningen van 1454 zien wij wederom dat « Ons Heeren Verrisenesse » in de kerk gespeeld wierd. Van eenen anderen kant in 1450, 51 en 56 vindt men dat er spelen gespeeld wierden op H. Sacramentsdag voor het Hoogwaardige, waarschijnlijk binst den Omme-gang of Processie.

De *kerkelijke* tooneelen waarvan tot nu toe spraak was, moesten natuurlijk met den tijd sommige veranderingen ondergaan. Eerst waren zij bijzonderlijk gemaakt geworden en gespeeld voor de inwoners van landen, waar de Romeinen de latijnsche taal ingevoerd hadden. Doch na verloop van verscheidene eeuwen was het volk deze taal niet meer machtig, en alzoo drong de volksspraak langzamerhand in de kerken. Elders kan deze verandering haren oorsprong gevonden hebben in het verdwijnen der eerste vurigheid bij de nieuw bekeerde volkeren van Europa. Dat er met de volkstaal alle slag van aanhangsels bij de *kerkelijke* spelen gevoegd werden, begrijpt men gemakkelijk. De zaken wierden eindelijk tot zoo verre gebracht, dat de tooneelen uit de kerk gebannen en op het voorplein of kerkhof

gespeeld wierden (1). Sedert dien zag men de priesters niet meer, of toch maar zelden, als *acteurs* optreden, en niet alleen geestelijke maar ook wereldlijke schrijvers hielden zich in het vervolg bezig met de tooneelspelen te verveerdigen.

Wij zullen ons nogtans wachten van te beweren, dat de tooneelspelen teenemaal uit de kerken gebannen wierden. Aileenlijk maakte men sedert omtrent de jaren 1300 geene nieuwe *kerkelijke* drama's meer, in den zin dien wij uitgelegd hebben. Zulks belette niet dat er ondertusschen nog eenige van de reeds bestaande tooneelen in de openbare bidplaatsen uitgevoerd wierden, of dat er zelfs nieuwe gespeeld geweest zijn, in de volkstaal opgesteld. Alzoo is het dat er in 1518 te Oostende, « *in de nieuwe kercke* een spel van den gheboorte Ons Heeren ghespelt » wierd door « die van den Rhetoricke van deser stede. » Te Audenaarde was er spel « *in de kercke* » op den 15sten van Wedemaand, men weet niet bij welke gelegenheid. Zoo ook vinden wij in de rekeningen der stad Geeraardsbergen dat de leden der Rederijkkamer, in het jaar 1548 « 't spel speelden van (den) Missias *in de kercke.* » Te Douaai, dat in de Staten lag van onzen gentschen inboorling keizer Karel V,

1. In het bisdom van Utrecht wierden de spelen in de kerken reeds verboden in het jaar 1293.

speelden de priesters en de koorgezellen gedurende het jaar 1542, *in de kerk* van Sint Amatus, het spel der Verrijzenis, en in 1548 dat van de Discipelen van Emmaüs.

Men zou nog meer voorbeelden kunnen aanhalen van dergelijke vertooningen *in de kerken* gegeven. Buiten hetgeen hierboven aangeteekend staat wegens het kerkelijk tooneel van O. L. V. Boodschap, bestonden er zelfs in de verledene eeuw nog overblijfsels van deze oude gebruiken in Frankrijk, waar ten jare 1834, de Aartsbisschop van Kamerijk genoodzaakt werd alle slag van vertooningen in de kerken te verbieden.

Wat ons land aangaat, de tooneelspelen zijn er volstrekt uit de kerken verdwenen ; doch tot hedendaags blijft er in West-Vlaanderen een der treffendste voorbeelden over van de instellingen die wij hier verhandeld hebben ; wij willen spreken van de alombekende *Boet-Processie* van Veurne, die deels mag aanzien worden als eene aaneenschakeling van *kerkelijke* spelen, deels als een laatste overblijfsel der *Mysteriespelen* die wij welhaast zullen bespreken. Aangezien deze godvruchtige Ommevang een der eigenaardigste overblijfsels is der middeleeuwen, zullen wij op het einde van dit kapitel zijnen oorsprong doen kennen, en den stoet zelven kortbondig beschrijven gelijk hij was in de verledene tijden en gelijk hij nog hedendaags is.

§ 3. — Wat is een mirakelspel? — Oorsprong van het woord mysteriespel. — Voorbeelden te Gent in 1458, te Brugge in 1450, te IJper in 1493, te Audenaarde, Damme, Aalst, Nieuwpoort, Veurne, Oudenburg, enz. — Voorbeelden te Parijs en te Laval. — Tweede beteekenis van het woord mysterie.

TOT hier toe is er uitsluitelijk spraak geweest van het *kerkelijk drama*, van de tooneelspelen die in onze katholieke tempels als kerkgeplogetheden langen tijd in gebruik waren.

Hoe, wanneer en waarom de theaterstukken uit de kerken gesloten wierden, hebben wij reeds uitgelegd. Vooraleer wij de bijzonderste hoedanigheden onderzoekender dramatieke voorstellingen die men sedert 1400 doorgaans op het kerkhof of op de markten speelde, zullen wij een woord zeggen over de *namen* van de godsdienstige tooneelstukken der middeleeuwen.

In de geschiedenis der nederlandsche letterkunde is er spraak van *mirakel-* en *mysteriespelen*. Deze namen, die in het fransch zoowel als in het vlaamsch algemeen aanveerd zijn, zullen wij in hunne verschillende beteekenissen trachten te verklaren.

Ondertusschen moet men niet vergeten, dat wij in de oudste rekeningen van Vlaanderen, voor hetgeen ons onderwerp betreft (¹), bij

1. Te weten als er spraak is van hetgeen de Franschen *miracles* noemen, en *mystères*: Deze twee woorden bestaan met den zelfden zin in't vlaamsch. Zie de historie der Processie

voorkeur het algemeen woord *spel* aantreffen om tevens de twee latijnsche benamingen van *comoedia* en *tragocdia* te beduiden. Zoo ook vindt men nog in 't latijn het woord *ludus*, in het engelsch *play*, in het fransch *jeu*, in het duitsch *spiel* en in het italiaansch *rappresentazione* met de zelfde beteekenis.

Door een *mirakelspel* (un miracle) verstond men in de middeleeuwen, het verhaal van de eene of de andere bovennatuurlijke daad, historie of legende, aan de Allerheiligste Maagd of aan andere heiligen toegeschreven. Als men zulk een verhaal in een *spel* of *drama* veranderde, noemde men het nieuw spel een *mirakelspel*.

Zulke spelen kende men reeds in Frankrijk in de XIIIe eeuw. Waarschijnlijk waren onze gewesten, Vlaanderen bijzonderlijk, niet ten achteren, in vergelijking met onze zuiderlijke geburen.

Een andere naam, deze van *mysterie*, in de middeleeuwen insgelijks gebezigd om tooneelstukken aan te duiden, schijnt geenszins voort

van Veurne bl. 57. Wij hebben nog andere namen. Immers in de rekeningen der stad Damme voor 't jaar 1450 zegt men dat er daar « eene *moraliteit* van der Verissenisse van O. H. » gespeeld wierd, en in 1451 « eene *moraliteit* ter eeren van der Verissenesse van Onsen Heeren. » — Voor hetgeen *wereldlijke* spelen aangaat, vindt men dat er te Damme « een goed abatement » gespeeld wierd in 1433, en « esbatementen » in 1454 ; te Oudenburg in 1540 speelde men « een farse. » In den inrichtingsbrief der Rederijkkamer « *Cristus oogen* » te Diest in 1502, onderscheidt men het *spel van sinne*, het *esbatement* of *camerspel* en het *tafelspel*. — In andere oorkonden komt het woord *abelespelen* voor. enz., enz.

te komen van het latijnsch woord *mysterium*. Hij zou eerder zijnen oorsprong vinden in het latijnsch *Ministerium*, dat in de middeleeuwen dikwijls wierd vervangen door *misterium* en gebruikt was in den zin van *daad* of ook van kerkelijken dienst. Het *Mysterie der Passie* beteekende dus : den kerkelijken dienst der Passie, of anders gezeid : het Lijden van Christus dat, bij manier van tooneelstuk in de kerken gevierd werd.

In het begin der jaren 1400 gebruikte men het woord *mysterie* om een *stomspel* aan te duiden, een *Mimodrama* (1) gelijk men heden-

1. Het woord *Mimodrama* was bij het volk weinig of niet gekend toen eensklaps te Brugge, gedurende den zomer van 1880, op veel huisgevels groote plakATEN te lezen waren met het volgende opschrift : GODSDIENST EN VADERLAND, *groot mimodrama dat voor den eersten keer zal uitgevoerd worden te Sint-Andries, bij Brugge, op Zondag 11 juli 1880.*

De dagbladen waren daar veel mede bezig. In eene van die gazetten vind ik omtrent het volgende : « *Mimodrama* is een grieksch woord dat beteekent een *Stom-spel*, 't is te zeggen een tooneelspel of vertooning waar er *niet* gesproken wordt, waar alles gedaan is met gebaren of teekens en ook door *tableau's* verbeeld wordt, geen geschilderde *tableau's*, maar levende menschen die de tafereelen uitmaken. »

Het mimodrama, GODSDIENST EN VADERLAND, te Sint-Andries gespeeld door meer dan 200 spelers, waaronder acht ridders te peerde, heeft eene zekere opschudding in België te weeg gebracht. De liberale drukpers gaf dat stuk uit als eene zinspeling op het zenden van *speciale commissarissen* naar de katholieke gemeenten. Een minister heeft er, ja, van gesproken in de Kamers. Ten anderen, het mimodrama zelf, door zijne eigenaardigheid heeft zoo veel bijval gevonden dat sommige lezers geheel geern misschien eenige bijzonderheden over dat spel zullen vernemen. Om deze *nota* niet langer te maken zullen wij die bijzonderheden verschuiven tot op het einde van dit kapitel. (Zie bl. 72.)

daags ook zegt : oude vlaamsche en fransche schrijvers geven b. v. den naam van *mysteriën* aan de voorstellingen die op 23 April 1458 te Gent gedaan wierden. Deze voorstellingen waren eigenlijk « *levende beelden,* » *des tableaux vivants*, of ten hoogste *stomspelen*, dat is, vertooningen waar de gevoelens en gedachten maar door de beweging van armen en handen, alsook door de gelaatstrekken uitgedrukt worden.

In voornoemd jaar deed Philip de Goede, na den oproer van Gent, zijne plechtige intrede binnen de muren dier oude gemeente. Te dezer gelegendheid waren er *stomspelen* of *levende beelden* te zien op 18 schavotten die men opgeslagen had langs den weg waar de hertogelijke stoet moest voorbijtrekken. 't Waren meest al zinspelingen op de tijdsomstandigheden. Men toonde er: den verloren Zoon; — Cicerodie Cesar looft over zijne goedjonstigheit ten opzichte van Marcellus ; — de zegenpralende Kerk ; — den goeden Herder ; — Pompeius die aan Tigranes genade schenkt ; — den afgod Mars ; — verscheide Profeten ; — JESUS die verschijnt aan zijne Apostelen ; — Gedeon, enz., enz. Welk mengelmoes van gewijde en ongewijde tooneelen !

Vroeger, te Brugge ook, insgelijks na eenen opstand, toen dezelfde vorst, in 1450, zijne intrede deed in Vlaanderens oude hoofdstad, ontmoette hij op zijnen weg eerst eenen

wagen, waarop eene woestijn verbeeld was met sint Jan den Dooper. Op den wagen stond het volgende opschrift te lezen : « *Ik ben de stem van dezen die in de woestijn roept : bereidt den weg des Heeren.* » Voor de stadspoort zat Job op eenen mesthoop door zijne vrouw en vrienden omringd, en boven dit vertoog las men het volgende : « *De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, wat den Heere goeddacht, is geschied.* » Iedereen begrijpt hoe dit alles zinspeelde op de onderwerping der stad ten opzichte van den Hertog. Verder, op markten en bruggen, stonden nog andere *levende beelden*, bij voorbeeld Abrahams offer, de geboorte en en verrijzenis van JESUS, de verheerlijking op den Thabor, enz.

In de zelfde stad waren in 't jaar 1445 prijzen te winnen geweest voor, « den ghenen die hier best stomme personage speelden upten dach van den Helighen Bloede. »

Te IJper, den 28 mei 1493, zijnde den 3^{den} Sinxendag, vierde men groote feesten ter gelegenheid van het afkondigen van den vrede die te Senlis met Frankrijk was gesloten geweest. Daar waren ook prijzen te winnen voor « de ghene die 't beste stomme personaige spelen zoude. »

In nog veel andere plaatsen van Vlaanderen wierden er zeer dikwijls *mysteriën* van dien aard opgevoerd, bijzonderlijk in de processiën die bij onze voorvaders doorgaans zeer

prachtig moeten geweest zijn. Wij laten hier eenige voorbeelden volgen zonder te durven beslissen dat daar uitsluitelijk spraak is van *stomspelen*. In eenige gevallen weten wij stellig dat de spelers in de processiën ook woorden uitspraken. Doch omdat wij meenen dat het eene uitneming was, en ook om verder op zulke godsdienstige stoeten niet te moeten terug keeren, geven wij in eenen keer eenige bijzonderheden over gemelde katholieke plechtigheden in Vlaanderen.

Voor hetgeen Kortrijk aangaat, reeds in 1401 spreken de oude handschriften van « ghesellen die omme ghingen metten Sacramente en daar speelden een spel. »

In 1412, twee wijken der stad Audenaarde gaven eene stomme vertooning « up eenen schavaute » wanneer de processie voorbij trok op H. Sakramentsdag ; en van dan af waren zulke vertooningen daar meer en meer te zien. In 1414 waren het reeds geene stomme vertooningen meer, maar de personagen spraken ook rijmen uit.

Te Kortrijk, gelijk wij lezen in de rekeningen van 1424-1425, wierd aan de priesters van St-Maartenskerk toegestaan eene « stellage te doen makene zonder heurlieder cost up tkercoft te Ste-Martins, daerup zij speelden ende beteekenden int Vlaemsche de *Verris-senese ons Heren*. »

Te Damme, in de rekening van 1450

« den III^{en} dach van wedemaent, 't welke was den helegen Sacraments dach » spreekt men van « den gesellen die een spel van personagen speilden daer 't helige Sacrament leed, » 't is te zeggen *ligt*, te weten op eenen autaar gedurende den Ommegang. — Men vindt omtrent de zelfde woorden ter gelegenheid van de processien der jaren 1451 en 1456. — In 1480 speelden de Rederijkers van Gent « in 't omme gaen vander processie een schoon spel. »

Door de rekeningen van Nieuwpoort weten wij dat de gilden van veel naburige dorpen de H. Sacramentsprocessie dier stad dikwijls bijwoonden. Tusschen 1490 en 1551 meldt men verscheide keeren Loo, Ramscapelle, Adinkerke, Zevecote, Sint-Pieterscapelle, Oostduinkerke, Couckelaere, Handzaeme, Mannekenvere, Leffinghe, Slype, Alveringhem en Isenberghe.

Te Veurne waren de *Ommegangen* ook bijgewoond door de gilden uit de omstreken. Reeds in 1451, de boogschutters van Adinkerke speelden er in de processie van H. Kruisvinding, op 3 Mei, *de Marteldood van Sint Sebastiaan*. Ramscapelle, Wulpen, Boesinghe, Coxyde, Avecapelle, Bulscamp, Eggewaertsapelle, Ghistel, Oostduinkerke en Loo komen ook dikwijls in de xvi^e eeuw met hunne boogschutters in de zelfde processie te voorschijn.

In den inrichtingsbrief der *Rederijkkamer van het H. Kruis*, te Kortrijk, in 1514, staat er « dat de gulde broeders jaerlijckx.... spelwijs » vertooghen den meestendeel van den Passien, up den Sacramentsdagh, dewelcke alle » guldebroeders beloven moeten te spelene, als » zij daertoe versoght sijn, idoone (bekwaam) » daartoe wezende. »

Te Oudenburg, in 1560, ziet men dat de leden « van 'SHelichs Gheest gilde » de processie opluisterden « met diversche vertoghingen uiter Heylige Scripture » en dat er daar alzoo een groote toeloop was van de « lieden van den buyten. »

Hoe plechtig, hoe luisterlijk moeten sommige van die volksfeesten niet geweest zijn ! Welk een treffend en eigenaardig voorkomen hadden onze stoeten niet in die afgelegene tijden, met derijke en kunstvolle kleederdracht der middeleeuwen !

Wij weten het : overal waar er menschen zijn, vindt men misbruiken en de instellingen onzer vaders waren daar niet vrij van. De stomspelen die eertijds op de markten of in de straten onzer steden gespeeld wierden, hadden ook dikwijls iets aanstootelijks. De overgroote toeloop van volk, het bederf dat gemeenelijk het gevolg is van buitengewone weelde, de wereldlijke feesten en tooneelen die gemeenelijk na de godsdienstige kwamen en somtijds onder het opzicht van zeden te

wenschen lieten : dit alles toont dat onze bewondering voor het verledene zekere palen behoort te hebben, en dat wij niet al te veel wenschen moeten van die oude gebruiken *geheel en gansch* te zien herleven.

In Frankrijk ook zag men dikwijls gedurende de middeleeuwen zulke schouwspelen, zelfs langen tijd eer de naam van *mysteriën* hun toegepast wierd. In 1313 deed Philip de Schoone, bijgenaamd de Munteschrooder, geheel de Passie verbeelden, nevens eenige andere tafereelen, ter gelegenheid van een bezoek van Eduard II, koning van Engeland. Dit gebeurde 85 jaar vóór dat het eerste *geschreven Passiespel*, dat gekend is, uitgevoerd wierd.

Doch het belangrijkste, het eigenaardigste voorbeeld van dit slag van *levende beelden* is zekerlijk hetgene men leest in de jaarboeken der stad Laval.

De zaak is voorgevallen op den Goeden Vrijdag van 't jaar 1507. Nevens den Predikant, op een verhoog, stonden eenige godvruchtige spelers verborgen achter eenegroote gordijn. Gedurende het sermoen, waar geheel het Lijden van Christus verhaald wierd, maakten zij onder elkander het levend afbeeldsel van het een of het ander deel der Passie. Naarmate de redenaar riep « *Ostendatis* » (1) wierd de gordijn van weërskanten weggescho-

1. Toont het afbeeldsel.

ven ; de predikant gaf eene korte maar indrukwekkende verklaring der voorgestelde daadzaak, en eindelijk kwam de gordijn het voorbereiden van een nieuw tafereel aan de oogen der geloovigen verbergen. Alzoo wierd de Passie terzelfder tijde verbeeld en gepredikt met *veertig* zulke voorstellingen (*tableaux vivants*) of mysteriën.

Het zij genoeg over den eersten zin van het woord *mysterie*, dat echter eene tweede en veel meer gekende beteekenis heeft. Immers te beginnen met 1450, bijzonderlijk sedert het opkomen der drukkunst, gaf men, in Frankrijk althans, den algemeenen naam van *mysteriën*, aan al de ernstige stukken die het theater aangaan, b. v. aan de Passiespelen, de mirakels, de levens van Heiligen, enz. Deze benaming, eens voor al gezegd, gebruiken wij ook, hier en daar, om stukken van vroegere tijden aan te duiden.

§ 4. — Algemeen karakter der mysteriespelen. -- Wetten door de Fransche tooneelschrijvers gevolgd in de XVIIe eeuw. -- Het gedacht der romantieke schrijvers. — Dit gedacht was geene nieuwigheid in de letterkunde. — Een vlaamsch mysterie uit de XIVe eeuw. — Ander voorbeeld uit de XVIe eeuw. — De waarom van het mengelen van ernstigheid met klucht. — Rol van zot en duivel in de spelen der middeleeuwen. — Godvruchtig doel van die spelen. — Voorbeelden.

WAT was nu eigenlijk in de middeleeuwen het algemeen karakter der dramatieke voorstellingen die de Franschen meest

Mysteriën en Mirakelspelen (Mystères, Miracles), de Vlamingen doorgaans kortaf *spelen* noemden? Wat waren hunne eigendommen en kenmerken bij ons en onze naburen?

Het is gemakkelijk te antwoorden als men voor Frankrijk alleen spreekt; de letterkunde van onze geburen bezit immers zeer oude en kostelijke gedenkstukken. Het spel van Adam uit de jaren elfhonderd; het « spel van Sint Niklaais » door Jan Bodel, en het « *Mirakelspel van Theophiel* » door Rutebeuf uit de jaren twaalfhonderd zijn door bestudeerde mannen uitgegeven en onderzocht geworden; en alzoo is men er in gelukt een nauwkeurig gedacht te kunnen geven van het fransch tooneel, gelijk het was in de XIIe en in de XIIIe eeuw.

Hetgeen bijzonderlijk blijkt uit het onderzoeken van gemelde werken, zullen wij in korte woorden nederschrijven.

Vooraf dient het volgende in acht genomen.

Sedert de heropkomst der heidensche letterkunde van Athenen en Rome, hadden sommige schrijvers, en namelijk Vondel, de oude regels van Aristoteles *over de drij eenheden* in hunne tooneelstukken toegepast. Later hebben de groote fransche dichters, zoo als Corneille en Racine, insgelijks die letterkundige wet onderhouden. Ziehier hoe zij de zaken verstonden: Volgens hen was het in de tooneelstukken niet toegelaten tragieke of ernstige

gedachten met vrolijke en kluchtige samen te voegen. De daadzaak of handeling die den grond van het stuk uitmiek, mocht nooit de 24 uren te buiten gaan. Het theater, waar men speelde, moest altijd dezelfde plaats verbeelden. Eindelijk, voor hetgeen de personagen aangaat, zij waren meest gezocht onder koningen, en bij voorkeur onder de heidensche van den ouden tijd. Daarenboven handelden zij zelden of nooit volgens hetgeen men in het dagelijksch leven tegenkomt, maar zij leefden om zoo te zeggen in eene ingebeelde wereld, in eene droom-wereld!

Zulke waren de regels der *klassieke* school. Doch, omtrent het jaar 1827, kwamen in Frankrijk over al deze zaken andere gedachten tot stand. De *romantieke* schrijvers beweerden dat het theater, om met de waarheid en de natuur overeen te komen, te zamen deftigheid en kluchten moet voorstellen; dat er daar niet alleenlijk groote en beroemde mannen, maar ook gemeene menschen moeten te voorschijn komen; dat de eenheid van tijd en plaats zekerlijk eene volmaaktheid is, maar dat niets beletten moet van eene daadzaak op te voeren die meer dan éenen dag geduurd, of die zich opvolgentlijk in verscheidene plaatsen ontwikkeld heeft. Eindelijk volgens deze zoo genoemde nieuwe school, die sedert 1830 de bovenhand heeft, mag men voor het theater niet uitsluitelijk stukken van den hoogen trant,

en daden uit den heldentijd des heidendoms bewerken, maar men moet ook aan eene dubbele bron putten, eertijds tamelijk verwaarloosd : het huiselijk en gemeen leven van den eenen kant, van den anderen kant de geschiedenis.

Is dit laatste stelsel eene nieuwigheid in de letterkunde ? Is het eene schepping van de schrijvers der XIXe eeuw ? Men heeft het lang gemeend, ten minste voor hetgeen Frankrijk betreft. Zekerlijk kende men den grooten engelschen tooneelschrijver die meer dan twee honderd jaar te voren zijne zwierige stukken had uitgegeven. Maar de Franschen hadden de voortbrengsels van hun middeleeuwsch theater uit de oog verloren ; zij wisten niet meer dat hunne oudste schrijvers, reeds zes eeuwen voor de opkomst der *Romantieke* school, te werk gesteld hadden hetgeen men als eene uitvinding der hedendaagsche kunst aanzien heeft.

Ziedaar wat er volgt uit het onderzoeken der oudste fransche tooneelstukken.

Was het godsdienstig Drama in Belgenland op den zelfden leest geschoeid ? Waren de tooneelen onzer voorvaders in de middeleeuwen ook een mengelwerk van klucht en deftigheid ? Moeielijk ware het deze vraag op te lossen, zoolang men geene nieuwe stukken aan den dag brengt. Het eenigste en oudste mysteriespel dat wij kennen en dat ons uit

het midden der XIVe eeuw is overgebleven, is vrij van de komieke inmengsels die in Frankrijk en Duitschland voorkomen. Moeten wij daaruit besluiten dat zulks voor al onze mysteriespelen een vaste regel was? Heeft het vlaamsch karakter, veel statiger dan de lichtzinnige inborst der Franschen, de blijgeestigheid in de mijsterie-spelen niet willen dulden? Wij hebben de noodige stukken niet om daarover te beslissen; toch zijn wij meer genegen om te antwoorden dat onze godsdienstige tooneelschrijvers der middel-eeuwen, zoo wel als deze van onze naburen, hun publiek zochten te vergeestigen.

Wat er ook van zijn moge, laat ons, eer wij dit onderzoek voortzetten, een kort overzicht geven van het oudste nederlandsch mysterie-spel. Het is geschreven in het Limburgsch dialect. Het begint met de schepping der wereld. Hoe zulk eene daad vertoond werd, zouden wij ons moeielijk kunnen inbeelden. Daarop volgt een *Gloria in excelsis* gezongen door de Engelen, en dan de val van Lucifer. Na den Hemel, verbeeldt het tooneel de aarde, te weten het aardsch Paradijs. Als onze eerste ouders uit het Paradijs verdreven zijn, geeft de « *Ontfermherticheit* » aan God den raad van met Adams kinderen medelijden te hebben. « *Gerechtigheit* », wil echter maar vergiffenis schenken op voorwaarde dat een Verlosser voor den Mensch zou voldoening geven.

Daarna volgen, op verzoek van « Vrouw Ecclesia », de voorzeggingen wegens den Messias : Verschillige Propheten komen te voorschijn en geven alzoo eene inleiding tot de geschiedenis van JESUS, die dan in de volgende tafereelen voorgesteld wordt. — Na de Boodschap van den Aartsengel Gabriël ; na het gezang der herders, begint de reis der drie koningen voorafgegaan door de ster. Men ziet de koningen voor Herodes ; hunne aanbidding te Bethleëm ; de vlucht naar Egypte ; de kindermoord ; de terugkomst uit het ballingschap, en verders de meest gekende tooneelen uit het leven van JESUS, tot aan den nacht van zijnen doodstrijd... Daar eindigt het oude handschrift der jaren dertienhonderd. Waarschijnlijk liep de geschiedenis voort met het breedvoerig vertoog van het Bitter Lijden tot aan Christus' Hemelvaart.

Hoe is het mogelijk geweest zulk een uitgebreid stuk ten tooneele te brengen ? Later zullen wij die vraag beantwoorden. Voor den oogenblik onthouden wij dat hoegenaamd geene klucht den verheven indruk van dat mysterie komt verminderen.

Dat dit spel opvolgentlijk speelt in verschillende van elkander zeer afgelegene plaatsen, is gemakkelijk om zien.

Later nog, te weten in de xvi^e eeuw, komen wij in ons land stukken tegen, waar de eenheid

van plaats hoegenaamd ook niet te vinden is. Een voorbeeld daarvan vinden wij in « *de Passie ofte de lijdende en stervende Christus* » gedrukt bij L. Van Paemel te Gent.

Dit stuk is in vijf deelen verdeeld. Reeds in het eerste deel wordt het tooneel *vier maal* veranderd. In het begin ziet men de raadzaal van Annas en Caiphas ; dan, door het vallen van eene middengordijn, wordt eene straat vertoond, waar Petrus en Joannes overleggen hoe zij het huis zullen vinden, om met JESUS 't paaschlam te eten. De middengordijn wordt nog eens opgetrokken en de verbeelding van het H. Avondmaal staat voor de toeschouwers. Wederom valt de middengordijn, en Judas verschijnt met eenige krijgsknechten. Nadat het voorhangsel nogmaals opgerold is, ziet men in de diepte den hof van Oliveten, ook Gethsemani genaamd. -- In het tweede deel hebben er insgelijks drie veranderingen plaats. In het derde volgt de veroordeeling van Christus ; het vierde deel stelt het begin des lijdens, het vijfde de kruisiging voor. (Zie Alberdinck, Spiegel der Nederlandsche letterkunde I, 98).

Hier behoeft nog bijgevoegd te worden dat in een tusschenspel verscheidene duivelen, in komieke houding, te voorschijn komen, zich verheugende over de winst die de Hel doet met de wanhopige dood van Judas.

« *Zulke duvelrye* (in 't fr. diablerie) was

reeds sedert de XIVe eeuw, in de meeste stukken der middeleeuwen een onmisbaar gedeelte. Een nog sprekender voorbeeld daarvan treffen wij in een ander drama van dezen tijd, namelijk in 't « spel van den heylighen Sacramente van den Nyeuwervaert », dat eveneens in de eerste helft der XVIe eeuw zoo niet geschreven, dan toch voor 't eerst opgevoerd werd. Ja, in dit tooneelstuk spelen zelfs twee duivelen de hoofdrol. Zij zijn er natuurlijk op uit eenige offers aan Lucifer te leveren, die hun anders, « *schuimbekkend van woede, de leden breken, hen tot veel malen of wel verscheuren en opeten zal.* » Dit spel is, *in zijnen aard*, het jongste in de nederlandsche letteren, en onderscheidt zich vooral van andere stukken doordat hier wereldsche tooneelen met zinnebeeldige of bovennatuurlijke dooreen gemengd zijn. Ten anderen, gelijk wij het nopens de oude fransche stukken opgemerkt hebben, al wat ernstig en stichtend is gaat hier ook nevens kluchten, en zelfs op eene zeer kunstvolle wijze, zonder ooit iets aanstootelijks te hebben.

Men ziet het : zoo wel in Vlaanderen als in Frankrijk, Duitschland en Engeland heeft men tot de XIXe eeuw niet moeten wachten om in het werk te zien hetgeen de Romantieke school maar later als grondstelsels ging voorhouden.

Doch hoe dat gedurig mengen van ernstig spel met klucht uitgelegd ? « 't Is, zegt een

fransche schrijver, om reden dat de Poëet nauwkeuriglijk het leven van den mensch heeft willen afschetsen, waar het lachen zoo dikwijls de tranen komt onderbreken » ! — Daarenboven de tooneelschrijvers die bijzonderlijk het volk wilden stichten, moesten de aandacht der toehoorders opwekken. Om daarin te gelukken, trachtten zij geestige rollen uit te vinden. In de fransche stukken komt er, van 't midden der xv^e eeuw, dikwijls een zot te voorschijn. Als het volk lang genoeg geluisterd had, kwam eensklaps die gek te berde. De oude handschriften maken ondertusschen geen gewag van de woorden die hij belast was uit te spreken. Moest hij misschien improviseeren, en in de dagelijksche gebeurtenissen van zijnen tijd, het een of het ander zoeken dat zijne toehoorders eens hertelijk kon doen lachen ? Het schijnt van ja.

Een andere rol die dikwijls op kluchten of poetsen uitkwam, was deze van den duivel. In het middeleeuwsch theater speelt de duivel eene rol die men moeielijk kan verstaan en uitleggen. Terzelfder tijde doet hij u lachen en jaagt u vrees in. Hij wordt beschimpt, maar toch ontzien ! Altijd overwonnen, hij staat gedurig op uit zijne schandige nederlaag, om gedurig tegen den mensch eenen onverbiddeijken oorlog te hernemen. Met hem te beschimpen, neemt men wraak over den haat en den schrik dien hij veroorzaakt : even als een

kind in den donkeren met de spoken licht, maar ook siddert en beeft. Het volk schertste met zijne gekromde hoornen, zijn zwart aanzicht, zijne gemaakte klauwen ; nogtans het was overtuigd dat Lucifer altijd op loer stond tegen dat de mensch zou in doodzonde vallen om hem alsdan in den afgrond mede te slepen.

De duivel speelde dus ook ondertusschen eene ernstige rol. Meestendeels nogtans was hij bespot, belachen en mishandeld.

Ondanks die komieke tusschenpoozen, hadden de *mysteriën*, in hun geheel genomen, een ernstig uitzicht. Het oogwit der schrijvers was godsdienstige gevoelens in te boezemen ; getuige daarvan het voorwoord van sommige mysteriespelen waar het godvruchtig oogmerk klaarblijkend wordt aangeduid ; getuige ook het nawoord dat altijd bestond in eene geestelijke vermaning vol geloof en betrouwen op God, vol liefdegevoelens tot den evenmensch.

Op den dag van heden verstaan wij nauwelijks dat tooneelspelen, gelijk deze die wij hier beoordeelen, eenen goeden, eenen stichtenden indruk konden achterlaten. Maar in eeuwen van onwankelbaar geloof, bij volkeren, eenvoudig van zeden en gebruiken, ver van alle vijandige spotters die altijd iets te beknibbelen vinden, te midden eener maatschappij waar meer openhertigheid dan beschaving was : ja in zulke omstandigheden kon een tooneel waar Hemel, aarde en hel verbeeld waren, de

christenen opwekken tot het oefenen der deugd en het vluchten der zonde.

Van eenen anderen kant bestond bij het volk de rechtzinnige meening dat het voordragen van geestelijke tooneelspelen inderdaad aan God aangenaam was. Hoe menigmaal wierd de belofte gedaan van een mysterie te spelen om de bermhertigheid van den Heer af te smeeken of hem dankzeggingen op te dragen!

Te Châlons, in het Noorden van Frankrijk, besloot men in 1497 het mysterie te spelen van Sinte Sebastiaan, patroon tegen de pest, omdat de bevolking reeds sedert zes jaar van die ziekte was gespaard gebleven. Te Romans voerde men in 1509 een ander stuk uit, ter gelegenheid van het ophouden der zelfde kwaal. Later zullen wij zien dat eene gelijke oorzaak, in 1633, de gelegenheid was der Passiespelen van Oberammergau.

§ 5. — Wie de onkosten afdroeg der mysteriespelen. — Ongeloofelijke toeloop te Valenciën in 1547. — Wie in 't algemeen de spelers waren. — Rijselsche spelers te Mechelen in 1494. — Hoe dikwijls men speelde.

EEN volk dat aan zijn geloof is vastgehecht, en door tooneelspelen aan God weet of meent te behagen, zal natuurlijk noch moeite, noch onkosten sparen, als het er op aankomt zijn edel doel te bereiken.

De stedelijke besturen, wanneer zij zelf het

noodige geld niet toestonden, gaven gemeenlijk eene bijlage om de tooneelstukken op te voeren. Er zijn ook voorbeelden van rijke heeren die al de onkosten keerden van zekere vertooningen. Er bestonden ook nog vele broederschappen of gilden die den last van zulke plechtigheden opnamen : In België, (te beginnen met het einde der XVe eeuw), deden dit bijzonderlijk de Rederijkkamers.

Ten anderen, in plaats van aan de mysterie spelen te verliezen, gebeurde het ook dat men er winst aan deed. Als men de tegenwoordige weerde van het geld inziet, vindt men voor het Passiespel van Valenciën, in 1547, dat de onkosten beliepen tot ongeveer 29,000 franks; de ontvangsten brachten rond de 37,000 franks op, en lieten, bijgevolg, eene som van 8,000 fr. te verdeelen onder de acteurs. Dit vertoog, dat allerprachtigst was, duurde 25 dagen. Volgens zeer matige rekeningen, waren er dagelijks tusschen 5000 en 6000 aanwezigen. Men kent nog de namen van meer dan 50 spelers. Vermits Valenciën te dien tijde deel maakte van de Nederlanden, is het niet te verwonderen, dat er machtig veel Vlamingen tegenwoordig waren in dat geheuglijk Passiespel.

Bij uitneming vindt men in de middeleeuwen speelgezellen, die van de eene stad naar de andere hunne stukken gingen uitvoeren. In 't algemeen waren het mannen van allen rang

en staat, die vrijwillig in het opvoeren der mysteriën medehielpen : edellieden, priesters, rechtsgeleerden, publieke ambtenaars zoowel als burgers en werklieden. In ons land heeft men ook voorbeelden van steden die hunne beste spelers aan andere plaatsen afgestaan hebben. Te Rijsel, dat toen nog aan onze Graven van Vlaanderen toebehoorde, had men in 1484 een groot Mysteriespel ten tooneele gebracht. Tien jaren later, in 1494, wierd hetzelfde stuk te Mechelen gespeeld met de medehulp van zes Rijselsche « gezellen » die waarschijnlijk met de hoofdrollen belast waren. Inderdaad, in de stadsrekeningen waar wij die bijzonderheid aantreffen, kan er geen spraak zijn van zes acteurs die eene geheele Passie uitvoerden. In het stuk immers dat vertoond wierd kwamen er, in het laatste deel alleen, meer dan 300 personagen, waaronder *honderd en twaalf* sprekende.

Het « Mysterie » dat hier bedoeld wordt heeft, voor hetgeen den inhoud aangaat, veel betrek met het Limburger spel dat wij reeds ontleed hebben. Beide beginnen met de schepping der Wereld, en het vertoog van Mechelen eindigde maar met de versterking van Jerusalem.

Men zou echter mis zijn indien men meende dat zulkdanige vertoogingen telken jare geschiedden. 't Gebeurde soms, ja ; maar in 't algemeen liepen er eenige jaren tusschen.

Misschien ook zullen nieuwe ontdekkingen van oude schriften die zaak nog klaarder maken.

§ 6. — De schouwburg der mysteriespelen. — Verkeerde uitleg van eertijds. — Beschrijving van een theater der middeleeuwen. — Het theater van Valencijn hermaakt te Parijs in 1878. — Hoe de wonderbaarste gebeurtenissen verbeeld wierden te Bourges, te Valencijn. — Oorsprong van valsche reliquieën. — Andere wonders verbeeld te Meulebeke in de XVIe eeuw.

WIJ hebben reeds gezeid en bewezen dat de eenheid van plaats in de middeleeuwsche tooneelstukken nooit te vinden is. Hedendaags heeft men ook dien regel der *klassieken* laten varen ; en wij hebben allen, in onze Collegen, zien stukken uitvoeren, waar het theater nu een tempel of een huis, dan eene markt of eenen bosch verbeeldt, ook nog een paleis, een hof, een klooster, enz. enz.

In de tijden daar wij van spreken, was het uitzicht van den schouwburg redelijk aardig. Tot over eenige jaren was men van gedacht dat de mysterie-theaters in verschillende stagen opgetimmerd waren, gelijk een huis met vier of vijf verdiepingen, waarvan men den voorgevel zou weg nemen. Iedere verdieping zou eene verschillende plaats verbeeld hebben.

Eventwel over korten tijd heeft men, om gegronde redens, de zaak beginnen anders te verstaan en uitleggen.

De schouwburg die gemeenlijk in hout opgetimmerd was, en somtijds maar eens dienen moest, was ontzaggelijk groot en met duizende toehoorders vervuld. Deze zagen het tooneel omtrent op de volgende wijze. Eenige voeten boven den grond was er een verhoog van misschien honderd voet lang en honderd voet breed ; op den voorkant van dit verhoog was er eene opening waar de hel was. Men ging er in en men kwam er uit bij middel van eene valdeur die gedoken was achter eene gordijn waar het hoofd van een grijzend monster op geschilderd stond. Somtijds ook liet men die valdeur zichtbaar, te weten wanneer zij kunstig gemaakt was. In dit geval verbeeldde zij eenen gapenden draak wiens muil als ingang moest dienen tot de hel. Daar zag men de duivels in en uitgaan al roepen en tieren, en uit den afgrond hoorde men onophoudelijk het afgrijselijk zuchten en kermen der verdoemden.

Op het verhoog dat voor theater diende, was er, wat verder, eene groote speelplaats. Daar was het eigenaardigste vertoog dat men kan uitpeizen. Beeld u dus in dat er daar een aantal huizetjes of perkskens stonden (in 't fransch : *des mansions*) met de deuren open al den kant der toeschouwers. Iedereen van die huizetjes of perkskens miek als het ware een klein theater uit, op zijn eigen, en verbeeldde eene stad, een woud, een slagveld,

eene woning, enz. enz. Het stuk speelde overhands, volgens den eisch, in een van die talrijke huizetjes, of ook ondertusschen op het speelplein waar zij opgerecht stonden.

Eindelijk, boven al hetgeen wij reeds beschreven hebben, en iets verder, op eene soort van dokzaal, was het hemelsch Paradijs waar God verbeeld was, gestadig met zijne Engelen op de handeling der tooneelgezellen nederziende. Van tijd tot tijd, daar waar zulks door den schrijver aangeteekend was, deed God ook zijne tusschenkomst gevoelen.

Dus geene schermen of coulissen ⁽¹⁾, waarachter de acteurs zich verborgen. Hielden zij op van spelen, dan bleven zij onbeweeglijk in hunne huizetjes en wachtten hunne beurt af om nog eens aan de handeling deel te nemen; was hunne rol ten einde, zij gingen waarschijnlijk al weêrkanten staan van de speelruimte en beidden daar het einde af van het *mysterie*. Ook, wanneer het noodig was, kon men zekere *acteurs* verbergen met de deuren van het een of het ander huizetje te sluiten.

Op deze wijze, indien het theater 30 meters lang en even diep was, kon men in 't geheel 900 meters vierkant gebruiken. Nemen wij in alles een derde voor die huizetjes, het ware mogelijk geweest 30 kleine tooneelplaatsen te

1. Ook nog gezeld *Schuifwanden*, *poskenien* of *paskenien*. Zie De Bo, Westvlaamsch Idioticon.

hebben, ieder van tien meters, die met meer of min kunst of zekeren afstand van elkanderen staan konden. Onnoodig te zeggen dat men, in vele gevallen, geen 10 meters vierkant moest gebruiken en dat men alzoo eenige dier kleine tooneelen kon uitbreiden.

Eindelijk moeten wij hier nog opmerken dat men voor de groote tentoonstelling van 1878, te Parijs, in 't klein het theater heeft weten op te maken, van het vermaarde Passiespel van Valencijn in 1547. Men heeft getrouwig de gekleurde teekening gevolgd die op het handschrift van dit *Mysterie* gevonden wierd. Er waren elf mindere tooneelplaatsen op dat theater, en de nieuwsgierigen der XIXe eeuw, hebben kunnen zien dat er daar niets was dat het uitvoeren van een groot spel kon verhinderen.

Aangezien wij vanden schouwburg spreken, willen wij ook aanstippen dat men in de middeleeuwen ongemeen veel middels bezat om de vreemdste zaken, ja om ware wonderen te verbeelden, en ze eenigzins voor de zinnen tastbaar te maken. Te Bourges in Frankrijk speelde men in 1536 het mysterie van de « Handelingen der Apostelen » met buitengewone pracht en toebereidsels.

Daar zag men kemels en leeuwen met het mekaniëk de aardigste bewegingen uitvoeren. Een schip vol van alle slag van dieren zag men uit den Hemel dalen en aanstonds weder

opgaan. De Apostels reisden in wolken. Een hond kwam er te berde al zingende, en twee tijgers veranderden in lammeren. De Heiligen wandelden op gloeiende ijzers. Zekere tooveeraars veranderden van aangezicht gedurende het spel, en een onder hen, Simon, de welgekende tooveraar, vloog door de lucht om wat verder te vallen en alzoo zijne beenen te breken en zijn hoofd te bersten. Ja zulke en andere zaken kon men reeds over drij eeuwen ten tooneele brengen.

Nog wonderbaarder zijn de volgende regelen die ik vertaal uit eene oude historie van Valencijs, en waar gehandeld wordt van het reeds besproken Passiespel van 1547.

« Dit jaar, met de Sinxenfeesten, speelden de bijzonderste burgers, in het prachtig huis van den Hertog van Arschot, het *Leven, Lijden en Dood van O. H. JESUS-CHRISTUS*. Vijf en twintig dagen lang deed men daar vreemde en wondervolle zaken te voorschijn komen. De geheimen die Hemel en Hel aangingen waren volstrekt ongeloofelijk, en kosten door de gemeene lieden als tooverij aanzien worden.

En inderdaad, de Waarheid, de Engels en andere Personagen zag men van uit den hemel nederdalen ; nu eens waren zij zichtbaar, dan ook bleven zij eenigen tijd onzichtbaar om plotselings wederom te voorschijn te komen. Uit de Hel steeg Lucifer op, gedragen door eenen draak zonder dat men kon ontwaren

op welke manier dit geschiedde. De staf van Moyses, eerst dor en onvruchtbaar, was eensklaps met bloemen en vruchten bedekt; de duivelen droegen door de lucht de zielen weg van Herodes en Judas; de booze geesten wierden uit de menschen verjaagd; de waterzuchtige en andere zieken genezen: dit alles op eene wondere wijze. Hier werd JESUS-CHRISTUS opgenomen door den duivel dien men op eenen muur zag kruipen van boven de veertig voet hoog; daar wierd de Zaligmaker onzichtbaar; elders verheerlijkte hij zich op den berg Thabor. Men zag het water in wijn veranderd, maar op zulk eene verborgene wijze dat men het niet gelooven kon. Meer dan honderd aanwezigen wilden dezen wijn proeven. De vijf brooden en twee visschen wierden er insgelijks vermenigvuldigd en uitgedeeld aan meer dan duizend menschen, zoo nogtans dat er twaalf korven overbleven. De Verlosser vermaledijde den vijgenboom, en in éénen oogenblik was hij verdroogd en zijne bladeren verslensd. De eklips, de aardbeving, het openscheuren der rotsen en andere mirakelen die de dood van Christus volgden, wierden door nieuwe wonderen weder te voorschijn gebracht. »

Als men deze beschrijving leest, mag men nog verwonderd zijn van den overgrooten toeloop dien wij hooger hebben doen kennen?

Een ander fransche schrijver, Frans Menestrier, die in 1679 zijn werk drukte, maakt

eene bermerking die ik ook nuttig oordeel hier aan te halen :

« In de christelijke vertoogen, zegt hij, die over twee of drie eeuwen in de processien en op de markten gedaan wierden, speelde men de Passie van den Zoon Gods, en gebeurtenissen uit het Oud en het Nieuw Testament. En omdat men in zekere kerken of kloosters het gerief en de kleederen bewaarde die in deze spelen dienen moesten, heeft men in het vervolg beginnen gelooven dat deze voorwerpen de zelfde waren die, over tijd van jaren, ten dienste stonden van die personen welke in de middeleeuwsche tooneelen verbeeld werden. Zoo is het dat er, te Weenen in Dauphiné nu nog op den buitengevel van eene oude kerk de volgende woorden te lezen staan : *« hier bewaart men een deel van den staf van Pilatus ; »* te Sint-Denis bij Parijs toont men den lantaern van Judas. Alzoo ook te Aix in Provence, heeft men het gouden kalf, de twaalf artikelen van het Symbolum der Apostelen, de harp van David en honderd andere gereedschappen die jaarlijks gebruikt worden in de vertoogen van Heilig Sacramentsdag : Doch het zou belachelijk zijn den oorsprong van al die voorwerpen te gaan zoeken in de tijden der gebeurtenissen die eertijds op het tooneel verbeeld wierden. »

Maar laat ons in Frankrijk geene verdere voorbeelden zoeken van de eigenaardige mid-

dels die men te werk stelde om het christelijk theater der middeleeuwen aantrekkelijk te maken. Meulebeke, een der schoonste dorpen van West-Vlaanderen, levert, voor hetgeen de XVIe eeuw aangaat, een treffend voorbeeld der wondere vertooningen die in België, zelfs te lande, te zien waren.

Onder het geleide van Karel Van Mander (1) werden te Meulebeke tusschen de jaren 1569 en 1574 verscheide groote stukken uitgevoerd. Die moedige jongeling was nauwelijks 20 jaar oud toen hij de spelen schreef van David, Nabucodonosor, Salomon, Noë, enz.

Voorde eerste dier stukken had Van Mander zelf de schouwbehoefte geschilderd. Later wilde hij eenen stap verder gaan. Om den zondvloed zoo goed hij kon te verbeelden, begon hij met eene grauwe schilderij over het tooneel te trekken: menschen en dieren waren er vertoond, op 't water drijvende en met de dood worstelende; het rampzalig einde der goddeloozen was met zooveel nadruk afge- maald dat veel toeschouwers tot de tranen bewogen waren. Bovendien bracht Van Mander de wateren zelve in 't spel. Bij middel van pompen en buizen werden zij tot op het hoogste deel van 't huis geleid, en dan tot op het theater gevoerd waar zij zoo dapper neder-

1. Karel Van Mander, beroemde schilder, geschiedschrijver en dichter, werd geboren te Meulebeke in 1548 en stierf te Amsterdam in 1606.

stortten dat velen der omstaanders moesten achteruit wijken. Het scheelde weinig of die brave menschen dachten zich door eenen waren zondvloed overstroemd.

Wij weten nog, en dat zal niemand verwonderen, dat er niet alleen toeschouwers aanwezig waren uit de omliggende plaatsen, maar dat afgelegene steden, onder andere Brugge, Gent, Audenaarde en Kortrijk te Meulebeke vertegenwoordigd geweest zijn.

Dat zij genoeg over het middeleeuwsch theater en de wondere dingen die er op vertoond waren.

§ 7. — Waarover handelen de mysteriespelen. — De passiespelen. — De Christus — Heropkomst der heidensche kunsten. — Invloed op de godsdienstige drama's. — Speelde men in België veel mysteriën met woorden en handeling? — Voorbeelden te Damme, Lier, Audenaarde. — Oorzaak van den ondergang der godsdienstige tooneelen in België. — Overblijfsels der mysteriespelen in Vlaanderen. — Voorbeelden.

WAAR gingen de middeleeuwsche dichters de stof of het onderwerp zoeken hunner drama's? Meest in het H. Schrift, inzonderheid in het Nieuw-Testament; zekerlijk komen de gebeurtenissen van de oude wet ook op het tooneel; doch meestendeels gaat de schrijver in de gewijde geschiedenis der eerste tijden maar putten voor zooveel zij eene voorbereiding is tot het leven van Christus. Alles wat in betrek staat met de

komst van den Messias en het werk der Verlossing wordt te nutte gemaakt. Het overige blijft verwaarloosd.

Verders heeft men ook dikwijls de levens der heiligen en de oude legenden te bate genomen, zonder genoeg de waarheid of de valsheid der oude overleveringen te onderzoeken. Men leefde in eenen tijd van onwankelbaar geloof, en de schrijver en had maar één oogwit: Zijne tijdgenooten te stichten door het ophelderen van christelijke en wonderlijke daden.

Het volk had eene voorliefde voor de Passiespelen. Het schijnt nogtans dat het leven van JESUS maar in het geheel op het tooneel gebracht wierd met het midden der xive eeuw. Vóór dat tijdstip had men enkele bijzonderheden uit dat heilig leven afgebeeld. De groote moeielijkheid van de Passie was van Christus zelf op den schouwburg te doen verschijnen. Hoe is het mogelijk dat de tooneelkunst op eene voldoende wijze den God-Mensch zou verbeelden?

Hetgeen vooral aanstootelijk schijnt in de oude handschriften der Passie, 't is de smaad, 'tzijn de beschimpingen die de ontaarde beulen tegen den Verlosser uitbraken. Hoe heeft het volk der middeleeuwen met zijn levendig geloof zulk eene verbeelding kunnen verdragen?

Dat moet uitgeleid worden door de grof- en

ruwheid van de menschen uit dien tijd. Zekerlijk was hun geloof vurig en standvastig ; maar hunne oogen waren gewoon de wreedste folteringen te zien die men destijds aan de kwaaddoeners deed onderstaan : daaruit was voor hen eene zekere gevoelloosheid gesproten die hun het zien der schrikkelijkste pijnen mogelijk maakte.

Van eenen anderen kant, hun onwankelbaar geloof leerde hun dat dit bitter Lijden van Christus ons eenen schat van verdiensten had verworven, en daarom zagen zij om zoo te zeggen met vreugde ieder torment, dat in de oogen van hun christen geloof eene oneindige waarde had. Alzoo was het dat onze voorouders lachten met het spotten en schimpen van soldaten en beulen ; maar zij weenden bij het aanschouwen der pijnen die de Zaligmaker te onderstaan had : zij lachten en weenden bijna op het zelfde oogenblik, gelijk het met de kinders somtijds gaat. Doch indien hun hert diepe bewogen was, zij vonden in hun geloof eenen dierbaren troost ; immers die gepijnigde JESUS, (en men mag hetzelfde zeggen van de martelaren in de mirakelspeelen) JESUS, zeg ik, verloor, wel is waar, een vergankelijk leven te midden der schrikkelijkste folteringen ; maar zijne ziel vloog ten Hemel, en het volk was zeker dat eene verdiende straf welhaast de ontaarde beulen ging komen treffen. De rechtveerdigheid was alzoo voldaan,

en de mensch had, in het bezien van een hertverscheurend tooneel, deze buitengewone zielsaandoening gevoeld, die voor vele menschen met verkwikking en troost gepaard gaat.

Het uitvoeren van mysteriespelen, gelijk wij die tot nu toe beschreven hebben, begon veel min bijval te vinden na de heropkomst der heidensche letterkunde. Sedert het einde der XIVe eeuw waren de geleerden in Italie zeer genegen voor de oude schrijvers van Athenen en Rome. De inneming van Constantinopelen door de Turken in 1453, noodzaakte honderden kunstenaars en geleerden eene schuilplaats te zoeken in het westerlijk deel van Europa, waar hun invloed op de beoefening van bouw-, beeldhouwkunst en letteren welhaast de overhand verworven had. Het Protestantismus, de voortgang in de boekdrukkunst en andere gebeurtenissen waren nieuwe middelen die de heidensche gedachten meer en meer verspreidden. Men vond welhaast dat alleen de navolging of liever het naäpen der oude bouwmeesters, der oude beeldhouwers, der oude schrijvers iets goeds kon voortbrengen.

Natuurlijk de mysteriespelen, die een voorbrenghsel waren der christene eeuwen, wierden verwezen ! In het vervolg ging men maar alleenlijk deze stukken goed vinden die volgens het stelsel van Sophocles, Euripides, Aischulos en Seneca zouden gemaakt zijn.

Wel is waar, het volk bleef langen tijd zijne oude tooneelstukken genegen : getuige daarvan, de spelen reeds hier boven genoemd en die aan de jaren *vijftienhonderd* toebehooren.

Eer wij dit geschiedkundig overzicht voortzetten, keeren wij voor eenige oogenblikken op onze stappen terug.

Wij hebben gezien dat de openbare feesten en stoeten, voornamentlijk de processiën van eertijds, dikwijls door Stomspelen (fr. *mystères*) opgeluisterd waren.

Mag men ook zeggen dat de sprekende tooneelstukken, in onze gewesten *dikwijls* te zien waren ?

Wij meenen van ja, en wij hebben daarvan reeds verscheidene voorbeelden gegeven. Nogtans het is doorgaans moeielijk te onderscheiden of er in de oude handschriften spraak is van *stomspelen* of van eigentlijke *tooneelstukken*. Zonder daarover te willen beslissen als het geval twijfelachtig is, geven wij eenige laatste voorbeelden van mysteriën die in ons land gedurende de middeleeuwen gespeeld werden.

Wij hebben reeds bl. oo, een woord gezegd over godsdienstige spelen die, in het begin der XVe eeuw, te Damme gespeeld wierden zonder dat men in de oude rekeningen bepaalt dat het *in de kerk* was. Dit gebeurde in 1433 twee maal op den zelfden dag, den 19 April ;

waarschijnlijk 's morgens wierd « Ons Heeren Passie ende zine Verrisenisse » door vreemde gezellen ten tooneele gebracht, en dit met groote onkosten ; « 's navons » waren het « priesters ende andere gesellen die speilden 't spel van Ons Heeren Passie ende zine Verrissenisse. »

In de oorkonden die andere steden betreffen vinden wij rond denzelfden tijd godsdienstige spelen die op het kerkhof gespeeld werden, of waarvan de tooneelplaats niet aangeduid wordt. Alzoo te Lier in 1428 wierd « door de gezellen van der kercke het spel van de Passie ghespeelt » ; in 1438 in de Oogstmaand speelden de Priesters een spel op het kerkhof ; in 1442 dichtte zekere Hendrick Bal het spel van O. L. V. en het wierd gespeeld in 1444, 1447 en 1449.

Met het opkomen der Rederijkkamers op het einde der XIVe en bijzonderlijk gedurende de XVe en de XVIe eeuw, verwierven de tooneelstukken meer en meer de volksliefde.

De godsdienstige spelen die in de XVe eeuw de overhand hadden, waren in de XVIe en volgende eeuwen nog zeer talrijk in Belgenland.

Te Audenaarde in 1502, gedurende de Paaschdagen, wierd het spel der Verrijzenis van Christus ten tooneele gebracht. In de Paaschdagen van 1505 vertoonen de Rederijkers voor de eerste maal « de Passie Ons

Liefst Heeren » (1) Dit « figuerlic spel ende vertooch » met buitengewonen luister gespeeld, duurde vier opvolgende namiddagen. Opdat echter dit mysterie, waar het volk uit de omliggende plaatsen naar toestroomde, in de oogen der aanwezenden al zijne weerde zou behouden hebben, besloten de schepenen der stad, die eene toelage gaven, hetzelfde slechts alle zeven jaar te laten vertoonen.

Inderdaad er wordt gedurende geheel de XVIe eeuw veel gewag gemaakt van dit spel van vier dagen. Geene onkosten wierden gespaard om het weerdig te maken van het heilig mysterie, dat tot stichting der geloovigen moest verbeeld worden.

Wij hebben geen lust al de godsdienstige stukken te melden die in voornoemde eeuw bijna overal in 't vlaamsche land gespeeld wierden. Wij houden ons te vrede met de aangehaalde voorbeelden.

Op ééne bemerking willen wij steunen: 't is dat de opkomende heidensche gedachten en het uitbreiden van het Protestantendom, in Belgie ook, op het godsdienstig theater zonder invloed niet waren.

De geleerden meenden dat het onbetame-

1. *Waarschijnlijk eene stomme vertooning*, zegt het Belgisch Museum waaruit wij deze bijzonderheid overnemen. Wij zijn overtuigd dat er hier spraak is van een waar tooneel, *met woorden*. Immers als deze zelfde Passie in 1527 vertoond werd, wordt er bijgevoegd dat de schepenen der stad op schavotten zaten, *hoorende* de Passie.

lijk was nog stukken te dulden waar het ernstige van langs om meer met komieke, ja met belachelijke woorden en daden ondermengeld was. Vele katholieke en godvruchtige menschen vonden, van hunnen kant, een zeker gevaar in het uitvoeren van theater spelen in dewelke de waarheden van den godsdienst gedurig plaats vonden nevens legenden en verhalen die altijd op de H. Schriftuur gesteund waren. In tijden waarin de protestantsche predikanten alles tegen de H. Kerk wisten uit te leggen, was zulks zekerlijk af te keuren. Eindelijk deden de geestelijken ook opwerpen. Eertijds wierden de vertooningen gereed gemaakt in het bijzijn en onder het geleide der priesters, die hunne parochianen kenden en bestieren konden; nu begonnen, voornamentlijk in Frankrijk, eenige troepen van komedianten rond te reizen en het was klaarblijkend dat hunne levenswijs niet overeenkwam met de godsdienstige stukken die zij aan het volk vertoonden.

Al die redens spanden te zamen om de Mysteriën te doen vallen. Het getal der vertooningen verminderde alzoo gedurig in de XVIe eeuw. Men mag zeggen dat bijna geen ware mysteriespelen meer uitgevoerd wierden, te beginnen met de XVIIe eeuw. Onder de laatste voorbeelden, voor hetgeen ons land aangaat, bezitten wij een mysterie over het leven van JESUS-CHRISTUS, gedrukt te Antwer-

pen in 1587, en rond dien zelfden tijd gespeeld te Bastogne in Luxemburg; een dergelijk, gedrukt te Luik in 1624; eindelijk een mirakelspel van O. L. V. uitgegeven te Namen in 1647.

Men heeft zelfs eenige stukken van dien aard in de XVIIIe eeuw.

Hedendaags, gelijk reeds gezeid wierd, is het bijzonderste overblijfsel der Passiespelen in Belgenland ongetwijfeld de Veurnsche Boetprocessie die verder beschreven wordt. Maar nergens is de oude overlevering der middeleeuwen beter bewaard gebleven dan te Oberammergau in Beieren. Wij vreezen niet te verzekeren dat het duitsch Passiespel een der wonderen is van de XIXe eeuw.

Zeggen wij nog eenige woorden over zekere tooneelstukken die vooral een *plaatselijk* belang hadden. Een groote toeloop, daar waar bijzondere Reliquieën bewaard of vereerd werden, of enkelijk de devotie tot den patroon van eene stad of dorp, moeten veel mysteriën doen ontstaan hebben.

Zulks is in de middeleeuwen de oorsprong geweest van meer dan een mirakelspel; wij voegen er bij dat er nog veel tooneelstukken van dien aard opgevoerd wierden gedurende de verledene eeuw, hier in Vlaanderen. M. Vanderstraeten telt er een groot getal. Nogtans, volgens dezen geleerden oudheidskundige, zouden die stukken voortgesproten zijn niet

uit de oude mysteriën, maar uit de treurspelen welke, te dien tijde, in de Collegien van ons land grooten bijval vonden. Dit kan eenigszins waar zijn. Doch onder de talrijke stukken van dien aard zijn er ongetwijfeld die eenen ouderen oorsprong hebben dan de voorstellingen der opvoedingsgestichten.

M. Vanderstraeten geeft, onder andere, eene korte ontleding van de stukken over O. L. V. van Dadizeele, en Sinte Godelieve van Ghistel. Het eerste, waarschijnlijk opgesteld door den Pastoor van Dadizeele, werd daar gespeeld in 1732. Het andere kwam op het tooneel van de parochie Moen in 1762, en is wellicht door de Rederijkers van Ghistel gemaakt geweest. Dat brengt ons in het geheugen dat men te Veurne reeds in het jaar 1498 «de legende ende Passie van Sinte Godelieve» speelde. Wat kan er ons dus beletten van in het stuk der Rederijkers van Ghistel eene nieuwe omwerking te vinden van een onzer oude vlaamsche mysteriespelen? Dat schijnt zoo veel te beter mogelijk dat onze voorouders, meer nog misschien dan andere volkeren, altijd aan hunne oude overleveringen vasthiel-

den. In alle geval, de omstandigheden in dewelke het vertoog van zulke stukken, gedurende de laatste eeuwen plaats greep, zijn geheel verschillig van deze die wij voor de mysteriën der middeleeuwen hebben doen kennen. Het

publiek was hoegenaamd zoo talrijk niet meer, en de oude traditiën hadden plaats gemaakt voor nieuwe gebruiken, deze der vervallende Rederijkkamers, die wij hier niet te beoordeelen hebben.

Om dit overzicht te eindigen zullen wij volgens M. Vanderstraeten het stuk ontleden van O. L. V. van Dadizeele.

EERSTE BEDRIJF. *Eerste tooneel.* Een rijke inwoner van het dorp had door de onachtzaamheid zijner knechten, of door welkdanig andere oorzaak, twee zwarte ossen verloren. Niet ver van zijn huis woonde een kluizenaar die zich aan den dienst van Maria toegewijd had. De allerheiligste Maagd veropenbaarde zich aan den Eremiet en zeide hem : Ga tot den rijken man die twee ossen verloren heeft, en zeg hem dat hij die nimmermeer zal vinden; maar dat hij twee witte ossen, gelijk aan de zijne, in den elzenbosch nevens zijn huis aantreffen zal, en dat hij terzelfder plaats, ter eer van de glorieuse Maagd Maria, eene kapel zou beginnen op te richten. Zeg hem dat die zelfde Maagd u bevolen heeft dit hem aan te kondigen.

Tweede tooneel. Vermoeid door hunne opzoekingen laten de knechten van den rijken man hunnen moed vallen, en aanzien de ossen als verloren. De kluizenaar laat hun weten wat er hun te doen staat.

Derde tooneel. De rijke man gehoord hebbende al hetgeen de Heilige Moeder Gods bevolen had, is terstond

naar de voorzeide plaats gegaan alwaar hij in den elzenbosch de twee witte ossen gevonden en alles werkstellig gemaakt heeft om de kapel te stichten. (Hier komt er, als tusschen-
spel, de klucht van de houten afgoden die voor de H. Moeder Gods moeten plaats maken.)

TWEEDE BEDRIJF. Geschilderd tafereel waar de kapel verbeeld wordt. *Eerste tooneel.* Als nu het kappelleken voltrokken was, heeft men vastgesteld naar zijne hoogwaardigheid den Bisschop van Doornijk te zenden omdat hij het zoude willen wijden. *Tweede tooneel.* De afgezondene bedienden naar Doornijk gaande, hebben onder weg eene eerbare vrouw ontmoet die hun gebod van weêr te keeren en aldus sprak: 't En is niet noodig den Bisschop te verzoeken om de kapel te wijden, want zij is gewijd door Maria de Moeder Gods. En opdat gij gelooven zoudt hetgeen ik u zeg, zal ik dit teeken geven: keert weder, gij zult eenen zijden draad rond de kapel gespannen vinden, en geheel de plaats door dien draad ingesloten is gewijd. *Derde tooneel.* De kapelmeesters met den priester die daar woonde, vinden den draad die noch beginsel noch einde heeft. Het gerucht van dit wonder verspreid zijnde, heeft men van alle kanten eene groote menigte van kreupelen, blinden, dooven, stommen, en alle slag van zieken zien aankomen, waarvan velen door de voorspraak van de allerheiligste Maagd de gezondheid

bekomen hebben. — Koorzang en verzen waarin met buitengewone vreugde de kerkwijding gevierd wordt.

DERDE BEDRIJF. *Eerste tooneel.* De priester die de kerk bedient, heeft gezocht en herzocht, op kerstavond, naar eenen gezelschap om de Metten te zingen. Doch niemand is er te vinden. Hij smeekt dan O. L. V. hem te willen eenen man bezorgen om te helpen den goddelijken dienst verrichten. De H. Maagd verhoort zijn gebed. *Tweede tooneel.* De Moeder Gods veropenbaart zich 's nachts, aan eenen godvruchtigen man, wonende in de parochie, Jan Onraet, genoemd. « Jan, zegt zij, sta op en ga ter kerk om de Metten met den priester te zingen. » Jan schiet uit zijn slaap, is verbaasd, meent dat het een droom geweest is en legt zich weêr te slapen. De H. Maagd ontwaakt hem eene tweede maal, en Jan niet meer twijfelende of dit is een hemelsch visioen, roept met luider stem : « Help mij, weerdige Maagd Maria, want ik ken noch letters noch muzieknoden, ik zal niet kunnen lezen noch zingen. » — « Vrees niet, antwoordt Maria, sta op gij zult eenen boek onder uw oorkussen vinden, in den welken gij wel zult kunnen lezen en zingen. Ga stoutelijk en luid de Metten, gij zult den dienst wel verrichten. » *Derde tooneel.* Jan Onraet, den boek gevonden hebbende, loopt naar 't huis van den priester, verhaalt wat hem voorgevallen is, en na dat hij den

dienst heeft helpen verrichten, bedient nog lang het officie van koster in de kapel.

VIERDE BEDRIJF. *Eerste tooneel.* In den oorlog waar de slag van Guinegate geleverd wierd, neemt Vlaanderen zijnen toevlucht tot O. L. V. van Dadizeele, en beveelt aan hare bescherming het volk en zijnen Graaf Maximiliaan, die door deze voorspraak den zege behaalt. *Tweede tooneel.* Twaalf dagen na den slag van Guinegate, Maximiliaan met den generaal van zijn leger, M. Jan van Dadizeele, komt O. L. V. bedanken over den zegepraal dien hij behaald heeft. Hij verblijft hier van 19 tot 31 oogst 1479. — Klucht van eenige bedelaars die ter kermis komen naar Dadi-zeele. *Derde tooneel.* Verscheide pelgrims bekomen de gezondheid weder door het aanroepen van O. L. V. van Dadizeele.

VIJFDE BEDRIJF. *Eerste tooneel.* De Schotten plunderen en verbranden de kerk van Dadi-zeele in 1583, maar de kapel, door O. L. V. gewijd, blijft gespaard. *Tweede tooneel.* De parochianen vinden het beeld van O. L. V. ongeschonden onder de puinhoopen der kerk. *Derde tooneel.* De pastoor is over deze rampe vertroost door het behouden van de kapel en van het mirakuleus beeld van O. L. V., en om de heiligschenderij te herstellen der Schotten, wekt hij de devotie op van zijne onderhoorigen tot O. L. V.

Dit spel wierd te Dadizeele vertoond in

1732, en de gebeurtenissen die er in verhaald worden, zijn de getrouwe aaneenschakeling der oude overleveringen nopens het mirakuleus beeld van O. L. V. van Dadizeele.

§ 8. — Oorsprong der Veurnesche processie. — Aankomst der H. Kruisreliquie in 't jaar 1100. — De Processie in 1241. — Hoe de ommeegang was in de XVe eeuw. — Wat waren toen de Passie van Ste Steven, — het Passiespel, — het Spel van de levende en de doode? — Nieuwe Veurnesche processie in 1646. — Beschrijving van den stoet in de XVIIe en XVIIIe eeuwen, — vergeleken met den tegenwoordigen. — Betrek tusschen de processie van Juli en deze van Mei.

DIT overzicht der mysteriën en godsdienstige tooneelstukken der voorgaande eeuwen zullen wij sluiten met eenige bijzonderheden over de wijdbekende processie van Veurne.

De oorsprong der Veurnesche processie moet in de middeleeuwen gezocht worden.

Het innemen van Jerusalem in 1099 was bijzonderlijk te danken geweest aan de manhaftigheid der vlaamsche ridders die, onder het bevel van Graaf Robrecht II, ten strijde getrokken waren. Deze edele vorst, die de kroon van het veroverde rijk weigerde, is in de geschiedenis gekend onder den naam van Robrecht van Jerusalem. Vooraleer hij het heilig Land verliet, verkreeg hij de kostbaarste reliquieën als belooning voor zijne dapperheid, onder andere, eenen arm van sint Jooris en een gebeeldhouwd kruis, gesneden uit het

hout van het H. Kruis zelf van Onzen Heer JESUS-CHRISTUS.

In het jaar 1100, keerde Robrecht weder naar zijn vaderland. Hij was reeds op het punt van in zijn graafschap gelukkig aan te landen, toen een schrikverwekkend onweder zijn leven en dat van zijne reisgenooten in het grootste gevaar stelde. In dezen dringenden nood wendden de kruisvaarders hunne oogen hemelwaarts ; doch gebeden en smeekingen, tranen en beloften, alles scheen vruchteloos ; de Heer van hemel en aarde liet de beproeving voortduren.

Toen was het dat de vlaamsche ridders aan Robrecht den raad gaven zijne HH. Reliquieën in de zee te werpen, om alzoo de omstuimigheid van de golvende baren te stillen. Maar de graaf die een man van wijzen raad was, meende aan God aangenamer te zijn met anders te werk te gaan, en hij deed de plechtige belofte van de Reliquie van het H. Kruis te schenken aan de eerste kerk die zijne oogen zouden ontwaren.

Eenigen tijd nadien vielen de winden stil, de zee wierd kalm en de lucht helder. De christene ridders herkenden de zeekusten van Vlaanderen, en hunne verheugde blikken ontdekten in de verte het dak van de kerk der H. Walburga te Veurne.

Robrecht II viel op zijne knieën, vernieuwde zijne belofte en als hij aan land gekomen was

behandigde hij zijnen kostbaren pand aan Heribertus, proost der sinte Walburgakerk, waar het aloude Kruis nu nog met de grootste godsvrucht bewaard en vereerd wordt.

Welhaast kwam de *Gilde van het H. Kruis* tot stand, en er wierd eene processie ingesteld die sedert dien elken 3 Mei ter eere der kostbare Reliquie uitging. Wij kennen juist het jaar niet dezer instelling, maar wij weten dat zij reeds bestond in 1241 en alzoo eene der oudste is van gansch Belgenland.

Stippen wij hier aan dat er te Veurne twee H. Kruisprocessiën bekend staan : deze van H. Kruisvinding die nu nog uitgaat den eersten zondag van Mei, en deze van het einde der maand Juli.

De lezer kent den oorsprong van den eersten godsdienstigen stoet. De tweede zou ingesteld geweest zijn tot uitboeting van eene schromelijke heiligschenderij te Veurne gepleegd in 1650. Om redens die bij geleerde schrijvers aangehaald staan, is het moeielijk dien uitleg te aanveerden.

Rond 1636 had de *Gilde van 't H. Kruis* waarschijnlijk een deel van haren iever verloren, aangezien het lijden van Christus dit jaar in den Ommegang niet meer verbeeld wierd als eertijds.

Doch in 1637 stichtte de Eerw. Pater Clou eene nieuwe sodaliteit, namelijk de « *Sodaliteit van den gekruisten Zaligmaker en*

zijne bedrukte Moeder staande onder het Kruis. »

Deze tweede kruisgilde, overeenkomstig met het godvruchtig gedacht harer inrichting, deed voor de eerste maal eene nieuwe H. Kruisprocessie uitgaan in 1646, en deze processie, die allengskens meer en meer toenam, en nu en dan veranderingen onderstaan heeft, kan men jaarlijks nog te Veurne bewonderen op het einde der maand Juli.

Deze nieuwe Ommegang zou dus den ouden vervangen hebben zonder dat wij de reden weten om dewelke de eerste, voor zooveel hij een prachtstoet was, ondergebleven is. Wat er ook van zijn moge, het is stellig bekend door de stadsrekeningen van Veurne, dat de eerste H. Kruisprocessie reeds met het begin der jaren veertienhonderd van aard veranderde. Tot dan toe schijnt zij bijzonderlijk een *godvruchtige* stoet geweest te zijn, eene soort van bedevaart. Doch in 1417 verbeeldde men er reeds « *de legende van Sinte Stevin* » of Stephanus, en in 1422 speelde men de *Passie* van den Zaligmaker. Alzoo wierd de vermaarde Ommegang inderdaad eene prachtige triomfprocessie gelijk het, in Vlaanderen, gedurende deze eeuw van weelde en rijkdom op vele plaatsen het gebruik moet geweest zijn.

Nevens de *Gilde van 't H. Kruis*, kwamen welhaast andere genootschappen in de processie te voorschijn, onder andere de « *ghezelle*

van de stede hemlieden zeggende *de Zorghe-looze,*» als ook een aantal buurtgenootschappen of wijkgilden die schier elk jaar den omme-gank opluisterden. In de rekeningen van 1430-1431 is er gewag gemaakt van « *tspel van de levende ende van de doode* » als ook van de « *Passie van Sinte Steven.* » In 1440 verschijnt een nieuw gezelschap, ditmaal te peerd. Het is gekend onder den naam van *de IX Beste*, en zij krijgen eene toelaag tot bekosting hunner kleedij. — In 1445, behalve 't spel der *levende ende doode* en dat van *Sinte Steven*, zijn twee nieuwe voorstellingen gegeven, namelijk « *de Passie ende gheselinghe onzen lieven Here* » en « *de Passie van Sinte Sebastian.* » — In de processie van 1454 vertoonde men de gewoone spelen en ook « *de misterie ende sinnene van den heleghe Cruce.* »

Later nogtans was de ijver tot opluisteren der processie zeer verslapt, en daarom door het toedoen van de kanoniken van Ste Walburga en van 't magistraat, wierd een buitengewone en ongemeen prachtige ommegang ingericht op den 10 September 1459. Al de Rederijkers van Vlaanderen werden er uitgenoodigd en de gemeente loofde verscheidene prijzen uit : onder andere voor dezen die « best, eerelickst, ende devotelickst naer den » Schrifteure bij sullen brengen *cene figurec* » *wutten ouden Testamente, in goeden ende wel* » *opgestelden dichte, bewijssende 't weerde heijlich*

Cruus. » — Eene andere belooning werd beloofd aan «die best, eerelickst ende devotelickst » naer den Schrifteure spelen sullen *de historie » van den heyligen Cruuce verheffyngh, eenige » miraeckelen dienende tot lof van 't selve, ende » dat in niet min dan vijf hondert, en niet meer » dan vijf hondert vijftigh versen.* »

Deze oproep deed eene menigte nieuwsgierigen naar Veurne toestroomen, de prijskamp duurde verscheidene dagen en moet onder de prachtigste gildefeesten gerekend worden die te Veurne in de middeleeuwen plaats grepen.

De gilden der naburige gemeenten hadden nogtans zoolang niet gewacht aan de Veurnesche processie deel te nemen gelijk wij het reeds op bl. gezeid hebben.

In 1492 en ook in 1493, gingen nogmaals bijzondere processien uit, ter gelegenheid van 't sluiten van den vrede met Frankrijk. Door de schepenen der stad wierden ook prijzen uitgelooft voor dezen die best *Misteriën* spelen zouden en prachtigst in den ommegang zouden verschijnen. — Het zelfde gebeurde in 1525 naar den slag van Pavia, waar Keizer Karel den zege behaalde over Frans I, koning van Frankrijk.

Nevens de *Passie van den almogenden God, 't lijden van Ste Steven* en 't spel der *levenden ende dooden* die elk jaar vertoond werden, treffen wij in 1498 een nieuw spel aan : « *de Passie ende legende van Sinte Godelieve,* » dat ge-

durig te voorschijn kwam tot het midden der XVIIe eeuw.

Om nog beter den bijzonderen aard te leeren kennen der eerste H. Kruisprocessie, deze van 3 Mei, laat ons zien, op welke wijze de spelen voorgedragen wierden.

Het *lijden van den H. Stephanus* was naar alle waarschijnlijkheid een stuk dat door verschillende spelers *gedeclemeerd* wierd en de marteldood van den eersten geloofsbelijder voorstelde. Dit spel bestond gedurende meer dan twee honderd jaar in den Veurneschen Omme-gang, zoo wel als het eigenlijk *Passiespel* dat in een groot getal vertoogen verdeeld was. Men verbeeldde immers het stalleken van Bethleëm, den hof van Oliveten, het verraad van Judas, de geeseling van Christus en de kruising. Te dien einde had men een aantal toebehoorten die door de gildebroeders gedragen of door peerden voortgetrokken wierden; en de spelers spraken woorden uit die dienden om de vertoogen beter voor het volk vatbaar te maken.

't *Spel van de levenden en de dooden* was een aanhangsel van het Passiespel en verbeeldde de verrijzenis der dooden die na het afsterven van JESUS uit hunne graven opstonden. Sedert 1429 was dit tooneel uitgevoerd door spelers die een masker voor hun aangezicht hadden. Nu en dan stonden zij op uit hun graf dat door gezellen gedragen was, en toonden doodshoofden die zij in hunne handen

hielden. — Later was het graf in 't zwart geschilderd met witte doodshoofden er op; van binnen lag een geraamte met een doodskleed omhuld; aan den hoek van iedere straat deed een der dragers een mekaniem werk gaan, en aanstonds zag men het geraamte opstijgen om welhaast wederom in zijn graf te verdwijnen.

Dit vertoog waardoor men de aanwezigen wilde verschrikken, en tot buitengewone zielsaandoening brengen, verscheen nog in de processie van Juli 1822 en werd later vervangen door een graf dat nu nog door vier penitenten of boetelingen gedragen wordt.

Het spijt ons in dit kort overzicht de beschrijving niet te kunnen geven van andere en insgelijks eigenaardige *mysteriën* uit de oude Veurnesche processie.

Nu eenige bijzonderheden over den omme-gang der maand Juli, die tot stand kwam door het toedoen der nieuwe sodaliteit van 1646.

Deze sodaliteit deed reeds in 1646 eene luisterlijke processie waarin veertig penitenten (1) met boetkleederen deel namen. Acht-

1. De boetelingen of *penitenten* gelijk te Veurne algemeen gezeid wordt, zijn al dezen die daartoe aanveerd zijn en met een haren kleed de processie vergezellen. Op hun hoofd dragen zij eene kap die zelfs hun aangezicht bedekt, tenzij dat er twee openingen zijn voor de oogen. De vrouwspersonen zijn in 't zwart gekleed en hebben eenen sluier die van weêrkanten bijna op den grond hangt. Allen gaan barrevoets en moeten het ambt uitoefenen dat hun voor de processie aangewezen wordt. Onder de penitenten vindt men er niet alleen uit België, maar ook uit Frankrijk en zelfs uit Engeland.

tien onder hen droegen zware kruisen; de andere hadden de instrumenten of werktuigen der Passie in hunne handen, en het graf des Zaligmakers wierd gedragen door vier mannen die den « *Miserere* » zongen.

In het begin van den stoet zag men twaalf leerlingen der latijnsche school, prachtig gekleed. Links, nevens iedereen van hen, ging een Engel die een kruis droeg. Andere met het kleed der boetelingen aan, droegen zelf hun kruis in hunne handen, en nog andere waren op hunne schouders met zware kruisen geladen.

In dezelfde processie verbeeldde men ook de H. Moeder Gods, den H. Apostel Joannes, Maria Veronica, Maria Magdalena, en de twaalf Apostelen in den rouw, die allen het H. Graf volgden.

Alzoo was de Processie van Juli, in haar begin, gedurende de XVIIe eeuw.

Sedert dien werd het leven en bijzonderlijk het Lijden van Christus allengskens op eene treffender wijze in den ommegang verbeeld.

Volgens de beschrijving van den heer Van de Velde moet er geheel weinig verschil geweest zijn tusschen den godsdienstigen stoet in de jaren zestien-en zeventienhonderd, en dezen dien men ieder jaar nog, in de straten der Stad Veurne gaat bewonderen.

Toen gelijk nu bestond de processie uit verschillende groepen die opvolgentlijk voorbijgaan en de bijzonderste gebeurtenissen uit het

leven en lijden van Christus voorstellen. De voornaamste vertoogen zijn voorafgegaan door eenen penitent die een opschrift draagt, en soms door eenen Engel die er den uitleg van geeft in vlaamsche verzen.

In de XVIIe en XVIIIe eeuwen bestonden er dertig groepen die bijna allen, nevens eenige nieuwe, te zien waren in de processie van 1879. Volgens den « *Wijzer der Boetprocessie van Veurne* » voor gemeld jaar, zijn er nu veertig groepen.

In het begin verbeeldt men eenige personen en daadzaken uit het Oud Testament die met het lijden des Zaligmakers in verband staan en hetzelfde aangekondigd hebben : *Abrahams offer* ; *Moyses' Woestijne-serpent* ; *acht Profeten* ; *Koning David*, enz.

Daarna ziet men het *Stalleken van Bethleëm* voortgetrokken door penitenten, alsook de mysteriën der H. Kindscheid van JESUS, zooals de aanbidding der herders en der drij koningen, de vlucht naar Egypte, de leeraars in den tempel.

De zestiende groep vertoont de intrede van JESUS in Jerusalem en de zeventiende is de instelling van het H. Sacrament des Autaars.

De groep van *het laatste Avondmaal* is gebeeldhouwd, alsook *het Hofken van Oliveten*, *het Verraad van Judas*, *Christus gevangen*, *de Verloochening van Petrus*, *Onze Heer in 't wit gekleed door Herodes*, *de bittere Geeseling*, *de*

doornen Krooning, den Ecce Homo, en ons Heer gekruisigd.

Al deze groepen die elkander volgen, worden door penitenten gedragen en bestaan uit beelden, van halve mannen-groote, die in snijwerk gemaakt zijn en bij het volk gekend staan onder den naam van *Statiën*. Eenige wierden reeds verveerdigd in 1694 door de broeders Vigor en Willem Van Heede die tevens schilders waren. Zij zijn waarschijnlijk in de plaats gekomen van *levende* groepen die eertijds dezelfde gebeurtenissen voorstelden, en ook gedragen of getrokken waren. Wij moeten hier bijvoegen dat die statiën reeds vele herstellingen ondergaan hebben, en dat men met reden mag twijfelen of het werk der kunstige beeldhouwers van eertijds ten grooten deele niet verdwenen is.

In den 29sten groep ziet men den Christus die zijn kruis draagt naar den Calvariënberg. « Hij valt tot driemaal toe en hoort de Joden rond hem huilen en tieren van barbaarsche vreugde. »

De 38ste groep toont het Graf van Christus, op eenen praalwagen getrokken door rouwpeerden, en eindelijk in den 39ste groep ziet men eenen anderen prachtigen wagen die JESUS verbeeldt « op den top des bergs, zijne Apostels zegenende en hen zendende de wereld rond om het geloof te prediken. »

De 40ste en laatste groep die de processie

sluit, is voorafgegaan door het kruis der *Sodaliteit* waarna de geestelijkheid en het hoogwaardig Sakrament des altaars.

Een groot getal der geschrevene tooneelen zijn gedeclameerd, en worden de eene *zes* maal en de andere *vijftien* maal herhaald. Gedurende den Ommegang houdt men *zes* maal stil en dan worden, b. v. de offeranden gedaan door de herders en de koningen aan het Kindken JESUS in den stal, enz.

De verzen die uitgesproken worden zijn gedrukt geweest, maar nu bijna onverkrijgbaar. De oudste verzen wierden gemaakt in 1694 en zelfs vroeger. Zij hebben natuurlijk veel veranderingen ondergaan ; eenige ervan zijn verdwenen en andere zijn gemengeld met nieuwen tekst die men aan « sodalisten » of gildebroeders der laatste eeuwen verschuldigd is.

Bijna al de verscheidene stukken komen van verschillende dichters, en daarenboven zijn zij bijna allen door latere schrijvers verbeterd of ten minste veranderd geweest.

Men ziet het : de Boetprocessie, dit zoo eigenaardig vertoog, is ongetwijfeld een overblijfsel van de *mysteriën* der middeleeuwen.

De eerste Veurnesche processie, deze van 3 Mei, die nu nog, maar zonder buitengewonen toestel, uitgaat, was reeds in de xv^e en xvi^e eeuwen eene aaneenschakeling van tooneelen waar verscheidene mirakelspeelen en ook de Passie van Christus gespeeld wierden.

Zonder de redens te kennen die den ondergang van dien luisterlijken stoet veroorzaakten, schijnt het zeer natuurlijk dat de Veurnaars, rond 1650, in de processie van Juli hunne eeuwenoude godsdienstige vertoogen wederom hebben willen opvoeren. Alzoo zou de processie van H. Kruisvinding de ware oorsprong zijn van de hedendaagsche Boetprocessie. Men mag dus zeggen dat het grondgedacht van deze godsdienstige plechtigheid nog altijd te zoeken is in het aankomen der kostbare Reliquie van het H. Kruis in 't jaar 1100.

Dat men sedert de heiligschenderij van 1650, of beter gezeid van 1647, ook het bijzonder inzicht gehad heeft van dat schelmstuk uit te boeten, lijdt geen twijfel.

Wat er ook van zijn moge, de Processie van Veurne is reeds onzen eerbied weerd om haren ouden oorsprong. Doch men mag zeggen dat zij in haar zelf aanschouwd, ten volle bekwaam is om de godsvrucht der christenen op te wekken. Wij hadden eertijds hooren beweren dat die processie voor gevolg had de menschen te doen lachen. Sedert dat wij ze gezien hebben is ons gedacht teenemaal veranderd. Voor katholieken die dezen naam niet meer verdienen, voor vijanden van den godsdienst, die met alles gekken en spotten, geen wonder dat zij de plechtigheden der H. Kerk met onverschillige oogen aanzien of zelfs belachelijk maken. De Processie van

Veurne heeft onder dit opzicht hetzelfde lot als de andere kerkgeploegtheden. Maar de echte katholieken moeten de beoordelingen van zulke mannen kunnen misprijzen, en zich wachten van het gedacht hunner vijanden als grondregel van hunne eigene handelwijze te aanveerden.

Volgens ons is en blijft de Boetprocessie een kerkelijke dienst die de godsvrucht kan verwekken en heropbeuren bij dezen die er zonder vooroordeel naar toegaan. De ware Veurnaars aanschouwen met deftigheid en ingetogendheid hunnen ouden *Ommegang*; zij zijn met reden fier over de christelijke instelling die bij hen staande gebleven is, in tijden waar zooveel katholieke overleveringen verloren gaan, zelfs in ons dierbaar Vlaanderenland.

God gave dat zij nog lange jaren met denzelfden iever bezielde zijn en door hunne heilzame verbeeldingen blijven medehelpen om het volk in den geest des geloofs te behouden! God gave dat zij aan de talrijke bezoekers hunner stad het voorbeeld blijven geven der ware devotie tot den Zaligmaker en der vurigste godvruchtigheid voor de bij hen rustende Reliquie van het H. Kruis!

*
* *

Hier eindigen wij dit overzicht der oude mysteriën en godsdienstige tooneelstukken. Verschillige voorbeelden die wij aangehaald

hebben, toonen genoegzaam welken grooten bijval dusdanige spelen eertijds bij de menigte verwierven. Van eenen anderen kant zijn de onderwerpen der vertoogen die in sommige ommegangen te voorschijn kwamen of in de kerken en op de markten gespeeld werden, ook een klaarblijkend bewijs dat onze voorouders niettegenstaande het gebrek aan boeken, eenen voortreffelijken middel bezaten om het volk te stichten en te onderwijzen. Dat is volgens ons eene genoegzame reden om het nut dier oude instellingen te erkennen en te waardeeren, spijs al de opwerpingen die er tegen kunnen gedaan worden.

Nu gaan wij over tot eene volledige studie op het Passiespel van Oberammergau.

Het wonderbaar Alpendorp en zijne omstreken beschrijven ; de bezigheden der Oberammergauwers doen kennen ; hunne zeden en gebruiken, hunne burgerlijke en kerkelijke feesten ophelderen ; den oorsprong hunner Passiespelen aanstippen ; nauwkeurige bijzonderheden geven over de spelers, over de middels met dewelke de aloude overleveringen in het Passiedorp ongeschonden bewaard blijven, alsook over het gebruik der geldsommen die de vertooningen medebrengen ; maar vooral het godsdienstig drama beschrijven gelijk wij het den 22 Oogst 1880 gezien en gehoord hebben : ziedaar de stoffe die wij in de volgende bladzijden zullen verhandelen.

Mochten wij den lezer hetzelfde genoeg verschaffen, dezelfde stichtende gevoelens inboezemen, die wij van Oberammergau, als de schoonste gedachtenis eener lange reis medegebracht hebben !

BIJVOEG : HET MIMODRAMA VAN
SINT-ANDRIES. (Zie bl. 15.)

Het Mimodrama *Godsdienst en Vaderland* te Sint-Andries bij Brugge gespeeld in 1880, verbeeldt eene gebeurtenis uit den *Franschen tijd* van de jaren negentig der verledene eeuw, te weten den welgekenden *Boerenkrijg* of opstand van de vlaamsche landslieden tegen de fransche Republiek.

Er zijn drie Bedrijven.

Het tooneel was te midden eenen bosch, nevens het kasteel van Baron Ernest Kervyn de Volkaersbeke, in eene opene plaats waar vijf of zes dreven op elkander komen. Dat theater was buitengewoon groot. De schermen waren de heesters en het kreupelhout. De toeschouwers, die boven hunne hoofden niets anders dan den blauwen hemel hadden, zaten op stoelen of banken die trapswijze opklommen.

Aan den linkeren kant, op een verhoog, zagen zij het orkest onder eenen prachtigen boom.

In de verte ontwaarden zij eene brabantische dorpskerk met haar torentje, en wat nader eene herberg, die het gemeentehuis verbeeldde.

Wat was nu het spel ?

Het *Eerste Bedrijf* toont hoe een Commissaris der fransche Republiek in het dorp aankomt en door het volk onthaald wordt.

Het is Zondag. De inwoners van het dorp bidden in hunne kerk, toen de Commissaris met gewapende

soldaten te voorschijn komt. Hij doet het bid-dend volk uiteenjagen, den Burgemeester gevangen nemen en naar de hoofdstad overvoeren.

Nauwelijks is de dwingeland vertrokken of men ziet Rollier ten tooneele optreden, Rollier den moedigen aanvoerder der omwenteling tegen de Franschen. Onder zijn geleide wordt de vijand weg-gedreven, en Jan, de zoon des Burgemeesters, stelt voor de republikeinen te achtervolgen en zijnen vader te verlossen. De boeren springen te wapen en maken zich gereed om de Franschen op het lijf te vallen.

Voor het *Tweede Bedrijf* moet het tooneel eenen bosch verbeelden waar de Franschen voorbij trekken om hunnen gevangene naar de hoofdstad over te voeren. In eenige oogenblikken zijn kerk en herberg verdwenen, en in 't midden van het woud heeft men een Kruis geplant, gelijk men er, in België, dikwijls langs groote wegen tegenkomt. — In het begin van het tweede bedrijf doet de Commissaris zijn volk in den bosch stil houden. Zijne oogen vallen op het Kruis. Hij wordt razende tegen het zinnebeeld van onzen godsdienst, en beveelt van het omver te werpen. De Burgemeester gelukt er in om los te geraken, grijpt een geweer uit de handen van een der soldaten en wilt het Kruis verdedigen.

De Commissaris dit ziende, geeft order van te schieten op den wederspannige die aan den voet van het Kruis dood valt. Het Kruis wordt nedergeveld door de fransche soldaten die aanstonds moeten vluchten voor de opkomende boeren. Door den zoon van den martelaar opgehitst, zweren zij de Franschen te bevechten tot der dood toe. Men klept alarm en groote benden komen op met zeisens en allerhande wapens. Ondertusschen verschijnen nogmaals de soldaten der fransche Republiek; het

gevecht gaat beginnen, maar eerst richten de boeren het Kruis weder op, storten een vurig gebed, trekken ten strijde, behalen een eersten zegepraal en vechten voort. Gedurende het geschut speelt het orkest den « *Vlaamschen Leeuw* », en het tweede bedrijf eindigt terwijl de boeren in de verte hunne vijanden achtervolgen.

In het *Derde Bedrijf* verbeeldt het tooneel wederom de dorpsplaats gelijk in 't begin van het spel.

Het kanon bromt in de verte. De vrouwen van het dorp komen op, angstig en ontsteld; zij knielen neder..... Welhaast worden zij genoodzaakt te vluchten.

Jan en Rollier met hunne benden die verslagen zijn en achteruit gedreven, verschansen zich en wachten de Franschen af. Kortens tijd daarna verschijnt de vijand. Ziende dat zij omringd zijn en dat alle wederstand onnuttig is, wachten de boeren de dood af met de overgave der martelaren. Met dit tooneel eindigt het spel dat eenen treffenden en onvergeetlijken indruk maakt.

*
* *

Eenige bijzonderheden nu over het uitvoeren van het stuk dat wij te danken hebben aan het kunstgevoelen van M. den Baron E. Kervyn de Volkaersbeke, oud-Lieutenant der Pauzelijke Zouaven.

De tooneelspelers waren ten getalle van meer dan twee honderd : mannen, vrouwen, soldaten te voete en te peerde, allen met de kleederdracht van het einde der verledene eeuw.

Het orkest, bestaande uit veertig muzikanten, onder het toezicht van M. Reyms, kapelmeester der Cathedrale van Brugge, diende om de *gevoelens* der tooneelspelers te laten kennen. Was het spel treurig, 't muziek speelde treurig; was het hevig, bij voor-

beeld als de boeren ten strijde moesten optrekken, dan was het muziek vol geestdrift : het speelde den « *Vlaamschen Leeuw* » enz. — Dat muziek, getrokken uit de meeste en beste opera's, bestond uit stukken van Meyerbeer, Rossini, enz., en was voor het Mimodrama bevrocht geweest door eenen kunstigen liefhebber, den weledelen M. Serdobbel-deSerret.

Veel der voorstellingen waren zeer indrukwekkend : bij voorbeeld in 't eerste bedrijf, de zang der vrouwen in de dorpskerk, — zang die begeleid wordt door het uitvoeren van den *Stabat* van Rossini; de onversaagdheid van den Burgemeester die het Kruis verdedigt en martelaar sterft van zijn geloof; de oproep van Jan om de dood van zijnen vader te wreken; de terugkomst der boeren die eenen eersten zegepraal behaald hebben, en de veroverde wapens aan hunne makkers uitdeelen; het heroprichten van het Kruis met het gebed der verdedigers van 't vaderland; enz.

Hetgeen ook aan alles leven gaf en wonderwel de waarheid nabootste, 't was het zien der peerden die ondertusschen met lossen teugel kwamen aangereden, als ook de kanon- en gewerschoten die gedurig aan ware veldslagen deden denken.

Dit Mimodrama, dat als een der wonderste vertoogen in het geheugen der Bruggelingen zal blijven, werd driemaal gespeeld : den 11 Juli, den 9 Oogst en den 26 September 1880, telkens voor ongeveer 2000 aanwezigen. — Het ware te wenschen dat wij, in het toekomende, nog menige zulke spelen in Vlaanderen zouden zien opvoeren !

TWEEDE HOOFDSTUK.

Munchen. — Murnau. — Mittenwald. — De Alpen. —
De Kofelberg. — Oberammergau.

OP Woensdag 18 Oogst 1880 zat ik met eenen reisgezel in den sneltrein die rond 4 uren 's namiddags uit Brugge vertrekt, en ons tegen middernacht naar Keulen moet overvoeren. 's Anderendaags avonds kwamen wij te Munchen aan, hoofdstad van Beieren.

Munchen is ongetwijfeld de wonderbaarste stad van gansch Duitschland. In sommige wijken zou men waarlijk meenen dat men zich te midden Griekenland bevindt; 't is al grieksche bouwtrant dien men tegenkomt: kerken, triomfpoorten, paleizen, museums: dit alles spreekt u van grieksche kunst en grieksche oudheid! Voegen wij hierbij dat de beiersche hoofdstad, gedurende de Oogstmaand' steeds kriede van vreemdelingen, en deze toeloop duurde reeds geheel den zomer van 1880.

Wij begonnen dus een gedacht te hebben van de ontelbare menigte die, gelijk wij, op weg was naar Oberammergau.

Munchen is inderdaad het bijzonderste standpunt der liefhebbers die van 't Noorden naar de Passiespelen komen toegestroomd. Men kan zich nauwelijks het getal reizigers inbeelden die den eindeloozen trein bestorm-

den waarmede wij den Zaterdag morgen den weg aflegden tusschen Munchen en Murnau.

Murnau is de naaste statie van waar men zonder te veel moeite Oberammergau bereiken kan.

Welk vreemd uitzien toen wij rond den elven van ons konvooi stapten! Welk gewoel en getier! bijzonderlijk rond de ontelbare koetsiers en pakkendragers die daar elk naar zijn volk, te wachten stonden! ... Maar wij, waar moeten wij naar toe, tusschen deze drij a vier honderd rijtuigen van alle slag en gedaante? Gelukkiglijk dat onze plaatsen afgesproken zijn en dat *Caygills omnibus* ons staat af te wachten!

Maar ziet, nu is het een ander spel. Bijna al onze reisgezellen die nevens ons zitten zijn Engelschmans, en dat volk gaat nooit buiten Albion, ten zij met eene halve dozijn koffers en reispakken. Zonder overdrevenheid, slachten zij landverhuizers te zijn: daar en ontbreekt nu volstrekt niets, zelfs de kleine *black*, een knoddig pekzwart hondje, is op weg naar Oberammergau.

Eindelijk ligt er een berg passagiersgoed op onzen Omnibus vastgebonden, en middelerwjl hebben wij ontelbare groote boerenwagens, opgepropt met 15 of 20 landslieden, lichte rijtuigen met Mylords en engelsche Damen, Amerikaansche *landaus* met 2 of 4

peerden bespannen, *duitsche stellwagens*, enz, voor onze oogen zien vertrekken.

Onze beurt is nu ook gekomen : klick, klak ! doet de lange zweep van onze Postillon en wij vliegen voort !

Hoe dikwijls hebben wij dit deel onzer reis beklagd ! Terwijl wij geperst zaten gelijk haringen in eene ton, en bijna verstikten van stof en hitte, drie studenten, oude kennissen, te zamen met ons uit Keulen vertrokken, huppelden nu langs beekjes en voetwegen, met hun groen pakske op hunnen rug, vlug en vlijtig, door de velden.

Maar het wordt tijd kennis te maken met onze reisgezellen. Van de Engelschmans wil ik niet spreken : hun gezwets was voor ons eene overstaanbare taal. — Drie Duitschers, — eilaas, alle drie vrijdenkers gelijk wij het later ondervonden, — waren welhaast onze beste vrienden. De eene was een geleerde rechter van een tribunal uit Saksen ; de andere, student bij de Hoogschool van Heidelberg, en de derde, schrijver in een Ministerie van Berlin. Deze drie heeren namen gretig de gelegenheid waar om fransch te spreken, en wij van onzen kant, wij waren er immer op uit om beter duitsch te leeren praten.

Aan dat gezelschap hadden wij te danken dat wij veel bijzonderheden vernamen over Oberammergau, en dat onze aandacht wierd opgewekt juist genoeg om de echte

manier te kennen, van het Passiedorp ⁽¹⁾ met nut en belang te bezoeken.

Spreeken wij niet van Mittenwald waar ons rijtuig stil hield en waar wij, schier uitgehongerd, nevens een honderdtal andere reizigers, de keuken van eene nederige herberg moesten bestormen.

Drie kwart later waren wij te Oberau, aan den voet van den Ettalberg. Daar was het zake van te voet eenen zeer steilen weg te beklimmen, of van eene bijlage te betalen voor 3 of 4 peerden, die men vóór of nevens de onze moest inspannen. Wij verkozen natuurlijk van te wandelen en trokken voort, stap voor stap, bijna recht opwaarts. Hier bijzonderlijk hadden wij een echt gedacht van den toeloop der vreemdelingen naar Oberammergau. Het was eene ware processie, zonder begin of einde!

Na eene uur lastig klimmens stonden wij te Ettal, voor eene sedert eeuwen beroemde abdij welke wij slechts bij ons terugkeeren moesten bezoeken.

Te Ettal waren wij op eene verheven bergvlakte, te midden der beiersche Alpen! Hoe aantrekkelijk, hoe wonderbaar, is het grootsch vertoog dat wij ontwaarden! Al wie voor de eerste maal de Alpenwereld bezoekt staat verslagen bij het aanschouwen van die majestueuse bergen die met hunne toppen hemel-

1. « Das Passionsdorf » zeggen de Duitschers.

waarts opschieten! en hoe ademt men die zuivere lucht in, die den reiziger om zoo te zeggen herschept en doet herleven! Verders aan den voet van die reuzenbergen komt eene eeuwige lente uwe oogen verrukken en verblijden; een ruischende stroom doet in deze oorden zijne frissche wateren rollen; de grazende koeien of geiten, met hunne klinkende bellen, doen in dit wonder tafereel leven en vreugde ontstaan.

Wij bewonderden dus dit altijd nieuw vertoog, en ons gespan reed in allerhaast, tusschen bergketenen, naar Oberammergau voort.

Maar waarop is het dat eensklaps al de reizigers hunne oogen gevestigd houden?.. Op een reusachtig kruis dat geplant staat op de spits van den *Kofelberg*. Men huivert van benauwdheid en angst bij het aanschouwen van den afgrond dien hij heeft moeten trotseeren, hij, de oversaagde bergbewoner, wiens onverschrokkenheid dáár, in de wolken, een godvruchtig denkmaal opgericht heeft! Maar toch is het een edel gedacht van een kruis te planten dat om zoo te zeggen heerscht boven het Passiedorp en boven geheel de vallei van Oberammergau!

Eene halve uur rijdens na ons vertrek uit Ettal, waren wij aan het einde van onze reis. Geloofd zij JESUS-CHRISTUS, de Gever van alle goed, die ons tot hier toe zoo welwillend beschermd heeft!

§ 2. — Onbedachte reizigers. — Diemers Villa. — De Passiegroep. — Het Passiedorp. — Een vriend. — Joseph Mayr. — Muurschilderingen op de huisgevels. — Frans Zwinck. — Het huis van burgemeester Lang. — De Kroonprins van Pruisen te Oberammergau. — Groote toeloop van doorluchtige bezoekers. — De koning van Beieren en de Passiespelers. Een geschenk. — Dagbladschrijvers. — Slapen en ontwaken.

HET was reeds rond den vieren toen wij afstapten voor « *Diemers Villa* : » Alzoo is het dat de Engelschmans de woning van een der treffelijkste burgers van Oberammergau gedoopt hebben.

Al wie geene bijzondere voorzorg neemt, ten minste twee of drie weken voor zijne aankomst, is bijna zeker van zijnen nacht te moeten overbrengen zonder bed of hoegenaamd slaapgerief. Hoeveel onbedachte reizigers hebben wij niet gezien die genoodzaakt geweest zijn zich met een handvol strooi te vreden te houden! Hoeveel andere die eenvoudig hebben zoeken te slapen op den eersten den gereedsten stoel, of zelfs op den wagen die ze te Oberammergau aangebracht had!

En dit alles zonder te spreken van deze honderden vreemdelingen : rijke Americaners, Edele Heeren en Damen, Priesters en protestantsche Dominés, genoodzaakt van te logeeren in armtierige huizetjes.

Wat ons aangaat, wij hebben, dank aan den raad van eenen vriend, akkoord gemaakt met eene engelsche Maatschappij, en alzoo bij

middel van een kaartje, zijn wij rijtuig en peerden, huis en bedding, eten en drinken voor drie dagen zeker !

Bij den heer Diemer vinden wij eenen aangenamen t'huis.

Onze Villa ligt eigenlijk buiten het dorp, op eenen fraaien heuvel. Aan den voet van de helling vliet de Ammer, eene snelloopende rivier die al krinkelende en winkelende de vallei besproeit, en aan de gansche streek haren naam geeft (1). Wat verder, op 6 of 7 minuten afstand, zien wij het Passiedorp met zijnen hoogen toren en zijne sneeuw witte huizen ; eindelijk, aan den overkant, omtrent pijlrecht boven onze hoofden, staat de groot-sche Kofelberg *met 't Kruis in top*, gelijk wij reeds gezeid hebben.

Alwie bij tijds te Oberammergau aanlandt weet geheel wel zijne ledige oogenblikken te gebruiken. De omstreken zijn immers wonder-schoon. 't Is alzoo dat veel vreemdelingen den « *Passiegroep* » gaan bezoeken : dat is een reusachtig kruis uitgekapt in wit marbel, met de nevensstaande beelden van O. L. V. en van den H. Joannes.

Voor het meeste deel der reizigers is de Aal-

1. *Gau* is een dietsch woord dat hetzelfde beteekent als : *landstreek, oord, gewest*. Ammergau is dus niet anders dan de streek door den Ammer besproeid. Oberammergau en Unterammergau zijn de twee bijzonderste parochiën dezer vallei. Zoo hebben wij Henegouw die de streek der Hene beteekent, Haspengau, (la Hesbaie), enz.

berg, waar dit gedenkstuk door koning Lodewijk II in 1872 wierd opgericht, eene bidplaats. Men trekt er naartoe in bedevaart, en als het lukt dat men 's avonds toekomt, geniet men dan, bij klaarweder, het onvergeetlijk panorama der vallei van Oberammergau bestraald door den glans der ondergaande zon.

Andere nieuwsgierigen scheppen hun vermaak in het over- en weêrgaan langs de straten waar zij de eigenaardige kleedij en de talrijke rijtuigen der aankomende reizigers gadeslaan.

Wat ons betreft, bij gebrek aan tijd, trekken wij aanstonds naar het theater om er de nummers van onze plaatsen te zoeken en 's anderendaags gemakkelijk onzen weg te vinden.

Nu zijn wij dus te midden die wonderbare parochie! Omtrent al de huizen staan langs den rechten oever van den Ammer, op min of meer afstand rond de kerk geschaard, maar ieder op zijn eigen. Bijna allen zijn met eene verdieping of stage voorzien, alsook met vierkante vensters die van malkander nog al tamelijk afgescheiden zijn. Het is zichtbaar dat al de woningen in talrijke kamers verdeeld zijn ten gerieve van de reizigers, die hier alle tien jaar toestroomen. De gevel staat gewonelijk al den kant der straat, gelijk de zoogezeyde spaansche trapgevels van veel huizen te Brugge.

Het dak is redelijk plat, hangt meer dan

een meter boven den gevel, en is gemeenlijk, op het uiterste einde van de veurst, met een houten kruis versierd. Een godvruchtig gedacht voorwaar, een echt katholiek gebruik, dat bijna gansch den Tyrol door bestaat.

Verders zijn de buitenmuren sneeuw wit, waarschijnlijk dezen zomer op hun beste gezet ter gelegenheid van het Passiejaar.

Terwijl wij voor eene van deze zoo net opgeschikte woningen stonden, hoorden wij eensklaps onze namen door de lucht klinken.

Het was de stem van een ouden schoolmaker, tegenwoordig missionaris in Engeland, die gelijk wij het Passiespel was komen bijwonen.

Men begrijpt onze wederzijdsche verwondering en vreugde. Wij poogden onzen nieuwen maat te doen medegaan, maar vruchteloos; hij was afgemat van wandelen en klimmen. Dus, willen of niet, vonden wij ons gedwongen met hem in zijn logist binnen te treden.

Welk verzet brengt zulke ontmoeting niet mede! Hoeveel inlichtingen hebben wij aan onzen vriend uit Duitschland, nu missionaris, niet te danken gehad!

Na wat gerust te hebben gelukten wij er nogtans in onzen vermoelden vriend met ons weder op wandel te doen gaan. 't Was voornamentlijk toen dat wij ondervonden hoe hij in twee dagen tijds het passiedorp en zijne inwoners had leeren kennen.

Nauwelijks hadden wij eenige stappen gedaan of wij kwamen eenen zonderlingen heer te gemoet. Zijne groote gestalte, zijn lang gegroeide baard en haar, zijne aardige muts, zijne eenvoudige kleeding, dit alles trok op hem de aandacht van al de wandelaars.

« Het slaat u al mede, zegde onze vriend, ziedaar juist den bijzondersten en den besten der Passiespelers, den heer Mayr, die zoo wonderwel de rol van Christus vervult ! »

En Mayr ging zijnen weg voort, zedig en spoedig gelijk een man overlast van bezigheden.

Onze leidsman deed ons eenige huisgevels bemerken, met muurschilderingen versierd die het een of het ander deel uit de Passie verbeelden, uit het leven van O. L. V. of van andere Heiligen.

Eertijds waren het meeste deel der woningen met soortgelijke frescoschilderieën voorzien. Maar, eilaas! de tijd en bijzonderlijk een aantal branden hebben schier al deze kunstgewrochten doen verdwijnen.

De hedendaagsche overblijfsels kunnen nogtans een gedacht geven van het prachtig uitzicht dat de werken van Frans Zwinck hier eertijds verschaften.

Die Zwinck was een inboorling van Oberammergau. Rond 1770 leerde hij zijn ambacht in de Benediktiner-abdij van Ettal. Hij had eene machtige inbeelding en een bijzonder

gemak voor het schilderen ; terwijl hij aan een tafereel bezig was, vloog zijn penseel over en weder, snel gelijk de wind. In korte stonden maalde hij ware meesterstukken af. Eens kwam hij op eene hofstede waar de boerin aan het kernen was: « Vrouw, sprak hij, als uw werk uit is, wilt gij mij de versche boter geven, en ik zal voor betaling een O. L. V. beeld boven uwe huisdeur schilderen. » — « Op voorwaarde, antwoordde de boerin, dat uw werk voltooid zij tegen dat de boter veerdig is ! » — Het akkoord wordt gesloten; de kunstenaar valt aan het schilderen met zijne gewone vlug- en behendigheid ; en zoo rap als tellen, voleindigt hij het fraaiste Lieve Vrouwebeeld dat zijn christelijke kunstgeest ooit geschapen had.

Het huis van Burgemeester Lang is ook een der werken van Zwinck. Het lijkt eenigszins aan een paleis, of ten minste aan eene *villa*, en is weerdig van dezen die in het Drama, de rol speelt van den Hoogepriester Caïphas.

Op den gevel staat het beeld van den verrijzenden Christus, en daarnevens de soldaten die van vrees wegspringen. Al eenen anderen kant is het paleis van Pilatus geschilderd ; den Roomschen Landbestuurder ontwaart men zittende op eenen kunstig afgeteekenden troon.

De Oberammergauwsche schilderijen dragen doorgaans den stempel der verledene

eeuw, en doen soms denken aan den zoogenoemden Roccocostijl.

Den smaak der ware en verhevene kunst moet men hier dus niet komen zoeken ! De bedevaarder is niet te min verheugd over de ware christene gevoelens die al de hier bestaande gewrochten tot stand brachten.

Maar naderen wij tot den schouwburg.

Hij staat al den noordkant van het dorp ; hij is omringd van kramen voorzien van allerlei voorwerpen : photographieën en boekskens met den zang van het Passiespel ; snijwerk en kleinigheden voor touristen ; brood, worsten en andere mondbehoeften voor de duizende reizigers die hier eenen onvergeetbaren Zondag overbrengen.

Het theater bezichtigen dat geheel in hout opgetimmerd en buitengewoon groot is ; onze nummerdragende zetels zoeken ; de plaatsen nazien waar de toehoorders hunnen keus doen tusschen *seven* verschillende prijzen, van fr. 1,25 tot 10 franken : dit alles vraagt zeer weinig tijd.

Laat ons dan terug keeren naar onze villa of liever naar ons « Kasteelken » gelijk de Vlamingen zouden zeggen. Hoe gulhertig worden wij onthaald door den Heer Diemer ! Hoe smakelijk vonden wij ons avondeten !

't Was aan tafel dat wij het aankomen vernamen van den Duitschen kroonprins Fritz, den troonopvolger te wege van den tegenwoordigen keizer.

Uit dit onverwacht nieuws volgde een levendig gesprek over de beroemde personen die reeds de Passiespelen bijgewoond hebben; iedereen bracht het zijne bij om eenen vermaarden naam nevens de andere te kunnen voegen.

Zulke bijzonderheden zijn gemakkelijk om vergeten. Doch hier, en ook op andere plaatsen, laat ik het woord aan den Eerw. Heer Daisenberger, rustenden pastoor van Oberammergau. In de beschrijving zijner parochie zegt hij het volgende :

De Passiespelen van het jaar 1840 wierden veel bezocht; hunne koninglijke Hoogheden de Kroonprins Maximilaan van Beieren, de hertogin van Leuchtenberg, de koning en koningin van Saksen, en nog vele andere vorsten en graven, vereerden Oberammergau met hunne tegenwoordigheid ter gelegenheid der Passiespelen. Zelfs nog den 21 October moest het stuk uitgevoerd worden in het bijzijn van zijne Majesteit koning Lodewijk I van Beieren. Reeds waren alle noodige toebereidselen gemaakt om den vorst feestelijk te onthalen, toen een aanhoudend slecht weder met regen en sneeuw, allemans afwachting kwam verijdelen.

In 1850 bevond zich te Oberammergau een beroemde theaterspeler met name Eduard Devriendt, uit Noord-Duitschland, nevens verscheide andere van zijne landgenooten uit Berlin, Hannover, Erfurt, Dresden, Praag,

enz. Dit jaar wierd de koninklijke familie vertegenwoordigd, te weten op 11 Augusti, door den prins Adalbert, en op 30 September door de prinses Maria.

Gelijk wij even gezeid hebben was de tooneelspeler Devriendt bij de Passiespelen van 1850 aanwezig. Deze schrandere kunstenaar wierd zoodanig getroffen door hetgeen hij gezien had in het onbekend dorp, op een theater waar slechts eenvoudige landslieden te voorschijn kwamen, dat hij zijne verwondering in een boekwerk te kennen gaf, en de aandacht opwekte van de *geleerde* Duitschers die tot alsdan weinig of niet met Oberammergau bekend waren.

Buiten de bedevaarders uit de groote hoofdsteden, namelijk uit Weenen, bemerkte men, in het volgende tooneeljaar 1860, een aantal doorluchtige kerkvoogden, bij voorbeeld : Cardinaal Reisach, Aartsbisschop Gregorius van Munchen, Bisschop Pancratius van Augsburg, Mgr Chigi, Romeinsche Prins en pauselijke Nuntius bij het hof van Beieren, als ook zijnen Auditor of sekretaris Mgr Masella. Maar hetgeen de Oberammergauwers bijzonderlijk verheugde, 't was het bezoek van koning Maximiliaan II die de Passiespelen met zijne tegenwoordigheid vereerde.

In 1870-71 kwamen er bijzonderlijk veel Engelschmans en zelfs Americaanders naar Oberammergau. Onder de aanzienlijke toe-

hoorders telde men de koninklijke vorsten Luitpold-Lodewijk-Adalbert met zijne twee zonen en den hertog van Saksen, nevens den prins van Wallis, oudsten zoon der koningin van Engeland, den graaf van Chambord, afstammeling der wettige fransche koningen, den grootvorst Wladimir en den koning van Hannover. Wat de geestelijken aangaat, men bemerkte den Bisschop van Geneven, den Prins-Bisschop van Salzburg met zijnen wijbisschop, en den Aartsbisschop van Munchen.

Het gedenkwaardigste bezoek van 1871 was echter dit van Lodewijk II, op 25 September. Van het begin tot het einde zag men den koning met de vurigste aandacht het heilig drama vervolgen. Zoo groot was zijne voldoening dat hij, eenige dagen later, de bijzonderste acteurs in zijn naburig kasteel van Linderhof ontbood, aan ieder van hen de welwillendste woorden toesprak, en ze allen met eene koninklijke mildheid aan zijne tafel deed nederzitten. Als eene bijblijvende gedachtenis van zijne bewondering ziet men nu, te midden de bergen, den heerlijken Passiegroep prijken waarvan reeds spraak was: het volgende opschrift staat er op te lezen:

« *Den kunstsinnigen und den Sitten der Väter treuen Oberammergeauern von König Ludwig II, zur Erinnerung an die Passionspiele.* » Dat is letterlijk: Den kunstlievenden en aan de zeden der vaderen getrouwen Oberammergeau-

wers, van wege koning Lodewijk II, ter gedenkenis der Passiespelen.

Men ziet het, de lijst der hooggeplaatste personen die de Passiespelen hebben bijgewoond is reeds zeer lang alhoewel wij alleenlijk van de drie laatste speeljaren gesproken hebben. Doch in 1880 gingen zulke bezoeken in Oberammergau talrijker wezen dan ooit.

Dees jaar inderdaad zijn er gazetteschrijvers gekomen in overvloed, onder andere namens al de dagbladeren, groote en kleine, van geheel Duitschland, het *Illustrated News* van New-York uit America, den *Daily Telegraf*, den *Daily News* en den *Times* ⁽¹⁾ uit Londen; den *Figaro* van Parijs; den *Bien Public* van Gent, den *Courrier de Bruxelles* en zelfs de joodsche *Indépendance* van Brussel. Ja, men mag met waarheid zeggen dat de drukpers der oude en der nieuwe wereld hier hare medewerkers gezonden heeft, en dat er dees jaar bij honderden beoordeelingen over de Passiespelen geschreven zijn geweest.

Nevens de gazettiers, (men komt ze toch overal tegen) moeten wij vele doorluchtige personagen noemen die talrijker dan ooit Oberammergau zijn komen bezoeken. Reeds

1. Den 19 Mei 's morgens stond er in den *Times* een volledig verslag van de eerste vertooning die den 17sten had plaats gegrepen. Dit verslag, door telegram uit Duitschland naar Engeland gezonden, bestond uit ongeveer 3700 woorden, en was zeer volledig.

in Mei en Juni noemde men onder de ievrigste aanschouwers van het heilig tooneel, den Bisschop van Salisbury, en den generaal Moltke, overwinnaar der Franschen in 1870.

Heden, 22 Augusti, is het de keizerlijke kroonprins van Duitschland met zijne dochter en zijnen schoonzoon. Den 19 September zijn het de Groot-Hertogin van Baden met den Groot-Hertog haren zoon, en hare kleindochter ; de koningin Olga van Wurtemberg ; de koning van Napels Frans II ; de hertogin van Alençon, dochter van Maximiliaan, hertog van Beieren ; de Groot-Hertog Sergius van Rusland ; de Bisschop van Salzburg en verscheide beiersche ministers.

Eene tooneelvertooning die tevens letterkundigen en kunstenaars uitlokt, koningen en koninginnen, bisschoppen en ministers, veldoversten en geleerden, priesters en leeken, mannen en vrouwen uit alle landen en standen ; ja zulk eene vertooning moet iets buitengewoons zijn, en doet den reiziger verlangen naar den dag en de uur op dewelke het hem zal gegeven zijn dat wonderbaar vertoog te aanschouwen.

Deze was ook onze gesteltenis den Zaterdag avond 22 Augusti. Wel is waar, wij stelden nog eenig belang in eene wandeling te midden de steeds aangroeiende menigte, als ook in het blijde klokkenakkoord, in de vreugdeklanken der fanfaren, in de donderende kanonschoten

losgebrand om de feest van 's anderendaags aan te kondigen : doch onze gedachten waren bij voorkeur bezig met het grootste drama waarvan de geschiedenis gewag maakt, te weten het bitter lijden van Onzen Heer JESUS-CHRISTUS dat wij, van kindsgebeente af, in onze katholieke familiën zoo menigmaal hadden hooren vertellen, en dat wij, eenige uren later in levende beelden, in godvruchtige gezangen en samenspraken gingen zien en hooren herleven.

Aan den geheugelijken dag tot hiertoe beschreven, moest toch ook een einde komen, het dagelijksch einde. Eene mooie slaapkamer verschaftte ons eenen gerusten nacht... ten minste zoolang eene stortvraag ons niet kwam ontwekken ! Want, ja, reeds rond ten drieën wierden wij wakker ! En onmogelijk was het van nog onze oogen te luiken : zoodanig kletterde de regen op onze vensters en vooral op het plat dak boven onze hoofden.

Het ware ten anderen vruchteloos geweest van nog aan slapen te denken ! Immers iedere vertooning van het Passiespel wordt daags te voren en den dag zelf reeds in den vroegen morgen aangekondigd door het losbranden van twaalf kanonschoten.

Ai mij ! Welke daverende donderslag was het toen de eerste vier schoten door het gansche bergdal weërgalmde ! Hoe grootsch was de indruk van den prachtigen weërklank

die 17 seconden lang door de geschokte rotsen weg en weder gekeatst, eindelijk in de verte langzaam ging uitsterven!

Dus, van voor den vijven zijn wij te been! Gaan wij voorop onze plichten van den Zondag kwijten in de parochiekerk van Oberammergau! Verders zullen wij den tijd, die ons voor het Passiespel overblijft, ten nutte brengen om beter en beter het dorp en zijne bewoners te leeren kennen, en alzoo nog meer belang te stellen in het uitvoeren van hun wijdvermaarde Passiespel.

DERDE HOOFDSTUK.

§ 1. — De vallei van Oberammergau. — De vier jaargetijden. — Groote onweders. — Overstroömingen. — Waterwerken. — De oogst, het vee en het wild. — Getal inwoners. — Brandrampen.

OBERAMMERGAU ligt op omtrent 75 kilometers, in rechte lijn, van Munchen, eene uur noordwaarts van de vermaarde abdij van Ettal, in eene aangename vallei langs alle kanten door reusachtige bergen ingesloten. Deze vallei, besproeid door de klare en frissche waters van den Ammer, is meer dan 2600 voet boven den zeespiegel, en telt onder de hoogste bergdalen die in Beieren bewoond zijn. Uit de omliggende bergketens schieten er verschillende zeer verhevene rotsen omhoog, onder andere de Lauderberg, (5160 voet) al het zuid-oosten, de Zonnenberg (5450 voet) in het zuid-westen, en eindelijk de Kofelberg (3300 voet) eene rechtopgaande rots die in de nabijheid staat van Oberammergau en met het zinnebeeld der verlossing bekroond is.

Uit hoofde van zijne ligging heeft het dal van Oberammergau veel meer van den winter te lijden dan de omstreken. Het koud of slecht weder, dat in Beieren gewoonlijk met December aanvangt, begint hier reeds in November en duurt tot in April en Mei. Voegt daarbij dat de zon, rond Kerstdag, maar voor eenige

uren te voorschijn komt. Het is meer als negen uren wanneer zij hare eerste stralen zendt over de spits van den Schaffelberg en voor den éénen zit zij reeds achter den Kofel verborgen.

In de Meimaand zijn de kruinen der bergen gemeenlijk nog met sneeuw bedekt. De lente komt dan allengskens aan, en maakt welhaast plaats voor eenen zomer wiens hitte niet al te lastig is om dragen.

Overigens is de zomer hier meer dan in de platte landen, aan plotselinge veranderingen onderhevig. De hagelsteen vallen er soms met geweld, en brengen groote schade bij. Alhoewel de bergen aanzien worden als donderafleiders, toch vindt men in de oude geschriften voorbeelden van groote ongelukken, in deze vallei door den donder veroorzaakt. Den 5 Juli 1744 viel de bliksem op een huis en vernielde het met acht andere aanpalende woningen. De onlangs herbouwde kerk begon zelfs te branden, en wierd maar met de grootste moeite gespaard. De beschrijving van Oberammergau door Daisenberger vermeldt een groot getal dergelijke onheilen. Nog in 1877, den 1 Juli, ten gevolge van een onweder, ontstond er een brand die in de nabijheid van den Passieschouwburg een huis in asschen legde.

September en October zijn hier de aange naamste maanden van het jaar. Elders, ten platten lande, is het nevel- of smoorachtig weder; in de vallei van Oberammergau vindt

men integendeel zuivere en opene lucht. De bergbewoners nemen deze dagen te baat om voorraad te maken van verdueligheid tegen het aankomen van den harden en vroegtijdigen winter.

Oberammergau wordt aanzien als eene gezonde luchtstreek. Onder dat opzicht kunnen de inwoners volstrekt niet klagen. Slechter stellen zij het, voor hetgeen hunne rivieren en waterlooppen betreft. Vele en schrikkelijke overstromingen hebben zij meermaals moeten onderstaan. Hunne jaarboeken zijn vol van zulke onheilen.

Het schrikkelijkste ongeval van dien aard is voorgevallen in 1769. Dit jaar waren er niet meer dan twaalf huizen die aan de ramp ontsnapten. Al de andere stortten in onder het geweld der waters of wierden ten minste zeer beschadigd.

Ten gevolge van die menigvuldige overstromingen zijn er allengskens groote waterwerken tot stand gekomen. In 1858 wierden er ten dien einde 7380 guldens besteed. Tusschen 1860 en 1874 zijn nieuwe werken uitgevoerd geworden, en de gemeente is er ingekomen voor 9184 guldens, waaronder 7000 genomen op de inkomsten der vorige Passiespelen, en die met dit vooruitzicht waren gespaard geweest.

In 't jaar 1750 verkoos de gemeente den H. Gregorius Thaumaturgos of Wonder-

doener, als noodpatroon tegen de watergevaaren en richtte vijftien jaar later eene Kapel op ter zijner eer. In 1861 bouwde men eene nieuwe, veel grooter dan de eerste, en waar ondertusschen kerkelijke diensten plaats grijpen.

Mochte de bescherming van den wonderen mirakeldoener het Passiedorp van verdere ongelukken bevrijden!

Men zou ons kunnen vragen of er rond Oberammergau vruchtbare velden liggen? De Eerw. Heer Daisenberger verzekert dat de bevolking van het dorp nauwelijks drie maanden zou kunnen leven met den graanoogst van hare landbouwers. Bijna iedere familie heeft eenen kleinen hof, waar zij haren voorraad van aardappelen en groensels tracht op te doen. Weinig of geen fruit is er te vinden.

Misschien zullen er eenige landslieden met genoegen de volgende cijfers lezen over den staat van het vee.

In 1880 bezaten de 1200 a 1300 dorpslieden, te zamen 358 koeien en 86 peerden. Schapen en verkens zijn er niet. Integendeel vindt men er een zeventigtal geiten bij dezen die of wel geene, of alleenlijk eene of twee koeien bezitten.

Onder het opzicht van ezels is Oberammergau eene gelukkige parochie. Zij heeft moeten bij den vreemde schoon spreken om het edel dier te bekomen dat moest op het theater dienen voor de intrede in Jerusalem te

verbeelden. Een knoddig ezeltje werd aangekocht te Botzen in Zuid-Tyrol, en Joseph Mayr betaalde het de somme van 184 frank.

De jagers treffen in de naburige bergen redelijk veel wild aan. Op den Zonnenberg, en insgelijks op den Lauber, zijn er veel gemzen of berggeiten.

Bij tijden komt men ze tegen in hoopen van twintig tot veertig. In de bosschen der vallei leven er veel herten, maar weinig hazen. De roofdieren zijn er bijna gansch verdwenen. In 1812 heeft men in het gebergte eenen wolf geschoten die, na vele schade veroorzaakt te hebben, opgevuld is, en nu in het dierenkabinet van Munchen staat te prijken.

Oberammergau, volgens de optelling van 1878, bezat 1229 zielen, en telt 249 woningen. Vele huizen waren eertijds ten deele in hout opgebouwd. Buiten de rampen door den bliksem veroorzaakt, staan er een groot getal aanzienlijke branden in de Parochiebeschrijving van Daisenberger aangeteekend. In den nacht van 18 tot 19 November 1817, wierden 34 huizen in asschen gelegd. Den 16 Juni 1844, ten éenen van den nacht, wierden 24 familiën, ook door eenen brand, van hun dak beroofd, enz. enz.

De nieuwgebouwde woonsten zijn beter tegen zulke ongevallen verzekerd. Verschillige zijn uitsluitelijk van berg-of baksteen.

Eenige hebben een treffend uitzicht. « Het « bijzonderste sieraad van de omstreken is « echter eene soort van kasteelken door M. « Joseph Diemer gebouwd op eenen kleinen « heuvel in 1879 » 't Is de Villa-Diemer van welke reeds hooger spraak was, en waar wij gedurende de Passiespelen van 1880 drie dagen verbleven.

§ 2.— Volksfeesten, gilden en kerkelijke feesten. — Bezigheden der inwoners. — De beeldhouwkunst. — De woningen. — De Passiespelen en de opvoeding der kinderen. — Eenige spelers en hunne verschillende rollen. — Eene gemiste rol geleerd te Munchen. — Oefeningen der spelers. — De Kruisschool.

DE Ammergauwers zijn allen roomsch-katholiek, en aan hunnen godsdienst met hert en ziel verkleefd. Zij houden ook bijzonderlijk aan de voorvaderlijke overleveringen. De jongelingen vierden er met geestdrift het Kerstfeest, Nieuwjaar en Dertiendag: nooit zouden zij ter dier gelegenheid nalaten hunne ster rond te dragen en hunne oude liedekens te zingen.

De gedaagde menschen hebben ook hunne vermaken. Onder hen bestaan gilden en maatschappijen gelijk in Vlaanderen. De bijzonderste zijn de Veteranen-Maatschappij, die 130 mannen sterk is, en al de feesten van het dorp opluistert; de gymnastiek of turn-vereeniging bestaande uit 64 leden; een zang- en muziekgenootschap; en eindelijk een korps

pompsters die zich reeds verscheide malen in de laatste branden onderscheiden hebben.

In alle vergaderingen, welkdanig hun oogwit wezen moge, blijven de Oberammergauwers getrouw aan hunne gekende deftigheid en goede zeden.

Op kerkelijke plechtigheden zijn zij ook zeer gevierd. In den Advent vinden zij hun geestelijk genoeg in het aansteken van een talrijk waschlicht rond de namen van JESUS en Maria, of ook rond de ster der H.H. Drie Koningen. Met Kerstdag vieren zij het Kribbeken van het H. Kind JESUS, dat men van alle kanten komt bezoeken. Daarop volgen de processieën van O. L. V. Lichtmis en Palmenzondag; het bezoeken van het H. Graf gedurende de Goede Week; de broederschap-Processieën, met hunnen rijken en talrijken stoet, die zou doen denken dat men een geheel Levietengeslacht voor handen heeft.

Maar welke zijn nu de dagelijksche bezigheden van dit godsdienstig volk?

Volgens Daisenberger zijn er 18 huisvaders die, met hunne familiën, op hunne renten leven, of zich ten hoogste bezig houden met een weinig handel te drijven in houtwaren. Een vijftigtal bezitten een klein inkomen dat niet voldoende is om er mede te leven; maar door hunne bezigheid in de staatsbosschen, geraken zij aan een treffelijk bestaan. Op de 12 herbergiers zijn er 3 die tevens vleeschhousers

zijn, en 2 die het ambacht van bakker uitoefenen.

Doch hetgeen meest te Oberammergau in eere staat, is ongetwijfeld de beeldhouwkunst. Niet min dan 125 inwoners leggen er zich op toe. Hunne voortbrengsels staan de wereld rond bekend, zoowel als deze der Zwitsersche beeldsnijders. Inzonderlijk zijn zij behendig in het verveerdigen van houten beeldekens die Tyrolers voorstellen met eenen breeden en puntvormigen hoed op hun hoofd en eene pijp in den mond; ook in het maken van berggeiten en herten die op de rotsen klauteren; of eindelijk in het snijden van godsdienstige standbeelden.

Het beeldhouwen is bij de Oberammergauwers veel aan de oude overleveringen schuldig. Men rekent, en volgens het schijnt met recht, dat deze kunst in de XIIIe eeuw hier reeds bekend stond. In sommige tijden lukt de verkoop allerbest. Sedert 1876 gaan de zaken redelijk slecht, ondanks eene teeken- en beeldhouwersschool die in deze laatste tijden tot stand gekomen is. De concurrentie van de naburige gemeente Partenkirchen welke door den staat ondersteund wordt, is ten deele de oorzaak van den tegenwoordigen staat van zaken.

Geven wij een gedacht van de woningen der Oberammergauwsche beeldhouwers. Bijna allen zijn op hun eigen te midden eenen kleinen

boomgaard. Beneden zijn er doorgaans vier kamers : eene ingangplaats of portaal, de keuken, de slaapkamer der ouders, eindelijk de werkwinkel met zijnen snijbank en hier en daar begonnen kunstgewrochten. Op het eerste, en soms ook op een tweede verdiep, zijn er redelijk veel kamers, bijzonderlijk gemaakt met het inzicht van ze op het tiende jaar voor de reizigers te doen dienen.

In al de huizen, gelijk het bij christene menschen betaamt, hangt er een kruis in al de kamers. Andere beelden van alle slag zijn er rond geschaard, en bijna overal treft men nog een portret aan van den onsterfelijken Pius den negensten.

Bij de beeldhouwers valt het huishouden natuurlijk op de moeder en dochters. Bovendien zijn zij ook belast met te hovenieren, met het gras af te maaien en het hooi in te zamelen.

De vader wint twee, drie, en als het wel gaat, vier frank daags : maar daarom moet hij in zijn ambacht ervaren zijn. Alzoo geraken die brave lieden aan hunne broodwinning en kunnen zelfs den Zondag vieren met een stuk vleesch in den pot.

Ziedaar genoeg over het dagelijksch leven, over de gewone bezigheden van de Oberammergauwers. Het wordt tijd dat wij uitleggen hoe die lieden met de Passiespelen bekommerd zijn.

De eerste namen, om zoo te zeggen, die de

kinderen leeren uitspreken ; de eerste dingen die aan hun verstand komen ; de eerste voorwerpen die op hunne inbeelding indruk maken : alles spreekt hun van de Passie, alles bereidt ze allengskens om ook, als de tijd zal gekomen zijn, met den grootsten ijver, tot het algemeen doel mede te werken.

Wanneer een kind de zaak kan begrijpen wordt het door zijne ouders tot op de Passieplaats geleid ; zij toonen den schouwburg en vermanen het dat het daar ook welhaast zal mogen tevoorschijn komen indien het braaf en gehoorzaam is !

En 's avonds als de familie rond den heerd vergaderd zit, en dat de kleinen hunne ouders over den ouden tijd ondervragen, altijd aanhooren de kinders liefst hetgeen betrek heeft met de Passiespelen. Vader vertelt, bij voorbeeld, hoe hij nauwelijks vijf jaren oud, het *Manna* mocht rapen in de woestijn ; hoe hij tien jaar later medespeelde met *het volk* bij de intrede in Jerusalem of bij het veroordeelen van den Christus ; den volgenden keer trad hij op als Apostel, en laatst heeft hij gezeteld als lid van den hoogen Raad ! Grootvader voegt er bij dat hij opvolgentlijk medespeelde als Engel die het H. Kruis aanbad, als deelnemende van *het volk*, als koorzanger, als verkooper in den tempel, als Phariseër, en dat hij den volgenden keer nog zal helpen den groep uitmaken onder den balcon van Pilatus.

Alzoo heeft ieder Oberammergauwsche familie hare jaarboeken. Iedereen wordt Passiespeler van kindsgebeente af. Men mag hierbij voegen dat het omtrent tijd is van aan het leven vaarwel te zeggen wanneer iemand onbekwaam wordt om voortaan nog op het tooneel te treden.

Alzoo gebeurde het, tijdens de kiezing der spelers voor 1880, dat een der oude acteurs op zijn sterfbed lag. Hoe deerlijk verzuchtte hij niet als hij door het geluid der klokken de plechtigheid hoorde aankondigen! « Deze maal, riep hij uit met eene klagende stem, deze maal is het voor mij niet meer! » Zijne vrienden trachtten hem te troosten: « Gij zult beteren, zeiden zij, en meêspelen gelijk eertijds! » — « Zou het waar zijn? » hernam de kranke mensch met eene nieuwe hoop, en een vreugdetraan blonk in zijne oogen. — Eilaas, eenige stonden later stierf hij.

Ja, de Oberammergauwers houden aan hunne rollen. Zij kennen al dezen die zij op het tooneel gezien hebben. Zij kunnen u uitleggen welke rol iedereen hunner medeburgers sedert 50 jaren gespeeld, en hoe hij gelukt heeft.

Het is aangenaam over die zaken eenige acteurs hunne eigene historie te hooren vertellen. Gaan wij eens te zamen bij Tobias Flunger. Het is een beeldhouwer die heden 65 jaar oud is. « Mijn grootvader, vertelt hij,

was daglooner en heeft de rol van Apostel Thomas gespeeld. Mijn vader, die beeldsnijder was, wierd in het jaar 1820, een der vier soldaten die JESUS kruisten; later was hij altijd Phariseër. Wat mij aangaat in 1820 speelde ik bij « *het volk* »; in 1830 zong ik in den Choor; in 1840 was ik in het orkest als tweede viool; in 1850 verbeelde ik Christus; in 1860 Pilatus, in 1870-1871 nog eens Pilatus; en nu, in 1880, ben ik een der Apostelen en tevens Moyses in de levende beelden.

Mattheus Zwinck, die nu 72 jaren telt, en kleinzoon is van den schilder Frans Zwinck waarvan op bl. 85 spraak is, speelde mede in de Passie van 1815, en was een der kinderen bij de intrede van Christus in Jerusalem; in 1820 diende hij als Engel in den hof van Oliveten, en nevens het H. Graf; in 1830 was hij door Pilatus belast het doodvonnis van Christus af te lezen. In 1840 wierd Apostel Johannes gedurende de voorstellingen ziek, en Zwinck speelde vier maal in zijne plaats; in 1850 was hij Petrus; in 1860 en 1870 Jacobus, om in 1880 Phariseër te worden. Zijn vader zaliger verbeelde vier keeren den Christus: namelijk in 1800, 1801, 1811 en 1815; later was hij Petrus. Zijn zoon Johannes die 29 jaren oud is, nadat hij in 1860 eene rol als H. Grafengel en een andere bij « *het volk* » vervuld had, wierd in 1870-1871 Apostel Johannes, en is het in 1880 gebleven.

Deze en andere dergelijke bijzonderheden staan te Oberammergau bij iedereen bekend. Hetgeen bewonderenswaardig schijnt, 't is dat alle inwoners er in het algemeen zoo bekwaam zijn om hun oordeel over de spelers te strijken, en om hun gezegde met gegronde bewijsredens te staven. Ondervraagt den eersten den gereedsten, en hij zal u den *waarom* van zijne antwoord kunnen geven. — Men mag dus met recht en reden aanveerden dat de kunst hier schijnt eene tweede natuur te zijn. Geene bijzondere opvoeding in vermaarde gestichten ; geene diepgrondige studiën onder het toezicht van beroemde meesters ; geen gemeens met groote steden hebben den Oberammergauwers het meesterschap gegeven boven alle andere theater-spelers. Het is nogtans éénen keer gebeurd dat zij, ik weet niet door welke opstokingen, iemand naar de hoofdstad Munchen zonden, om er onder het geleide van befaamde kenners de rol van Maria te leeren. « Eilaas, schrijft mij een Ammergau-
« wer, zij lukte hoegenaamd niet beter dan de
« andere spelers ; integendeel, de kritiek was
« haar in het algemeen ongunstig ! Sedert dien
« vindt er ook niemand geene goesting meer
« om alzoo bij den vreemde ter school te
« gaan. »

Evenwel, buiten hunne ingeborene bekwaamheid, mag men zeggen dat de Oberammergauwers in hun midden eene ware

tooneel-school bezitten. Immers, zonder oefening zou de kunstveerdigheid der beiersche berglanders nooit uitschitteren gelijk iedereen ze heeft kunnen bestatigen. Dus, in de tusschenjaren die de Passiespelen volgen, zijn onze landelijke kunstenaars altijd wakker aan 't werk. Daisenberger verhaalt (bl. 36) dat zij in 1852 een schouwspel speelden met naam de " *Stichting der abdij van Ettal* " in de tegenwoordigheid van koning Maximiliaan II. Zij vertoonden hetzelfde stuk den 20 October 1873, in de tegenwoordigheid van koning Lodewijk II. In andere omstandigheden voerden zij stukken op uit de bijbelsche geschiedenis : *Joseph, Judith, Naboth* ; uit de levens der Heiligen, onder andere *de H. Elisabeth van Hongariën* ; ook spelen uit beroemde schrijvers zoo als *Willem-Tell* van Schiller, *Christoffel den Kamper*, van Hermann von Smid ; eindelijk tooneelen uit de vaderlandsche historie, enz. enz. Hetgeen de Eerw. Heer Daisenberger vergeet te melden, 't is dat hij zelf vele dier stukken gemaakt of ze ten minste bewrocht heeft, om ze op het landelijk theater van zijn katholiek volk te kunnen ten tooneele brengen. Die ieverige priester heeft zelf de moeielijke taak op zich genomen van een meesterstuk der grieksche oudheid, *Antigone* van Sophocles, te veranderen en te bewerken voor zijne kunstminnende parochianen. Nevens dit oefenings-tooneel bestaat er te

Oberammergau ook hetgeen Daisenberger de *Kruisschool* noemt.

De *Kruisschool* is, om zoo te zeggen, niets anders dan een Passiespel, waarin de levende beelden gekozen zijn in het Lijden van Christus, terwijl de dramatieke handeling voor oogwit heeft sommige daden op te helderen die, in het Oud Testament, het leven van den Zaligmaker aangekondigd hebben.

Het oud Testament wordt hier dus genomen als eene school waar men, in eene soort van symbolieke gebeurtenissen, het leven en het Lijden van Christus leert kennen.

Deze instelling, die reeds in de verledene eeuw gekend was, is in 1825 wederom ingebracht. De oude tekst die Pater Ottmar Weiss alsdan herzag, wierd tegen het jaar 1875 eene tweede maal bearbeid door den Eerw. heer Daisenberger.

Het was toen vijftig jaar dat de *Kruisschool* gevallen was. Zij is dan nogmaals opgekomen, en is met den meesten bijval bezocht geworden, niet alleenlijk door de inwoners der naburige dorpen, maar ook door een groot getal vreemdelingen. Zelfs de kroonprins van het duitsch keizerrijk, die zich in Beieren bevond, is eene der voorstellingen gaan bijwonen, en heeft alzoo eene eerste maal getoond hoeveel belang hij stelt in de kunstminnende werken der Oberammergauwers.

§ 3. — Gereedschappen voor de vreemdelingen. — Voorzorgen. — Logist bij de familiën. — Het seizoen te Oberammergau. — Welke onkosten? — Een raad. — Verzoek en weigering van elders te spelen. — Schneider in België. — Wie hij was. — Waar hij stierf. — Een navolger te New-York in 1881.

BIJ het naderen der Passiespelen ziet men allengskens het alledaagsch uitzicht van Oberammergau veranderen. In plaats van een arm bergdorp schijnt men nu eene stad voor handen te hebben. Na Paschen bijzonderlijk komt er meer en meer leven in. De postwagen brengt gedurig volle ladingen beddegoed uit Munchen, en verdeelt het, volgens de aanvragen, onder de inwoners. Ook bijzondere wagens gaan over en weder naar de spoorweg-statie van Murnau, en in eenige weken staan er ontelbare bedden opgeschikt, in alle kamers en hoekskens, zoowel bij burgemeester Lang als bij den nederigsten beeldhouwer zijner arme gemeente.

Een der ieverigste bezoekers van het Passiedorp heeft uitgerekend dat er alzoo 2500 bedden ten dienste staan van de wel betalende reizigers. Omtrent een gelijk getal soph'a's of zetels, of eenvoudiglijk strooizakken, worden ter beschikking gesteld van de arme pelgrims, en ook soms van dezen die, op den laatsten oogenblik toegekomen, te vreden zijn van hier of daar nog zulk eene legerstede te krijgen.

Om zeker te zijn van eenen goeden nacht over te brengen, moet men aan eenen geken-

den persoon zijne aanvraag doen, twee of drie weken op voorhand. Men duidt terzelfder tijde de plaats aan die men begeert voor de vertooning der Passiespelen. Mits deze voorzorgen is het mogelijk op eene betamelijke wijze gediend te worden.

Er bestaan zelfs maatschappijen die door hunne tusschenkomst de reizigers van alle bekommernis ontlasten. Zij verschaffen hun, aan redelijke prijzen, reis-logement-en schouwburgkaarten. De meest gekende onder die maatschappijen zijn deze van Cook, Caygill, en Gaze. Deze laatste heeft zelfs in 1880 een « *Hôtel* » geopend, dat de inwoners met ontvreden oogen gezien hebben. Ten anderen, hoe aangenaam is het niet van bij eene der Oberammergauwsche familiën zijnen *t' huis* te zoeken ! 't Is daar dat men eigenlijk dit volk leert waardeeren en beminnen ! 't Is daar dat men zooveel christelijke gebruiken verneemt, die in dit gedeelte van Beieren en in den Tyrol nog in zwang blijven. Is men onder het een of het ander opzicht misschien zoo wel niet gediend als in de engelsche gasthuizen, men is er ook niet..... gestropt, en men vindt in het hertelijk onthaal der arme bergbewoners duizende redens om zich te troosten. Zulke herbergzaamheid is eene rijke vergoeding voor de kleine tegenkomsten, die toch altijd van eene lange reis onafscheidbaar zijn !

Stippen wij hier nog aan dat sommige liefhebbers, meest Engelschmans, hier gedurende het Passiejaar gansch hunnen zomer komen overbrengen. Zulke touristen nemen te Oberammergau hun hoofdkwartier, doen binst de week uitstapjes in de Alpen, bezoeken dikwijls de naaste streken van den Tyrol: en dan, den Zondag morgen, zijn zij op hunnen post om alzoo verscheidene keeren de Passiespelen te kunnen bijwonen. Anderen vergevoegen zich met kortere wandelingen te doen in de nabijzijnde bergen, of wel zij zoeken hun vermaak in het teekenen en schilderen der bijzonderste landschappen; of eindelijk zij blijven in het dorp, gaan de bijzonderste inwoners uithooren en schrijven dan het verhaal van hun verblijf bij de Passiespelers. Zulkdanig is de oorsprong van menige boekjes die sedert vijftig jaar het licht gezien hebben, en waarin wij, nu en dan, voor ons werk zijn gaan putten.

Maar hoeveel kosten nu de dagen die men te Oberammergau doorbrengt? Kent men daar ook Oostendsche en Blankenbergische rekeningen? zijn de Passiespelen, met den tijd, geene *exploitatie* geworden? Trachten de arme bergbewoners niet, alle tien jaren, hunnen geldoogst in te zamelen? En is het niet met onze penningen dat zij hunne spaarpotten voor langen tijd spijzen?

Neen, lezers, hier worden de reizigers niet

bedrogen ! Wij zullen verder zeggen welken eerloon de Passiespelers verleden jaar ontvangen hebben. Als men het getal vertooningen in acht neemt, en de herhaalde repetitiën die voorafgingen, zal men moeten bekennen dat hoegenaamd geene tooneelspelers, voor zulk eene geringe som zoo dikwijls zouden te berde komen. Voor ieder spel hebben de Oberammergauwers schaars de winst van eenen ervaren daglooner. Is dat overdreven ?

Nu, niettegenstaande de onvoldoende be- looning die aan iedereen te beurt valt, nooit zal er een berglander het gedacht opvatten van partij te trekken uit den ongehoorden toeloop van vreemdelingen. Zóó gematig zijn zij in hunne prijzen, dat zij nauwelijks het noodige vragen, indien men inziet wat al buitengewone kosten zij te keeren hebben, om hunne huizen op eene betamelijke wijze voor de reizigers op te schikken.

Ten anderen, wilt gij zeker zijn van niet bedrogen te worden ? Volgt den raad met denwelken een gazetteschrijver zijne eerste briefwisseling eindigde in 1880. « Alwie hier een » logement zoekt, zal wel doen van er monde- » lings of schriftelijk den burgemeester mede » te belasten, en, als hij er zijn geld bijvoegt, » zal hij spoedig gediend worden; wie honger » of dorst heeft, hij trede binnen in de her- » berg van den Baas uit « *de Sterre* » ; en wie » zijn geld op straat niet wil werpen, hij

» wachtte zich van het nieuw *Hôtel Gaze* dat
 » hier onlangs door vreemdelingen gesticht
 » wierd » (1).

Het blijft dus zeker en vast: De Oberammergauwers zijn er geenszins op uit om geld te winnen; zij hebben maar één oogwit: de eeuwenoude belofte hunner vaders te volbrengen, en zulks volgens de overlevering der kunst waarvan de regels hun, om zoo te zeggen, ingegroeid zijn, veel meer dan zij in boeken of bij meesters zijn aangeleerd geweest.

Zulk een dorp is ongetwijfeld een wonder, voornamelijk in tijden waar de *beschaafde* en *geleerde* kunstenaars van alle slag gedurig naar rijkdom en geld zuchten! Onlangs nog heeft men meer dan eens pogingen aangewend, ongeloofelijke sommen heeft men beloofd indien de passiespelers hun heilig Drama wilden ten tooneele brengen in de stad Weenen, gedurende de groote tentoonstelling van 1873, ook te Boston in America, enz. Aan deze bekoringen hebben onze brave bergbewoners insgelijks wederstaan. Neen, noch geld, noch rijkdommen, hebben zij in 't zicht, als zij hunnen schouwburg binnentreden, maar alleenlijk het stichten van hunnen evenmensch en het godvruchtig volbrengen van eene oude belofte.

Uit deze laatste bijzonderheden, die ik aan de brieven van eenen Oberammergauwer

1. Wyl, *Maitage in Oberammergau*, Zurich, 1880.

ontleend, of ter plaats aangeteekend heb, zal iedereen besluiten dat onze streken nooit door de ware Passiespelers bezocht zijn geweest. « Wij weten het, zoo schrijft men mij, een » zekere Schneider uit Beieren heeft met zijne » gezellen het Passiespel opgevoerd in zeer » veel landen van Europa, ja zelfs in America » en laatst te San Francisco. Regelmatig heeft » hij het aangekondigd, als zijnde het Oberam- » mergauwer Passiespel. Te Londen voegde » hij er zelfs bij, dat M. Joseph Mayr hem » vergezelde en de rol van Christus spelen » zou. Dat zijn al fabels ! Nooit heeft een » inwoner onzer gemeente zich zelve zoo- » danig vergeten dat hij in den vreemde ge- » speeld of zich bij zulk een gezelschap aange- » sloten heeft. Zoohaast zulke aankondigingen » hier bekend zijn geweest, wierd er telkens » naar de bedoelde steden of dorpen van » ambtswege geschreven, om te doen kennen » dat Schneider en zijn gezelschap geene » Oberammergauwers waren. — Verders was » die Schneider hier persoonlijk van niemand » gekend. Hij is te San Francisco in America » gestorven, maar schijnt reeds eenen navolger » gevonden te hebben. Men meldt ons immers » uit New-York dat er laatstleden een Passie- » spel is aangekondigd geworden, maar dat » het onderbleven is omdat de geestelijke » overheid zich daartegen verzet heeft. »

Deze brief, dien ik uit het duitsch vertaal,

wierd mij geschreven den 11 Januari laatstleden. In de aangehaalde woorden zinspeelt hij waarschijnlijk over het volgende dat ik den 7 derzelfde maand in een dagblad van Brussel gelezen had : 't is een uittreksel uit eenen americaanschen brief van het parijzer dagblad *Le Monde*. Het luidt in dezer voege :

« De stad New-York is pijnlijk verergerd
 » geweest. M. Abbey, bestierder van den
 » schouwburg van Booth, deed de noodige
 » toebereidselen om het Passiespel ten too-
 » neele te brengen. Iedereen wist het een of
 » het ander tegen dat voorstel, de protestanten
 » zoowel als de katholieken. De joden en de
 » goddeloozen alleen vonden het opzet goed.
 » Doch de godsdienstige gevoelens liggen
 » vastgeankerd in de herten van het Ameri-
 » caansche volk, en, volgens het scheen, ging
 » men zulk eene heiligschenderij niet verdra-
 » gen. Dat het mysteriespel van het bitter
 » Lijden gedurende de middeleeuwen ten
 » tooneele gekomen zij, dat verstaat iedereen ;
 » dat men het heden nog voordrage in den
 » Tyrol, waar de inwoners den godsdienst
 » zóó genegen zijn, niets zoo redelijk ! Maar
 » te New-York, te midden eener bevolking die
 » zoo verdeeld is onder het opzicht van geloof,
 » zou het eene erge beschimping geweest zijn
 » tegen den godsdienst van het meeste ge-
 » tal. De burgemeester moest er dus tus-
 » schenkomen : zulks was hoogst betamelijk.

» M. Abbey had reeds 20,000 dollars (100,000
» frank) uitgegeven, en toch onderwierp hij
» zich om reden der algemeene afkeuring. In
» een openbaar bericht verklaarde hij dat hij
» van zin was, niet van de christene menschen
» te beledigen, maar alleenlijk van een ziel-
» roerend vertoog te geven om het geloof
» herop te beuren. — Zulke woorden van
» wegens eenen Jood, zijn zeer wonderlijk !
» Tot daar ! Wij zijn gelukkig dat de bevol-
» king van New-York door hare tegenspraak
» eene groote ergernis heeft onmogelijk ge-
» maakt. »

Men ziet het : de inwoners van de grootste en beschaafdste stad uit America zijn van hetzelfde gedacht als de Oberammergauwers. Het Passiespel moet vooral eene *godvruchtige* zaak zijn en blijven. 't Is aan hunne verwijdering der *beschaafde* wereld dat de arme bergbewoners van Beieren hunne wondere begaafdheid voor het christen tooneel te danken hebben ; 't is hunne eenvoudigheid die hun toelaat het goud te misprijzen, dat men hun aanbiedt ; 't is hunne godsvrucht, 't zijn hunne goede zeden die de eeuwenoude instelling zullen staande houden. Moesten zij ooit eenen anderen weg inslaan (en God spare ze daarvan !) 't zou gedaan zijn met de Passiespelen, en het laatste overblijfsel van die wondere tooneelstukken der middeleeuwen zou ook ten grave dalen.

VIERDE HOOFDSTUK.

§1. — Oorsprong der Passiespelen van Oberamnergau. — Kleine toeloop van 1730 tot 1800. — Bewerking van den ouden tekst. — Het muziek der Passiespelen. — Meester Dedler. — Erkentenis. — De voorstelligen van 1830, 1840, 1850. — Nieuwe bewerking van den tekst voor 1860. — Daisenberger en zijne werken. — De spelen, ontvangsten en uitgaven van 1860. — De spelen van 1870, door den oorlog onderbroken. — en hernomen in 1871.

DE Passiespelen van Oberamnergau gelijk alle andere, hebben begonnen in de middeleeuwen. Wanneer geheel de christene bevolking van het Westen in de tooneelspelen stichting en vermaak ging putten, bleef Oberamnergau zekerlijk ook niet ten achteren. Daar, gelijk in gansch Europa, verbeeldde men ongetwijfeld het Lijden van Christus en de levens van Heiligen. Doch met het opkomen der Protestanten, maar bijzonderlijk gedurende de beroerten en burgeroorlogen der XVIe eeuw, verzaakten veel plaatsen aan hunne aloude gebruiken. Heeft Oberamnergau gehandeld gelijk het meeste deel der andere dorpen en steden? Daarover zwijgt de geschiedenis! Men zou eerder denken dat de voorvaderlijke overleveringen hier altijd staande gebleven zijn. Indien immers de inwoners, in 1633, de plechtige belofte gedaan hebben van ondertusschen het Passiespel te spelen,

is dit niet geweest omdat zulkdanige godvruchtige vertooningen reeds onder hen bestonden?

Dus, in het jaar 1633 heerschte in de omstreken van Oberammergau en in geheel Beieren eene verschrikkelijke pest, die het gevolg was van de algemeene armoede en het langdurig verblijf van talrijke vreemde legerbenden. Oberammergau zelf was langen tijd gespaard gebleven. Een streng verbod was gegeven om alle gemeens te voorkomen met de reeds besmette dorpen en steden van het omliggende. Doch ter gelegenheid der kermis (25 Sept. 1633) nam een Oberammergauwer, die gedurende den zomer te Eschenlohe wrocht, het besluit van huiswaarts te gaan om zijne vrouw en kinderen te bezoeken. Ten dien einde volgde hij onbekende voetpaden door de bergen, en gelukte erin van ongezien en onbemerkt zijn huis binnen te treden. Hoe noodlottig voor hem en voor zijn dorp! Immers hij was reeds van de schrikkelijke ziekte aangedaan, en stierf 's anderendaags: ondertusschen had hij de pest ingebracht en in drij weken tijds stierven te Oberammergau 84 inwoners, waarschijnlijk het derde deel der toenmalige bevolking.

In deze pijnlijke beproeving kwamen de voornaamste ingezetenen van het dorp te zamen en besloten eenpariglijk « alle tien jaar » het Passiespel te spelen. Van stonden aan

» stierf er geen een inwoner meer, alhoewel er
» nog velen met al de teekens dier ziekte be-
» smet bleven. »

Sedert deze plechtige belofte, en om den bijstand des Heeren te erkennen, die de arme bergbewoners van Beieren zoo wonderlijk beschermde, wierd het Drama van het bitter Lijden regelmatig op gestelden tijd voorgedragen, en nooit is het in iemands gedacht gekomen aan die belofte te kort te blijven.

Diensvolgens reeds in 1634 wierd het Lijden des Heeren te Oberammergau verbeeld, en later kwam dat godvruchtig spel regelmatig te voorschijn alle tien jaren tot in 1674. Den volgenden keer verkoos men het jaar 1680, en sedert dien hield men aan ieder tiende jaar, gelijk het gebruik tot op den dag van heden is staande gebleven.

Was het in de kerk zelf of alleenlijk op het kerkhof, gelijk men in 't begin dezer eeuw nog deed, dat de Passiespelen gespeeld wierden? Onmogelijk daarop eene zekere antwoord te geven: de oude oorkonden maken daarover hoegenaamd geene melding.

In alle geval, de godvruchtige tooneel oefeningen der Oberammergauwers hebben jaren lang bestaan zonder veel bemerkt te worden, tenzij van de landzaten uit de naburige dorpen. In het jaar 1730 beliepen de inkomsten tot 71 guldens en 49 kreuzers (109 frs.) en de uitgaven op 158 guldens. De gemeentekas

betaalde insgelijks in 1750 de som van 88, en in 1760 de som van 156 guldens (1) als bijlagen voor het Passiespel. In 1770 vindt men een hulpgeld van 107 guldens, benevens 49 gl. toegestaan aan twee burgers die wegens het spel, eene reis ondernomen hadden naar Munchen.

Den 31 Maart 1770 wierden al de nog bestaande Passiespelen in Beieren verboden. Eene uitneming werd echter gemaakt voor Oberammergau dat, gelijk eertijds, aan zijne aloude overleveringen getrouw bleef. Hetgeen in 1770 alleenlijk eene toelating was, werd in 1780 privilegie of voorrecht, dat in 1791 nog uitdrukkelijk vernieuwd werd.

In 1800, het laatste jaar der verledene eeuw, was Oberammergau, ter oorzaak van den oorlog, weinig bezocht. Voor de vier vertooningen van het H. Drama beliepen de ontvangsten op 450 gl. 24 kr. terwijl de uitgaven 655 gl. 14 kr. bedroegen.

Om hunne kosten te dekken besloten de Oberammergauwers het Passiespel wederom op te voeren in 1801. Dezen keer werden hunne pogingen beter beloond. Zij ontvingen 1015 guldens en gaven er maar 672 uit. 't Was een schitterende uitslag en hij werd met geestdrift onder de spelers gevierd in een gulhertig eetmaal, dat in de algemeene rekening te voorschijn komt voor de som van 68 gl. en 20 kr.

1. Een Oostenrijksche gulden is frs. 2,50.

Eene bijzonderheid, die in de jaarboeken van het dorp aangeteekend staat, is dat er in de vertooningen van 't jaar 1800 veel Oostenrijkers tegenwoordig waren. Alzoo wierden de Passiespelen allengskens in vreemde landen bekend, om vijftig en zestig jaren later het vermaardste tooneel te worden van gansch de wereld.

De volgende vertooningen grepen plaats in 1811 (de oorlog van 1810 had ze het vorig jaar onmogelijk gemaakt) en dan, voor den eersten keer misschien, wierd de aloude tekst van de XVIIe eeuw veranderd door Pater Ottmar Weiss, kloosterling der naburige Benediktiner-abdij van Ettal.

Het aloude spel van 1662 draagt klaarblijkelijk verschillende kentekens der middeleeuwsche tooneelstukken.

Het is geheel in kleine rijmende verzen.

Het vangt aan met een *proloog* of voorwoord, waarin een speler, die ook *prologus* heet, de aanwezigen opwekt om met aandacht het Lijden van Christus te aanschouwen. Maar nauwelijks is *prologus* weg gegaan, of Satan komt op zijne beurt te voorschijn, en geeft lezing van eenen brief waarbij Lucifer, van zijnen kant, het volk ophitst om het Passiespel door « *schertsen, lachen en spotten* » te storen, met belofte van « *vergelding en goeden loon* » voor dezen die zijnen helschen raad aanhooren.

Daarna begint eigenlijk het godsdienstig Drama en voor het opvolgen der gebeurtenissen, verschilt het maar weinig met het hedendaagsche spel. Doch de spreektrant is er veel eenvoudiger en somtijds, ja, veel te gemeen en te plat.

Eenvoudig zijn ook sommige gebruiken der middeleeuwen die in 1662 nog voorkwamen. De Christus en de Apostelen droegen op hun hoofd eene metalen schijf, om den lichtkrans te beteekenen die in de christene kunst het zinnebeeld der heiligheid is. Nu, telkens dat de Apostelen in zonde vielen, kwam er een Engel die den lichtkrans afnam. Alzoo lezen wij, in het tooneel van het laatste Avondmaal, het volgende. Op het oogenblik dat Christus den verrader heeft doen kennen, « *neemt Judas het brood dat hem toegereikt wordt, en ondertuschen komt een Engel die den lichtkrans afneemt ; toen staat Judas met gramschap van tafel op, laat zijnen stoel vallen en loopt weg, gevolgd door eenen duivel.* » Zoo ook, na de verloochening van Petrus, verschijnt er een Engel die hem van het uitwendig teeken der heiligheid komt berooven.

Dat de duivels in dit stuk als spelers optreden, wij hebben er reeds twee voorbeelden van aangehaald. Later, terwijl Judas zijn geld als belooning voor zijn schelmstuk ontvangt, staat ook een duivel achter den verrader, en hij huppelt van helsche vreugde Wanneer de

ongelukkige Apostel het tooneel verlaat, komen Satan en Belial nevens hunnen eersten uitzending, en alle drie geven te kennen welken indruk het verraad op hun gemoed maakt. Endelijk teekenen wij hier nog aan dat de duivelen ook eene groote rol spelen in het tooneel der wanhopige dood van Judas.

Onnoodig is het hier terug te keeren op de redens om dewelke deze verfoeilijke rollen in de Passiespelen der Middeleeuwen voorkwamen. Zie daarover den uitleg van bl. 31.

Stippen wij nog de volgende bijzonderheden aan over het Passiespel van 1662. Vóór het begin van het laatste Heilig Avondmaal leest Christus den *Onze Vader*, dien de Apostelen allen te zamen ook opzeggen. -- Het Vonnis door Pilatus over Christus uitgesproken, bevat 34 verzen die op eene lange en vervelende wijze uitgebreid zijn. — Gedurende den Kruisweg, terwijl de Moeder van JESUS met andere Vrouwen voorbij treedt, toonen de beulen haar de verschillende werktuigen van het Lijden, en spreken intusschen de wreedaardigste woorden tot de bedrukte Maagd. — De Kruising wordt omtrent verbeeld gelijk in het hedendaagsch tooneelstuk, doch met verscheidene omstandigheden die te ruw en te barbaarsch schijnen, en nu om deze reden achter gelaten worden.

Na de laatste verschijningen van den Zaligmaker aan zijne Apostelen sluit het spel met

de woorden die een laaste personage, *Epilogus* genoemd, uitspreekt, en waar hij de toeschouwers tot godvruchtigheid tracht op te wekken. Het einde dezer slotrede vraagt met de eenvoudigste rechtzinnigheid dat de aanwezigen de feilen en ongereïmdheden zouden vergeven die, mogelijks, het publiek hebben kunnen stooten.

Die eenvoudige tekst van den ouden tijd zou mishaaagd hebben aan de toehoorders der XIXe eeuw, en daarom werd hij veranderd.

De letterkundige bewerking van Pater Ottmar Weiss kwam ten tooneele met nieuw muziek voor de koorzangen.

Maar wie was de kunstenaar die met deze zaak belast werd? Welken toonzetter vielen de Oberammergauwers te voete? Tot welken Beethoven of Wagner namen zij hunnen toevlucht? — Het was eenvoudig tot den dorps-schoolmeester, Rochus Dedler, orgelist der Parochiekerk. Rochus Dedler werd geboren in 1779 en stierf in 1822. Alhoewel hij sedert bijna zestig jaren dood is, wordt zijn naam nog met bewondering en erkentenis door de Oberammergauwers uitgesproken. Dedler had immers eene edele inborst en groote begaafdheden. Daarenboven was hij een rechtschapen Christen en een ervaren onderwijzer. Altijd vond men hem « *in den Rozenkrans* » dien de brave landslieden alle avonden te zamen lazen. Na zijne school zag men hem ter kerk gaan

om er God te bidden, den God van Wijsheid, Dezen die alleen het werk van den Meester kan zegenen. Zijne leerlingen, waarvan eenigen nog leven, hadden voor hem eenen diepen eerbied; en zijne medeburgers vonden in hem eenen vrolijken gezel.

Meester Dedler was tevens een voortreffelijke componist. Men zingt nog te Oberammergau, op de groote feestdagen, verschillende Missen die hij op muziek stelde. Het schijnt dat hij weinig tijd noodig had om zulk een werk op te maken.

In 1811 heeft Dedler eene eerste proeve gedaan om de koorzangen voor het Passiespel te verveerdigen. Maar het was eigenlijk in 1814 dat hij het muziek schreef welk tegenwoordig nog in gebruik is, en waarin alleenlijk twee stukken uit Dedlers eerste gewrocht overgebleven zijn.

De nederige kunstenaar sloeg hand aan 't werk op Heilige Drijvuldigheids-Zondag, en godvruchtig gelijk hij was. « Ik wil heden be-
« ginnen, zei hij aan zijne kinderen; gij zult allen
« met mij bidden om den zegen des Hemels
« over mijne onderneming af te smeeken. »

Tegen Kerstdag was het muziek opge-
maakt, en sedert dien is het onveranderd
behouden gebleven.

In 1820 was het natuurlijk Dedler zelf die den zang bestierde. Zijne gezondheid wierd er deerlijk door gekrenkt. Hij had veel gezongen,

in zijne hoedanigheid van koorzangmeester, en aldus, zoo het schijnt, kreeg hij eene longerziekte die hem twee jaren later naar het graf sleepte.

Van zijne zes kinders blijft er nog één over, eene dochter die te Munchen woont. Nooit zou men laten haar een deel der ontvangsten te zenden die uit de Passiespelen voortkomen. Hoe schoon is die erkentenis voor de laatste der afstammelingen van den eenvoudigen schoolonderwijzer! In het jaar 1871 heeft Dedlers dochter 300 guldens ontvangen.

Hernemen wij de geschiedenis der Passiespelen.

In 1850 wierd de vertooning voor den eersten keer gedaan op de zoo gezeide Passieplaats, en de toeloop van landzaten en vreemdelingen was grooter dan ooit.

De spelen van 1840 vonden nog meer bijval dan de voorgaande. Tot driemaal toe, alhoewel er plaats was voor 5000 toehoorders, moest men veel der opgekomen pelgrims buiten laten. Doch den volgenden dag herhaalde men het Spel, en alzoo vertrok iedereen gesticht en verheugd uit Oberammergau.

In het jaar 1850 wierden veertien voorstellingen gedaan. Geheel Duitschland begon er mede bezig te zijn, en veel doorluchtige toehoorders, gelijk wij het reeds gezegd hebben, namen deel in den algemeenen geestdrift, dien de Passiespelen deden ontstaan.

Een groot werk wierd aangegaan om den vertooningen van 1860 nog meer luister te verschaffen. Een leerling van Pater Ottmar Weiss, de Eerw. Heer Daisenberger, toenmalige pastoor van Oberammergau, verbeterde nog eens den tekst van het Passiespel, meer en meer voor grondslag nemende de woorden zelf van het H. Evangelie.

Den Eerw. Heer Aloïs Daisenberger hebben wij het geluk gehad in September laatstleden te ontmoeten. Ondanks zijne 83 jaren is hij nog rap te been, maar toch, uit hoofde van zijnen hoogen ouderdom, heeft hij zijn herderlijk ambt aan eenen jongeren priester overgelaten.

Mijnheer Daisenberger is te Oberammergau geboren en opgevoed. Hij heeft een bijzonder gemak voor het schrijven en bezit eenen echt letterkundigen smaak. 't Is hij die in zijn dorp het reeds bestaande kunstvernuft zoo wonderbaar heeft ontwikkeld ; 't is hij die, in deze laatste tijden, meer dan iemand anders heeft bijgedragen om den ongelooflijken bijval der Passiespelen gedurig te doen aangroeien.

Buiten het herzien van het Passiespel heeft hij zich ook bezig gehouden met het opstellen van verschillende andere tooneelstukken, waarvan wij reeds gesproken hebben. Eindelijk heeft men hem een nuttig boekje te danken « *de beschrijving der Parochie Oberammergau* »

aan dewelke wij meer dan eene bijzonderheid ontleend hebben.

Onder het geleide van dien werkzamen priester hebben de Oberammergauwers niet weinig voortgang gedaan in het uitvoeren van hun aloude Drama. Om een gedacht te geven van het steeds aangroeiend getal vreemdelingen die in 1860 het Passiedorp bezochten, laten wij hier, ten deele, de rekening van gemelde jaar volgen.

De algemeene ontvangsten bij de 21 voorstellingen ingezameld, bedroegen 54,810 guldens en 42 kreuzers. De uitgaven beliepen tot 15,000 guldens voor onkosten van theater en kleederen. Bovendien deelde men 21,751 gl. uit als eerloon aan de spelers; men gebruikte tweeduizend guldens om oude schulden te betalen; zesduizend voor waterwerken om overstromingen te voorkomen; twaalfhonderd voor het herstellen der parochiekerk; twaalfhonderd voor het vergrooten van het kerkhof; tweeduizend voor de katholieke dorpsschool, en duizend voor de armen. Het overige bewaarde men voor andere goede of nuttige werken.

Het speeljaar 1870 was reeds ten volle in gang, toen eensklaps, gedurende de voorstelling van den Zondag 17 Juli, het nieuws verspreid wierd der oorlogsverklaring van keizer Napoleon III tegen Duitschland. Aanstonds, zegt Daisenberger l. c., verlieten een groot

getal toeschouwers, bijzonderlijk pruisensche officieren en andere ambtenaren, ons dorp. Twee dagen later vertrokken onze opgeroepene jongelingen, ten getalle van 45, onder de heilwenschen der gemeente, om in de gevaren en de ongevallen van den krijg deel te nemen. Velen onder hen hadden eene rol in het Passievertoog; en niettegenstaande zij nu met het Beiersch leger opgegaan waren, wierd toch, op 24 Juli, de aangekondigde vertooning gegeven. Eilaas, het getal toehoorders was in evenredigheid klein, en men besloot de voorstellingen te onderbreken, om ze, indien het mogelijk was, het volgende jaar te hernemen.

Inderdaad, het sluiten van den vrede liet toe, het jaar nadien, dit gedacht uit te werken.

Den 24 Juni 1871 wierd de eerste voorstelling gedaan. Het bezoek van nieuwsgierigen ging alle afwachting te boven. Uit Engeland en zelfs uit America kwamen buitengewoon vele toehoorders; koningen en vorsten vereerden Oberammergau met hun bezoek, en het dubbel speeljaar 1870-1871 verspreidde den naam en de faam der arme berglanders van Beieren door gansch de wereld.

De ontvangsten bedroegen in 1871 de som van 117,000 guldens.

§ 2 Het Passiespel in 1880. — Kerkdienst en *Veni Creator*. — De keus der spelers. — Wanneer, waar en door wie hij gedaan wordt. — Hij duurt drie dagen. — Het orkest en de koorzangen. — Bijzondere repetitiën. — Vijf algemeene proefherhalingen. — Berichten in dagbladen. — De 40 vertooningen van 1880. — Nog de koning van Beieren en de Passiespelers. — De ontvangsten. — Eerloon der spelers. — Andere uitgaven. — De laatste voorstelling. — *Te Deum landamus*. — De Passiespelers verkeerd beoordeeld. — De uitwerksels van het Heilig Drama.

DE voorgaande schets geeft den lezer een echt gedacht van de geschiedenis der Passiespelen sedert hunne opkomst, over twee eeuwen en half, tot op onze dagen. De volgende bijzonderheden nopens het inrichten der spelen van 1880 zullen doen verstaan hoe de inwoners van Oberammergau te werk gaan om in hunne onderneming ten volle te gelukken.

De keus der spelers wordt gedaan in het begin van December, nadat de Gemeenteraad het besluit genomen heeft van de vertooning der Passie te geven volgens de belofte van 1633.

In het jaar 1879, op Sint Niklaaisdag, wierden al de inwoners van het dorp, volgens de oude gewoonte, in de kerk bijeen geroepen. De tegenwoordige Pastoor, E. H. Johan Nepomucenus Müller, deed hun eene aanspraak, en wakkerde ze aan om in het uitvoeren der Passiespelen nog eens hunne christene inborst en hun vurig geloof te doen uitschijnen. Daarna werd eene plechtige hoogmis met *Veni Creator* gezongen, om de gratie van den H. Geest

af te smeeken, en den zegen des Hemels over de onderneming te doen nederdalen. Men ziet het, de Godsdienst komt hier aan het hoofd; hij leidt en hij bestiert alles. Dit alleen zou een genoegzaam bewijs zijn, dat het tooneel der Oberammergauwers geen tooneel is waar gemeene comedianten te voorschijn komen.

Na den katholieken dienst vergaderde de raad ten stadhuize, in de gemeentezaal, om tot den keus der spelers over te gaan. Ten dien einde voegt men gemeenlijk bij den Gemeenteraad 12 der bijzonderste acteurs van de voorgaande jaren, en dit Comité van 30 mannen begint aanstonds zijne werkingen.

De leden schrijven op een briefken de namen der personen die zij bekwaam vinden om de bijzonderste rol, deze van Christus, te spelen. De verschillende briefkens worden in eene stembus geleid; al de namen zijn door den Eerw. heer Pastoor afgelezen, en dan begint eigenlijk de stemming over iedereen der aangewezenen kandidaten. Gelijk deze stemming met witte of zwarte bolletjes over iederen naam gedaan wordt, zoo blijft het geheim der stemming volstrekt ongeschonden. — Op dezelfde manier wordt overgegaan tot den keus van al de bijzonderste spelers: Pilatus, Judas, Caiphas, Petrus, Annas, enz.

In 1879 gebruikte men ongemeen veel tijd. Met het verdeelen der hoofdrollen bleef men

bezig van 9 uren 's morgens tot 1 ure namiddag, en 's achternooens van ten tweeën tot 's avonds ten negen uren.

Den volgenden dag koos men de spelers die min belangrijke rollen op te zeggen hebben, maar toch eenige woorden moeten uitspreken. Doorgaans was het genoeg iemand voor te stellen om hem te doen aanveerden; en alzoo kwam men gemakkelijk overeen om de 200 rollen van minder bedied uit te deelen.

Eindelijk had men eenen derden dag noodig om de inwoners aan te duiden die in de « *levende beelden* » moeten te voorschijn komen. Alzoo wierden al de rollen verdeeld aan de 600 a 700 meêspelende dorpslieden.

Wat de zangers aangaat en de muzikanten van het Orkest, iedereen verstaat dat zij niet gekozen, maar om zoo te zeggen door hunne stem en ervarenheid aangewezen worden. Reeds van in de Oogstmaand geschieden er wekelijks vier repetitiën, hetgeen ook in 1879 plaats greep.

Met Kerstdag beginnen de eigentlijke acteurs hunne rollen onder elkander te lezen en op te zeggen. Hier kan er natuurlijk maar weinig gedacht worden aan algemeene repetitiën. Het Passiespel duurt acht uren; moesten verschillende honderden acteurs te zamen geoefend worden, dan zou men, in het aanleeren alleen, weken en weken nutteloos verslijten. 't Is dus in het bijzonder dat de verschillende

deelen van het groot Drama eerst geleerd en verbeeld worden. En als muzikanten, zangers en spelers in hun werk ervaren zijn ; daarenboven, als de sneeuw, die in deze berglanden redelijk lang blijft liggen, van het theater verdwenen is, dan beginnen de algemeene repetitiën, met de 700 acteurs die er moeten te voorschijn komen. In 1880 heeft men vijf zulke proeven gedaan. De laatste was gesteld op Zondag 9 Mei, acht dagen vóór het begin der spelen; zij wierd, volgens het oud gebruik, bijgewoond door de geburen der omliggende dorpen die, als men voor goed speelt, hunnen tijd aan den dienst der vreemdelingen moeten besteden.

Eindelijk, de groote dag, de 2de Sinxendag is gekomen ! Berichten, die men 1400 franks betaald heeft, hebben in dertig tot veertig dagbladen, de gansche wereld dóór, de Passiespelen aangekondigd. Oberammergau is opgepropt van volk dat hier van alle kanten is toegestroomd. Kleederdracht van allen aard, alle slag van talen, vreemde aanzichten op dewelke de wezenstrekken van het duitsch en van het engelsch ras bijzonderlijk uitschijnen : zie daar het uitzicht van het arm beiersch dorp waardat er heden niet min over en weêr gegaan wordt, als te Parijs ten tijde der wereldtentoonstelling van 1878.

De twee volgende dagen vond men in de gazetten het eerste nieuws over de inhuldiging der Passiespelen van het jaar tachtig.

Eene omstandigheid die men overal aanstipt, dient hier ook gemeld te worden. In den namiddag, rond den tweeën, brak een schrikverwekkend onweder los, en een stortregen doorweekte de acteurs zoo wel als de toehoorders. Het heilig Drama wierd echter niet onderbroken, en ten hoogste twintig der aanwezigen verlieten den schouwburg. 't Is ten anderen zelden, ja bijna nooit, gebeurd dat het slecht weder de vertooning heeft doen staken.

Den 17^{en} Mei was het onmogelijk geweest al de vreemdelingen in den schouwburg eene plaats te bezorgen. Men had dus besloten 's anderendaags een *Na-Spel* te geven: alzoo noemt men het Passiespel dat op het onverwachts gespeeld wordt, telkens dat het getal der aangekomen reizigers zulks vereischt.

Reeds voor het begin van den «*Passietijd*» waren de vertooningen vastgesteld zoo als volgt:

den 17, 23, en 30 Mei.

6, 13, 16, 20, 24 en 27 Juni.

4, 11, 18 en 25 Juli.

1, 8, 15, 22 en 29 Oogst.

5, 8, 12, 19 en 26 September.

Dat maakt in alles 23 vertooningen.

Daar echter het getal toehoorders geheel den zomer zoo verbazend groot geweest is, werd men genoodzaakt van daarenboven het Passiespel 16 keeren te herhalen. Indien men de algemeene repetitie mederekent die op 9^{den} Mei,

te midden sneeuw en regen gehouden wierd, en waar alleenlijk het publiek der omstreken naartoe kwam, dankt men aan een totaal van 40 voorstellingen. 't Is het grootste getal dat de Oberammergauwers ooit gezien hebben.

Met de maand September was het slecht weder opgekomen. Spijts dezen tegenslag bleef Oberammergau het bezoek ontvangen van duizenden reizigers. Het theater was steeds met nieuwsgierigen opgepropt. Ja, zelfs nog voor de laatste vertooningen van 12, 19 en 26 September, waren de ingangkaarten telkens drij dagen op voorhand besproken en toegewezen. Ongelukkiglijk was regen en wind de oorzaak waarom vele reizigers, die reeds geschreven hadden en verwacht waren, aan hunne onderneming moesten verzaken. Daaruit volgde ook, gedurende de drie laatste weken, het onderblijven van het *Na-Spel*.

De bijval, dien het Passiespel dees jaar genoten heeft, is ongehoord. Zonder de kroonprins van Pruisen mede te rekenen, is Oberammergau met de tegenwoordigheid vereerd geweest van de koninginnen van Wurtemberg en Napels, van den Hertog van Saksen Weimar, van den Aartshertog Karel Salvator met zijne gemalin Maria, en ook van Karel, Victor, Frans en Otto, Keizerlijke prinses van Oostenrijk.

De koning van Beieren is dees jaar afwezig gebleven, waarschijnlijk, schrijft men mij,

omdat de gazetten te veel bezig waren met zijn voornemen van de Passiespelen bij te wonen of niet bij te wonen. Koning Lodewijk is, gelijk iedereen weet, een eigenaardige vorst. Hij is uitermate bedreven in fraaie kunsten, bijzonderlijk in muziek. Is het misschien daarom dat hij, gelijk vele kunstliefhebbers of artisten, zijne luimen en grillen heeft? Daarop wil ik niet antwoorden. Eén ding is zeker: 't is dat koning Lodewijk bijna geheele jaren in de eenzaamheid leeft. Verschillige zijner kasteelen staan gebouwd te midden de rotsen en bergen; van daar is hij gedurig met zijne ministers in onderhandeling. Wanneer de sneeuw de omstreken bedekt, doet de koning van Beieren de grootste onkosten om de wegen te banen; zijne dienstknechten zijn gestadig aan 't werk; zijne rijtuigen gaan over en weder; en als het gebeurt dat de vorst een uitstapje doet, moeten de soldaten zijner lijfwacht meer dan ooit op hunne hoede zijn, en den weg van alle nieuwsgierigen vrijwaren. Ja, volgens de ons gegevene inlichtingen, is hij om zoo te zeggen menschenschuw. En wee aan hem, die bij onwetenheid of om andere redens, zou nalaten van zijnen koning te groeten! Hij wordt door de gendarms opgezocht, bij den vorst ontboden, en hoort daar zijne les spellen op zulke wijze dat hij ze nimmer meer zal vergeten.

Al wie het eigenzinnig karakter van den

Beierschen koning kent, begrijpt gemakkelijk hoe de dagbladen er kwalijk van afkomen, iedermaal dat zij de voornemens van zijne Majesteit zoeken te doorgronden. Ook is het bespreken der koninglijke inzichten naar alle waarschijnlijkheid de oorzaak, waarom Lodewijk dees jaar zijne arme maar vaderlandsminnende bergbewoners niet bezocht heeft.

De Oberammergauwers, in de onmogelijkheid gesteld ter eer van hunnen koning alleen eene bijzondere vertooning te geven, hebben hem een prachtig Album gezonden, met de lichtprinten der voornaamste tooneelen en levende beelden. Met de grootste vreugde heeft Lodewijk II dit milddadig geschenk aanveerd, en, om zijne erkentenis te bewijzen, heeft hij van zijnen kanteen treffend kunstgewrocht aan de Passiespelers doen geworden : eene luisterlijke brandvenster met het beeld daarop van den stichter der nabij zijnde abdij van Ettal, keizer Lodewijk van Beieren († 1347), een der voorzaten van den tegenwoordigen vorst. Dit meesterstuk is nu het bijzonderste sieraad der Parochiekerk en zal, zoowel als het marbenen kruis van 1875, de gedachtenis van Lodewijk II bij het nageslacht blijven bewaren.

Aangezien het hier te pas komt, laat ons over den koning van Beieren eene laatste bemerking maken wegens zijne afkomst en zijne eigenaardige levenswijze. Hij is een afstameling van het aloude Huis van Wittelsbach.

Gedurende ons verblijf in zijn land vierde men juist den 700sten verjaardag van het opkomen dezer edele familie tot de heerschappij van Beieren. Ter dier gelegenheid hebben wij, gansch Beieren door, in dorpen en steden, met aandoening den omzendbrief verspreid gevonden, met welken de Vorst zijne onderdanen bedankt over hunne aangekleefdheid aan hunne aloude meesters. Deze brief, kort maar doordrongen van katholieke gedachten, is een bewijs van de edele gevoelens met dewelke Lodewijk van Beieren bezielde is. Zie daar een treffend voorbeeld voor keizers en koningen!

Om nu een gedacht te hebben nopens de eigenninnige handelwijze van den koning van Beieren, geven wij hier eenige inlichtingen die een briefwisselaar gedurende de maand April 1880 naar een dagblad zond.

— Binnen eenige dagen zal de hoofdstad van Beieren het raar geluk hebben van haren koning te ontvangen; voor Munchen is hij trouwens om zoo te zeggen onzichtbaar. Eenen keer 's jaars kan het volk raden dat zijn vorst overgekomen is; voor het overige houdt hij zich opgesloten tusschen de muren van een zijner kasteelen in de Alpenbergen. De ministers en de staatsgeheimschrijvers zijn verplicht, willen zij hem hunne werkingen kenbaar maken, naar die afgelegen verblijfplaatsen te reizen, waar alles om ter prachtigst is,

maar waar de vorst dikwijls gelijk achter eene valdeur verdwijnt, juist als zijne getrouwe dienaren aankomen, gansch bezweet en vermoeid, om hem over wetten te spreken en zaken die het muziek niet betreffen.

Ah ! wilde Rijkaart Wagner, de groote gunsteling des konings, alle diplomatieke zaken maar op noten zetten ; ware ieder minister maar een tenor, toen misschien zou staatkunde gehoor verkrijgen bij zijne majesteit. Ook zijn het de staatszaken niet die Lodewijk II naar zijne hoofdstad uitlokken, maar alleenlijk het muziek en het theater. Inderdaad, ieder jaar, doet de koning in den grooten schouwburg van Munchen, eene reeks vertooningen geven, waar hij alleen toeschouwer van is.

Uitgenomen de acteurs die in het stuk spelen en zingen, wordt er binst die avondfeesten geene levende ziel in de zaal toegelaten. Het repertorium, samengesteld uit muzikale en dramatieke gewrochten, is vastgesteld doorden algemeenen toezienner Parfall, overzien en verbeterd door Ryckaart Wagner, en eindelijk ter goedkeuring aangeboden door den bijzonderen raadsheer Mr de Burkel ; deze is de eenigste ambtenaar die gestadig met den eenzinnigen vorst in betrek staat, de eenigste ook die het recht heeft met hem te spreken zonder door eene windweer van hem afgescheiden te zijn.

Het valt onnoodig te zeggen dat de meeste

eer van die plechtige kunstfeesten aan Wagner toegeschreven is. Van dit jaar waren de koninglijke vertooningen aangekondigd om den 29 April te beginnen en te eindigen met den 9 Mei.

Alhoewel Oberammergau, in 1880, het geluk niet genoot zijnen vorst te ontvangen, mag men nogtans zeggen dat meer doorluchtige personen dan ooit de Passiespelen zijn komen bezoeken. Onder het opzicht van 't getal toehoorders heeft dit laatste jaar ook alle andere overtroffen.

De ontvangsten, volgens inlichtingen die ik uit het dorp zelf gekregen heb, bedroegen 340.000 marken, dat is 425.000 frank. Van die som waren reeds 100.000 marken op voorhand besteed geweest tot het voorbereiden der spelen; 120.000 m. zijn onder de spelers verdeeld geworden. Ten dien einde heeft men al de medewerkers in 9 of 10 klassen verdeeld, volgens het belang der verschillende rollen. Joseph Mayr, die den Persoon van Christus verbeeldde, bekwam 1000 m. (1250 fr); de spelers der hoogste klas, 650 m; de volgende in evenredigheid met hunne bevezene diensten; eindelijk de jonge acteurs der leegste klas, de medespelende kinderen, ontvingen elk 35 marken. In alles zijn er 760 personen die alzoo eenen eerloon bekomen hebben.

Een deel der ontvangsten wordt ook behandigd aan al dezen die het Gemeente-recht

bezitten, dat is, indien ik den uitleg wel verstaan heb, aan de huisvaders die te Oberammergau hunne burgerlijke rechten hebben. Alzoo zijn er 219 familiën die ieder 190 Marken bekwamen, maar die ook, in geval van verlies, voor al het verschoten geld moeten borg staan. 44. 000 marken zijn besteed geweest voor werken van liefdadigheid of van algemeen nut, dat is voor de school, de kerk, den disch, het voorkomen van overstromingen enz. Eindelijk, wierd er eene zekere som gespaard voor onvoorziene gevallen.

Het dorp Oberammergau, sedert vier maanden zoo bezocht en zoo woelig, hernam den 26 September zijne dagelijksche levenswijze. « Maar toch, zoo schrijft een mijner vrienden, » hoe zeer eenige inwoners naar het einde der » voorstellingen verlangd hadden, hoe zeer zij » verheugd waren van bevrijd te zijn van » hunne duizende bekommernissen, een groot » getal hebben getreurd en geweend als de » Passietijd voorbij was, bijzonderlijk als het » plechtig *Alleluia* der laatste vertooning op » het theater weêrgalmde, en als het los- » branden der kanons eene laatste maal de » bergen deed daveren, terwijl dat er juist aan » den gezichteinder een prachtige Regenboog » in al zijnen glans te prijken hing. »

Iedereen begrijpt lichtelijk deze diepe aandoening der arme bergbewoners. Weken lang is hun dorp om zoo te zeggen met eenen schit-

terenden lichtkrans omstraald geweest, en nu dat de laatste pelgrims en nieuwsgierigen huiswaarts trekken, verdwijnt hunne kroon gelijk de luister van den regenboog.

De regenboog nogtans, alhoewel hij van korten duur is, verschijnt ondertusschen als een gedenkteeken van den zondvloed, en als het zinnebeeld der Christene hoop. Op dezelfde manier, te midden het tranendal der wereld, komt het versterkend gedacht van het bitter Lijden van Christus aan het menschdom troost, moed en manhaftigheid inboezemen. 't Is daar hetgeen gebeurt als de H. Kerk ons gedurende den vasten de Passie van den Zaligmaer herinnert; 't is ook hetzelfde gedacht dat de Oberammergauwers doen ontstaan als zij, volgens de overleveringen der Middeleeuwen, hun godsvruchtwekkend vertoog geven.

Den 24sten October had eigenlijk de sluiting plaats der Passiespelen van 1880. Dien dag wierd eene kerkelijke plechtigheid gevierd met solemnele hoogmis, sermoen en *Te Deum*, om den Heer te bedanken over de milddadige zegeningen die het dorp gedurende den Passietijd ontvangen had.

Alzoo bewijst het einde, even als het begin der Passiespelen, dat de arme landslieden van Oberammergau getrouw blijven aan het gedacht van hunne christene voorouders.

Ik weet het: Sommige joodsche of liberale schrijvers zouden willen doen gelooven dat

de Passiespelers van 1880 eenen verkeerden weg ingeslagen hebben, en niet meer langs den ouden weg der katholieke overleveringen wandelen. « Ja, zeggen zij, Oberammergau is een wonderbaar dorp, en zijne inwoners bezitten een bijzonder vernuft voor alles wat de *kunst* aangaat. Men zou echter falen, voegen zij er bij, moest men de hedendaagsche Passiespelers aanzien als katholieke kunstenaars, als mannen die eerst en vooral een godvruchtig oogwit betrachten! Zij zijn *katholiek*, doch niet *ultramontaansch* gezind! Zij zijn kinders van de H. Kerk, maar veel meer uit gewoonte dan uit overtuiging! Zij zijn gedoopt, doch niet bijgeloovig! enz. enz. » — Alzoo praten de vijanden van den godsdienst, dezen die betaald zijn om te liegen en te bedriegen.

Hoe zouden zij immers anders kunnen spreken? Ziet: de slechte schrijvers doen dagelijks drukken dat de invloed van de H. Kerk gedurig vermindert, dat de aanhangers der vrijdenkerij aangroeien, dat de godsdienst in Duitschland uitsterft! Nogtans, eens dat zij te Oberammergau aangekomen zijn, die arme schrijvelaars bestatigen, met spijt en nijd, dat een *katholiek* Drama, gespeeld door *katholieke* berglanders, in één jaar, meerderen indruk maakt dan honderd theaters in de grootste steden van Europa!

Ja, dat zien zij met een afgunstig oog, en dan, door hunnen haat opgejaagd, beweren zij,

dat deze ongeloofelijke toeloop van 300,000 bedevaarders moet uitgeleid worden, door een gevoelen van loutere nieuwsgierigheid, door eene menschelijke goesting voor kunst en voor beschaafde tooneelspelen !

Daar is dus de ware reden der verkeerde gedachten door eenige slechte dagbladen zelfs in België verspreid.

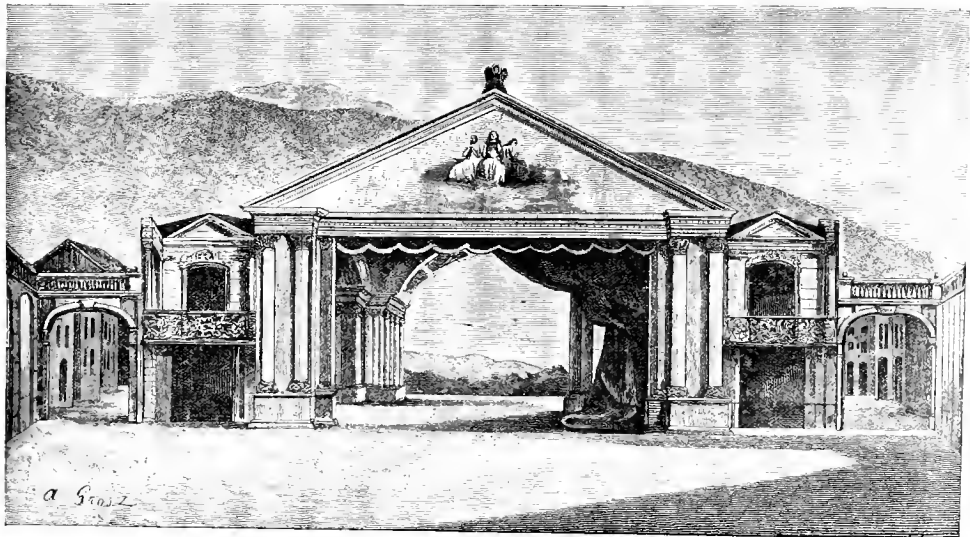
Doch voor wie met onpartijdigheid de zaken nagaan, zij ondervinden dat de ongehoorde bijval der Passiespelen bijzonderlijk voorkomt uit de christelijke en godvruchtige aandoening, die het meeste getal der aanwezigen te Oberammergau komen zoeken.

Verders, wij verzekeren het, gesteund op eigene ondervinding en op gegronde getuigenissen : De Oberammergauwers zelf zijn een waar katholiek volk ; in hunne gebruiken, in hunne zeden, in hunnen handel en wandel hebben zij de vroomheid hunner vaders bewaard; ja meermaals, gelijk hun eerbiedwaardige Pastoor, M. Muller, het mij verzekerde, meermaals heeft het Passiespel bekeeringen te wege gebracht, en bewezen dat de aloude belofte, aan den Heer uit godsvrucht gedaan, nu nog, na 250 jaren, de heilzaamste uitwerksels heeft.

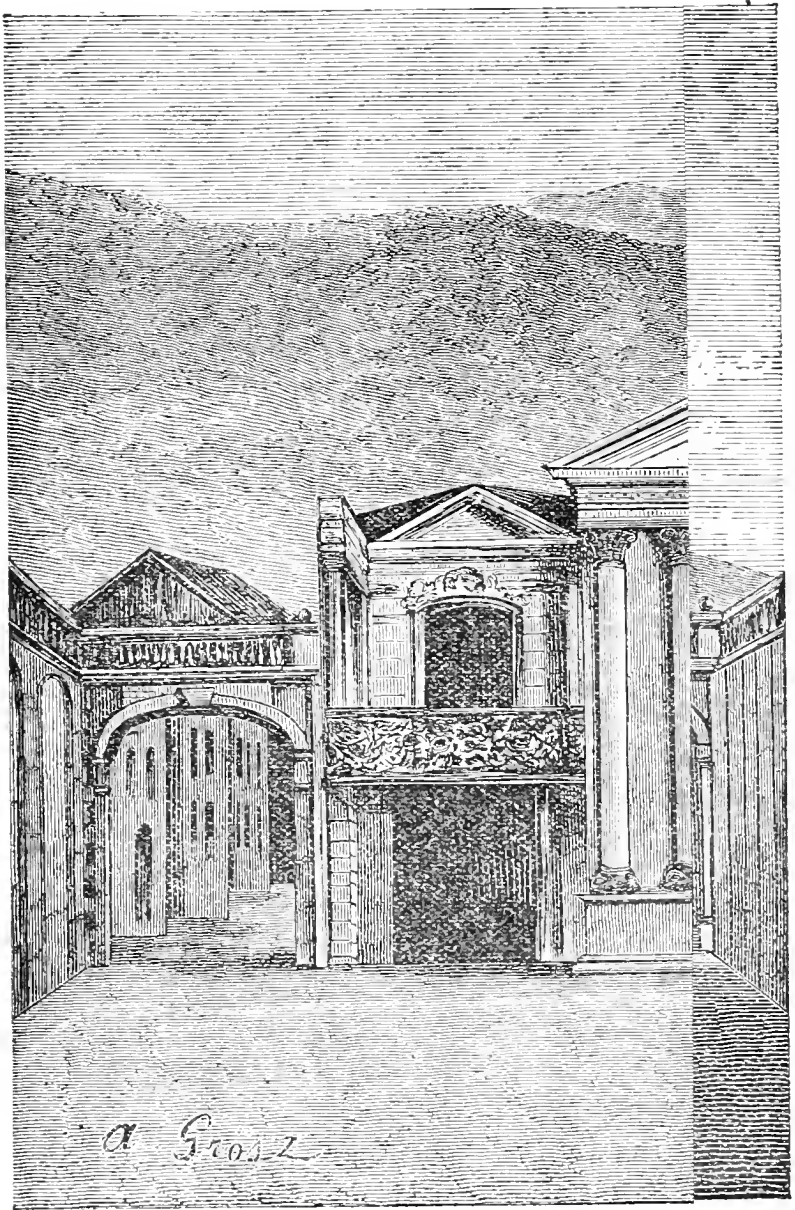
« Ja, zoo schrijft mij een vriend uit Beieren,
» het geestelijk nut is dees jaar ook treffend
» geweest ! Er zijn duizende toeschouwers ge-
» komen met eene goede en godvruchtige mee-

» ning, dikwijls ten gevolge eener belofte in lij-
» den en kommer aan den Heer gedaan. Voor
» hen hebben onze vertooningen wondere
» vruchten voortgebracht. Wat lauwe of onver-
» schillige Christenen aangaat, velen zijn be-
» wogen geweest. Een groot getal die geko-
» men waren uit nieuwsgierigheid of zelfs met
» het gedacht van ons te bespotten, zijn be-
» keerd ; en meer dan een bezoeker die het
» geloof verloren had, heeft met een rouwig
» hert uitgeroepen : Nu geloof ik wederom !
» Mochten zulke en andere wondere uitwerk-
» sels ook bij de uitvoerders van ons H. Drama
» bestatigd worden ! Mochten zij altijd weer-
» dig blijven van hunne godvruchtige overle-
» ringen ! »

Einde van het eerste deel.

Uitzicht van het Passie-theater.

A. Gross

De Passiespelen van
Oberammergau, met een over-
zicht der godsdienstige tooneelspelen
der verledene eentwen in België, door
H. ROMMEL, Priester.

UITGEGEVEN TEN VOORDEELE VAN DE « GEMEEN-
ZAAMHEID DER JONGE WERKLIEDEN », TE BRUGGE.

Drukkerij Sint-Augustinus, — Brugge.
BRUGGE, | 'S HERTOGENBOSCH,
K. BEYAERT-STORIE. | W. VAN GULICK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

§ 1. — De schouwburg, — zonder dak. — Het plan. — Beschrijving. — Een uitzicht op het theater.

EN drama of tooneelstuk dat eenen geheelen dag duurt, en waar ongeveer 700 uitvoerders te voorschijn komen, vereischt voorwaar een buitengewoon groot gebouw. Dusdanig is ook de Schouwburg van Oberammergau.

Eertijds vertoonde men de Passiespelen op eene stellage, in het beluik van het kerkhof, gelijk de ouderlingen der streek het nu nog kunnen getuigen ; misschien ook, in vroegere tijdstippen, was het in de kerk zelve dat de voorstellingen plaats grepen. Doch in het jaar 1830 maakte men voor de eerste maal gebruik van de tegenwoordige « *Passieplaats* », al den noordkant aan het ingaan van het dorp.

Ter gelegenheid der vertooningen van 1880 heeft de gemeente den Schouwburg herbouwd. Men mag zich nogtans niet inbeelden dat er te Oberammergau een van die onziende en zoo gezeide « *monumenten* » staat die onder den naam van *Komedie* in het meeste deel van de hedendaagsche steden te vinden zijn! Veel eenvoudiger is de tooneelplaats die voor de Passiespelen bestemd is. Geheel en gansch in hout opgemaakt heeft zij teenemaal een eigenaardig

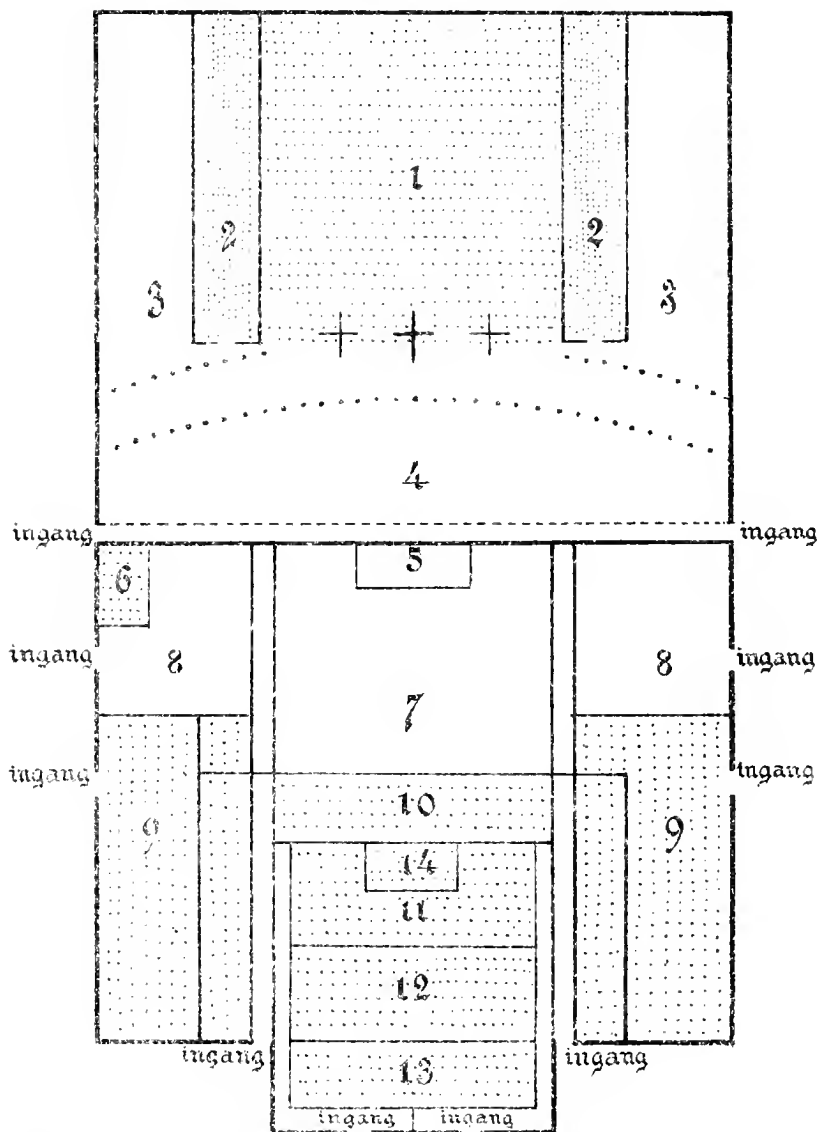
voorkomen. Een groot deel er van is immers onder den blooten hemel. De toehoorders, behalve dezen der eerste plaatsen, zitten buiten. In afwachting dat het vertoog begint laat de toeschouwer geern zijne oogen varen op de bergen, — ware en natuurlijke bergen, — die met hunne groene weiden en boomen eenen schilderachtigen grond aan gansch het tafereel maken.

Men hoort ook wel, nu en dan, het swatelen der zwaluwen of het gezang van andere vogels, die boven de hoofden heen en weêr vliegen. Somtijds nog komt een licht wolkjen over het theater zweven, in afwachting dat de nevel, dikker en dikker geworden, in stortvlagen op de hoofden van tweeduizend toehoorders nedervalt.

't Is juist zulk een vertoog dat wij, den 22 Oogst met eigene oogen gezien hebben. Dien dag regende het gestadig, geheel den tijd van het Passiespel, misschien ééne uur uitgenomen.

Dit ongeval heeft mij deerlijk verstrooid, en een der boeiendste deelen der Passie doen verliezen. Immers, op zekeren oogenblik begon het zoodanig te regenen dat sommige toeschouwers het waagden om hunnen regenscherm open te steken. Eilaas, zij kwamen er kwalijk van af! Te zamen met het water vielen er ook welhaast vuist- of zelfs stokslagen op die arme regenschermes, en meer dan een (wij spreken

Plan van het Passie theater.

1. Het overdekt theater.	8. 4 ^{de} plaats	fr. 1.25 c
2. Goedeelschermen en op den voorkant het Paleis van Pilatus (links) en dat van Annas (rechts).	7. 3 ^{de} " "	2.50
3. Twee straten van Jerusalem } in de opene	9. 2 ^{de} " "	3.75
4. Proscenium	10. 1 ^{ste} " "	5.00
5. Het-orkest	11. 1 ^{ste} loge	10.00
6. 10	12. 2 ^{de} " "	7.50
ingeval van regen	13. 3 ^{de} " "	6.25
14. voorbehoudene plaatsen voor koningen vorsten, enz.		

van regenscherms,) hebben wij in dat gewoel zien bezwijken.

Al is het weder ook slecht, het gebeurt zelden nogtans dat eenige aanwezigen hunne plaatsen verlaten.

Een deel van dezen wonderen Schouwburg is dus in de opene lucht, en staat aan regen of zonneschijn, hagel of sneeuw blootgesteld.

Volgens het plan hier nevens, zijn de plaatsen gemakkelijk om onderscheiden. Deze die met puntjes afgeteekend staan zijn door een dak beschut. De prijzen van iedere plaats staan insgelijks aangeduid. In de « *Logen* » alleen zit men op zetels. Overal elders vindt men niets dan harde en ruwe banken.

Maar, zou men kunnen zeggen, die « *Logen* » zoo duur betaald, schijnen zoo ver van het eigenlijk tooneel verwijderd! — Dat is waar! Doch hier dient gezeid dat de logen trapsgewijze opklimmen, en dat het dáár alleen mogelijk is de gansche handeling van de Passie te vervolgen.

De lezer zal dat gemakkelijk begrijpen! Het tooneel waarop de Passie verbeeld wordt is buitengewoon groot; het is 25 meters breed en loopt tot eene diepte van omtrent 20 meters.

Onze teekening geeft daar een echt gedacht over.

Eene zeer uitsgestrekte voorplaats of *pro-*

scenium dient bijzonderlijk voor het zingen der Koren, maar toch ook om het grootste deel der *Passie* te verbeelden.

Daar achter, maar op dezelfde hoogte, ontwaart men, in het midden en onder een dak, hetgeen men gemeenlijk een *theater* noemt, met een voorhangsel en roerende schermen of *coulissen*. — Rechts van dit theater is het paleis van den ouden Hoogepriester Annas, en links het paleis van Pilatus, beiden met eenen *balcon* voorzien, tot welken men toegang vindt bij middel van eenen trap die achter de dubbele deur verborgen is.

Nevens het paleis van Pilatus ligt eene der straten van Jerusalem, deze die naar Bethaniën loopt, en al den andere kant, bij het paleis van Annas, komt eene andere straat die gelijk de eerste in de verte verdwijnt.

Wie heeft er ooit zulk een theater gezien? Mannen die het weten verzekeren dat hoegenaamd geene stad der wereld voorzien is van eene speelruimte zoo wel gepast voor het uitvoeren van groote tooneelstukken.

De vierhoekige Schouwburg die wij beschreven hebben kan 6000 menschen bevatten.

§ 2. — Het kleêrhuis. — De kostumen. — Hunne prijs. — Bezoek in de garde-robe.

NEVENS dit zonderling theater staat een tweede gebouw, in zijne soort insgelijks zonder weêrga; ik wil spreken van het

kleêrhuis, de *Garde-Robe*, gelijk de Duitschers zoowel als de Franschen dat noemen.

In deze *Garde-Robe* bewaart men de talrijke kostumen die in het Passiespel dienen moeten. Verbeeldt u eenen langen gang met een aantal kamers, rechts en links ; daar hangen, elk op zijne plaats, al de speelkleederen die, iederen Zondag, van de arme landslieden van Oberammergau Apostels maken, soldaten, Priesters, Rechtsgeleerden, Koningen en prinses.

Maar mij dunkt dat de hoogdravende naam van *Garde-Robe* meer dan eenen lezer moet verwonderen ! En nochtans er bestaat nergens eene kostumen-kamer met zoo veel prachtige en kostelijke tooneelkleederen als de *Garde-Robe* van Oberammergau ! Men moet immers weten dat de acteurs hier niet mogen te voorschijn komen aangedaan goed kome het uit. Neen ! — Moesten hunne speelkleederen uit valsche stoffen verveerdigd en met klatergoud geborduurd zijn, het ware na eenige vertooningen er mede gedaan. Nu echter moeten zij hunnen dienst doen vijf maanden lang, en zulks (wij hebben het even uitgeleid) bij regen en zonneschijn, dikwijls, gelijk tijdens de eerste voorstelling op 19 Mei 1880, te midden sneeuw, hagel en wind !

Diensvolgens bestaan de kostumen hier uit echte zijdestoffen van verschillende kleuren en hebben ware borduursels, met goud en zilver

doorweven. Niemand zal verwonderd zijn van te hooren dat het aankooopen alleen der geweeffels voor 't verleden jaar 30,000 frank gekost heeft. Voegt daarbij dat na ieder saisoen zelfs de rijkste mantels regelmatig buiten dienst vallen; ten hoogste kunnen zij nog dienen om er het een of het ander gewaad uit te snijden voor de jongens of kinderen die deel maken van « *het volk* » bij de intrede van Christus in Jerusalem, of in andere omstandigheden.

De liefhebber die het keederhuis mag bezoeken, treft er wondere dingen aan. De gang tusschen de kamers is een waar Museum van oudheidskunde! Men ziet er opgevulde vogels die dienen om het aardsch Paradijs te helpen verbeelden; het vlammend zweerd van den Engel die Adam en Eva den ingang van het Paradijs moeten verbieden; den scepter van Joseph toen hij in Egypten tot onderkoning verheven wordt, als ook de trompetten die zijnen triomf aankondigen; het zweerd van Judith, en zelfs het liefvallig hondje van den ouden Tobias, enz., enz. Men bewaart hier insgelijks een zeker getal snaartuigen of andere muziek-instrumenten volgens het Oud-Testament, als ook het stalen serpent van Moyses, de Arke des verbonds, maar bijzonderlijk drie kruisen waarvan het meeste, omtrent twintig voeten hoog, bestemd is tot het voorstellen der kruising van Christus.

Dat er in de Passiespelen veel, en zeer veel voorwerpen noodig zijn, dat verstaat iedereen.

Maar, zou men kunnen vragen, waarom die menigte dingen, aan het Oud-Testament ontleend?.....

Deze vraag zullen wij later breedvoerig oplossen. Voor dezen oogenblik het zij genoeg te weten dat de Oberammergauwers op hun theater ieder deel der Passie aankondigen door het verbeelden van eene of meer gebeurtenissen uit het Oud-Testament. Alzoo verstaat men lichtelijk de honderde gedachtenissen uit de oude Wet, die aan het kleêrhuis zulk een vreemd uitzicht geven.

Wij hebben het reeds gezeid, de kostumen zijn rijk en prachtig. Gemaakt volgens de teekeningen van Professor Seits van München, zijn zij in het algemeen overeenstemmend, met de werken der grootste schilders, bijzonderlijk uit de middeneeuwen. Alzoo worden de Christus, de H. Maagd, de Apostelen, de HH. Vrouwen voorgesteld gelijk in de best gekende meesterstukken der Italiaansche school. De Israëlieten, en inzonderheid de leden van den hoogen Raad, waren eertijds gekleed volgens de manier van Rembrandt. Nu zijn de bovenmantels eerder gemaakt volgens Gustaaf Doré, of soortelijke meesters.

Gelijk het gemakkelijk te verstaan is brengt het kostelijk gewaad der Passiespelers niet weinig bij om eenen diepen indruk te weeg te brengen. De aanschouwers door het zien van zoo menige en veel-kleurige kostumen, met

zoo veel deftigheid gedragen, schijnen te midden eene andere wereld te leven, in de wereld der kunst, in de wereld van het ideaal dat de Christene schilders in hunne meesterstukken weten af te malen.

Om den lezer zelf zoo veel mogelijk in die zaak te laten oordeelen, en om beter zijne gedachten te vestigen hebben wij op verschillende plaatsen ons werk opgeluisterd met de getrouwe afbeelding der bijzonderste Passiespelers. Deze platen, geteekend volgens de echte photographieën der personagen, dienen om ons gezegde te staven, en zullen den indruk vermeerderen dien het lezen van dezen boek zou moeten te weeg brengen.

§ 3. — Algemeen gedacht over de vertooning van het Passiespel. — Wat zijn levende beelden of tableaux vivants? — Waarom komen zij in het Passiespel voor? — Hoe kunstig zij gemaakt zijn. — De koor in de oude treurspelen. — De koor in het Passiespel. — Waartoe de zang hier dient.

OVER eenige jaren hebben wij, in Vlaanderen en in geheel België, het bezoek gehad van twee troepen komedianten die zich uitgaven als inwoners van Oberammergau. Bijna in alle steden hebben zij tot verscheide malen toe, vertooningen gegeven van hetgeen zij ook het *Passiespel* noemden. In het algemeen vonden zij grooten bijval en hadden veel toeloop.

Hunne vertooningen nogtans waren inder-

daad min of meer vervelend. Schneider immers sprak vooral aan de *oogen* zijner toehoorders. Voor onze *ooren* hadden de duitsche spelers niets anders dan het eentoonig en vervelend muziek waarmede zij hunne tafereelen begeleidden.

Wat was er dan te kort om aan die vertooningen meer belang te verschaffen ?

Daar was juist te kort hetgeen de Passie-spelers van Oberammergau zoodanig boven alle andere tooneelspelers stelt dat de vergelijking onmogelijk is. In het Beiersch dorp worden oogen en ooren tevens voldaan door het gedurig achtereenvolgen en het kunstig afwisselen van koorzangen, van levende afbeeldingen, en eindelijk van eene hoogst merkwerdige handeling, voorgesteld door sprekende en niet door *zwijgende* schouwspelers. Wat meer is, de diepe overtuiging en het waar kunstgevoel die op hun gelaat te lezen staan, en om zoo te zeggen door gansch hunne houding stralen, maken ook dat hoegenaamd geene schouwburgen met dezen van Oberammergau kunnen vergeleken worden. Overal elders ziet men *komedianten* optreden ; hier zijn het *overtuigde* menschen die op het tooneel komen als om eene geestelijke zending te volbrengen, en die volgens het gedacht hunner voorvaderen in de herten der aanwezigen gevoelens van ware godsvrucht zoeken te doen ontstaan.

Vooraleer wij het heilig *Drama* of tooneelstuk der Passie van O. H. JESUS-CHRISTUS beschrijven, moeten wij noodzakelijk eenige bijzonderheden doen voorafgaan over de *koren* en de *levende beelden*, die te zamen met de eigentlijke handeling der spelers medewerken om den diepsten indruk te verwekken.

Een *levend beeld*, in het fransch, *un tableau vivant*, is niets anders dan de afbeelding van zekere daden die ten grooten deele door levende, maar voor den oogenblik onbeweegbare wezens, voorgesteld worden. Neemt eene welgekende schilderij van den eenen of den anderen beroemden meester, bij voorbeeld het H. Kind JESUS in den tempel van Jerusalem te midden de wetgeleerden! Hoe zal dit onderwerp in een *levend beeld* voorkomen? Het is geheel eenvoudig! Men schikt het theater gelijk het binnenste van den Tempel, en dan, op een spreekgestoelte plaatst men eenen twaalfjarigen knaap in de houding van iemand die anderen onderwijst. Rondom dezen jongen leeraar zitten, op verschillende manieren, ouderlingen die hunne aandacht vestigen op de gegevene lessen. En dan, wanneer al die personagen, met hunne veelkleurige kleederen aan, in de vereischte houding rond den jongen Christus onbeweeglijk nederzitten, dan rolt men de gordijn op, en de toeschouwer heeft een *levend beeld* voor zijne oogen.

In het Passiespel van Oberammergau

komen er alzoo 25 levende beelden, met de grootste zorg uit het Oud Testament gekozen, en zinspelende op het een of het ander deel van het Lijden des Zaligmakers dat onmiddellijk daarna op het tooneel verbeeld wordt. Hoe treffend zijn deze op elkander volgende groepen! Zij schijnen, ja, uit gegoten brons gemaakt te zijn, en toch in hunne roerlooze houding ziet men dat ze leven en somtijds ook met driften bezielde zijn.

Gelijk het te verstaan is, wordt het voorstellen der beelden uit het Oud Testament gesteund op de leering van de H. Kerk en hare eeuwenoude gebruiken. Reeds in de Catacomben vindt men, in de eerste tijden van 't christendom, muurschilderijen, waar Isaac met een bundel hout op zijne schouders de kruisdraging van Christus in het geheugen brengt. Vele dergelijke voorbeelden zouden kunnen gegeven worden, en ja, men mag in het algemeen zeggen dat de zinnebeelden altijd met de christene kunst zeer nauw in verbond gestaan hebben.

Ten anderen, wie kent de talrijke figuren niet uit het Oud Testament waar het leven, lijden en dood van den Zaligmaker om zoo te zeggen honderde jaren op voorhand beschreven staat?

Alzoo is het dat Joseph, de Verlosser van Egypten, den Verlosser des menschedoms aankondigt; dat het Manna het brood des levens

beteekent aan de christenen in de H. Communie toegereikt; dat het mirakel van den propheet Jonas de verrijzenis van den Zaligmaker voorspelt; dat Joseph door zijne broeders voor 20 zilveren penningen verkocht een beeld is van JESUS, dien Judas voor dertig zilverlingen in de handen zijner beulen overlevert, enz. enz. Men zou kunnen de voorbeelden vermenigvuldigen van de plaatsen der H. Schriftuur die kunnen toegepast worden en eigenlijk door de HH. Vaders toegepast zijn geweest op het leven van den Heiland, of ook op het bestaan der katholieke Kerk.

Zulkdanige afbeeldingen moeten, dit spreekt van zelfs, door fijne kenners daargesteld worden; zij vereischen bij dezen die ze schikt eene ware studie, eene diepgrondige kennis van kunst, eenen welgevormden smaak die gesteund is op de handelwijze der oude meesters. Nu, gelijk de Oberammergauwers ervaren kunstenaars zijn, weten zij aan hunne *levende beelden* eene gepaste houding te geven, en ze met eene sierlijke kleedij op te luisteren. Doch, iets meer is er noodig om den treffenden uitslag te bekomen der Passiespelers. Want men kan, wel is waar, aanveerden dat gedaagde mannen met veel oefening, op het tooneel zullen gelukken zoohaast zij te voorschijn komen. Maar die vier- en vijfjarige engeltjes die daar onbeweeglijk zitten in de verscheidenste houding, en volstrekt als geschilderde wezens?

En die ontelbare volksmenigte: ouderlingen en kinderen, mannen en vrouwen, veldoversten en krijgslieden die bij het verzamelen van het Manna in de woestijn te voorschijn komen? En die honderde aanzichten die allen met één en hetzelfde gedacht, met één en hetzelfde gevoelen bezielde zijn? Daarenboven die majesteit van koningen en priesters, die zoo wonderlijk gepaard gaat met de edele en natuurlijke eenvoudigheid der kinderen en der mannen uit het volk? En het plotseling veranderen der talrijkste groepen die ons nu eens de Israëlieten toonen in hunne legerplaats met de schrikkelijkste kwalen gefolterd, en dan, ten hoogste twee minuten later, het joodsche volk in eenen geheel anderen toestand voor den dag brengt? Hoe dit alles uitgeleid? « Neen, hoor ik zeggen, het is niet mogelijk dat een dorp van 1200 zielen zulkdanige tentoonstellingen tot stand brengt, die gedurig leven en gedurig veranderen! In eene hoofdstad zelfs zou men nauwelijks de noodige werktuigen vinden om dit wonder te verrichten! » — « Ja het moet toch zoo zijn, » zeide mij een Duitscher die alles meende te weten; achter het speeltooneel staan onge» twijfeld kunstenaars uit den koninglijken » Schouwburg van Munchen, en zij zijn het » die alles ingericht en geregeld hebben. »

En toch, beste lezer, hij was mis de gebeur die mij alles meende uit te leggen door eene

dikwijls herhaalde en dikwijls weêrlegde veronderstelling !

De Oberammergauwers dus zijn en blijven *alleen* op hunne planken ! Alles is hier *hunne* uitvinding, *hun* eigen gewrocht ; alles bestaat met al zijne volmaaktheid zonder de medewerking van wie het zijn moge !

Het is tijd dat wij de inrichting van den koor gadeslaan, om te doen kennen hoe de zang ook het zijne bijbrengt om het Passiespel op te luisteren.

De klassieke treurspelen der ouden, namelijk Aischulos, Sophocles en Euripides bestondendeels uit gesprekken en deels uit gezangen. Deze laatsten deden den indruk kennen van ieder der achtereenvolgende tooneelen, op de aanwezigen. Hedendaags hebben verscheide schrijvers dat aloud gebruik willen heropbeuren uit hoofde der voordeelen die daaruit ontstonden.

Te Oberammergau, gelijk in het oude grieksch theater, zijn er ook koorzangen. Maar 't is met een ander inzicht dat zij in het Passiespel ingebracht wierden. Ziehier hoe zij hunne rol spelen en welk nut zij bijbrengen.

De Beiersche bergbewoners hebben hunnen koor gedoopt met den naam van « *Koor der Schutzgeesten* ». Deze zangers zijn ten getalle van 19, mannen en vrouwen. Hunne kleederen bestaan uit witte tunieken boven dewelke zij prachtige en in goud geborduurde mantels

dragen, van allerlei kleuren. Alzoo aangedaan doen zij hunne intrede op het *Proscenium* of *Vóór-tooneel*, onder het geleide van den koor-aanvoerder die dees jaar een man was van hooge gestalte en van veel ontzag : Johann Diemer, broeder van dezen bij wien wij lo-geerden. Op een gegeven teeken, en ter-zelfder tijd komen die zangers op, van weêrskanten, een voor een, en zij gaan stand nemen in dat deel des theaters welk in de opene lucht is, omtrent twee meters afstand van elkander. De koor-aanvoerder begint in korte woorden het onderwerp uit te leggen dat aanstonds daarna door de eigentlijke Passiespelers gaat behandeld worden ; welhaast voegen de andere zangers hunne stem bij de zijne, en allen te zamen duiden opvolgentlijk door hunnen zang de figuurlijke beteekenis aan van iedereen der *levende beelden*. Alzoo vernemen de aanwezigen hoe nauw het Oud Testament met het Nieuw in verband staat, en zij worden aangewakkerd om de oneindigheid van Gods liefde jegens zijne schepselen te waardeeren gelijk het behoort. Het is dus genoegzaam be-wezen : In den zang ook wordt alles zóó gericht dat de algemeene indruk inderdaad christelijk en godvruchtig zij. Ondertusschen is het de koor-aanvoerder alleen dien men hoort, maar meestendeels speelt men, voor ieder van de 17 tafereelen der *Passie*, een waar *Oratorio* voor verschillende soorten van stemmen.

Alhoewel de zang misschien langdradig is, alhoewel de dichter in het uitbreiden zijner gevoelens wellicht ook te overdreven en te langwijlig schijnt, toch moet men bekennen dat het muziek veel bijbrengt om het stuk te doen verstaan volgens het gedacht van zijne opstellers en uitvoerders.

Onmiddelijk na hunne intrede op het theater staan de zangers, met hunnen kooraanvoerder in 't midden, omtrent in rechte lijn, gelijk op ons plan aangeduid is door eene reeks punten. Na eenige oogenblikken, volgens dat de tekst van het gezang zulks vereischt, gaan die zoogenoemde « *Schutsgeesten* » al beide kanten eenige stappen achteruit, tot op de plaatsen die wij door mindere puntjes aange-teekend hebben ; middelerwijl wordt de gordijn van het overdekt theater opgetrokken; een *levend beeld* uit het Oud Testament staat voor de oogen der aanschouwers ; terzelfder tijd gaan de koristen voort in hun zingen, geven de beteekenis te kennen van het *levend beeld*, en zeggen welk betrek er bestaat tusschen dat vertoog en het deel der Passie dat onmiddelijk daarna moet gespeeld worden. Als de uitleg van den koor ten einden is, valt de gordijn neder; de Schutsgeesten doen wederom eenige stappen voorwaarts, komen op hunne eerste plaatsen, terug, eindigen hun gezang en verlaten eindelijk het tooneel, met dezelfde edele houding, met dezelfde ingetogenheid die bij

de Passiespelers een gevolg is van de godvruchtige meening met dewelke zij hun stuk uitvoeren.

§ 4. — De 22 Oogst 1880. — In de parochiekerk. — Toeloop van priesters. — De passiespelers in de kerk. — De toren en het kerkhof. — In den schouwburg. — Intrede van den kroonprins van Duitschland. — Het Passiespel begint.

DE voorgaande uitleg was noodig om den lezer toe te laten van met een waar belang de beschrijving te lezen van den heugelyken dag op welken wij het Passiespel gezien en gehoord hebben.

De Zondag 22ste Oogst is met stortvlagen begonnen. En toch, wanneer wij rond 5 uren ter kerk gaan, zien wij langs alle wegen en straten ware processien van pelgrims die naar Oberammergau toestroomen.

Men rekent op ongeveer drieduizend het getal vreemdelingen die in het Passiedorp vernacht hebben. Dezen die zich nu bij ons komen vervoegen zijn meest landslieden uit de omstreken. Gisteren namiddag hebben zij hun huis verlaten en willen, voor 't begin van het godsdienstig vertoog, hunne christelijke plichten kwijten. Alzoo is het dat de kerk, sedert de eerste mis die ten 2 ½ of ten 3 uren gelezen wierd, gestadig opgepropt is van eene biddende menigte.

De parochiekerk is gebouwd in den stijl der verledene eeuw; zij wierd in 1742 vol-

eindigd, en in 1749 gewijd ter eer van de HH. Apostelen Petrus en Paulus. Alhoewel zij geen praalstuk van christene bouwkunst is, wordt zij, door het volk, aanzien als eene der schoonste van den platten lande.

De middenaltaar is toegewijd aan de HH. Patroonen der kerk en dient tevens voor het broederschap van den H. Rozenkrans. Alden kant van de Epistel vindt men eerst de Heilig Kruisautaar, ook autaar van den H. Aman-dus genoemd, omdat de reliquiën van dezen heilige hier in de verledene eeuw gezonden wierden, door eenen Oberammergauwschen kloosterling die te Rome verbleef; wat verder staat de autaar van den H. Antonius.

Alden Evangeliekant zijn insgelijks twee autaren : deze der H. Drijvuldigheid en deze der H. Moeder Anna. Men ziet welke devotiën bij de Passiespelers meest moeten bekend staan.

Iederen Zondag van « *het Passiejaar* » zijn er gedurig op al deze autaren, als ook in de Sinte-Gregorius kapel, missen gelezen, te beginnen met 3 uren om te eindigen rond den zevenen en half. Ook op de Maandagen, wanneer een Na-Spel plaats heeft, begint men ten 4 uren het H. Sacrificie op te offeren, en 't is alzoo dat 1500 tot 1600 namen van vreemde priesters in de Sacristie opgeschreven zijn voor het jaar 1880. Sommige Zondagen waren er bovendien tweehonderd priesters in de kerkelijke diensten tegenwoordig.

Ten anderen het is onmogelijk nauwkeuriglijk te weten hoeveel geestelijken de Passiespelen gaan bijwonen : immers reeds in den vroegen morgen komen er veel uit de naburige dorpen, en ver het meeste deel onder hen zijn genoodzaakt eenvoudig mis te hooren gelijk de andere geloovigen.

Is het waar dat vele passiespelers iederen Zondag ter HH. Sacramenten naderen ?

Dit wierd voor de eerste maal gedrukt na de spelen van 1850, en sedert dien dikwijls herhaald. Ik mag verzekeren nogtans dat deze inlichting met de waarheid niet overeenstemt. Ja, een groot getal der aanwezige katholieken ontvangen met ingetogenheid de HH. Sacramenten, maar men moet weten dat het meest vreemdelingen zijn die, bij honderden, uit belofte, de Passiespelen komen bijwonen, en derhalve biechten en ter H. Tafel gaan. Zelfs indien zij het wilden zou het den Oberammergauwers onmogelijk zijn van te zamen eenen kerkelijken dienst bij te wonen, en aan hunne godvruchtige begeerten te voldoen. Overlast door hunne huiselijke bezigheden vinden zij nauwelijks den tijd, en dit nog dikwijls in den vroegen morgen, om hunne plichten van christen menschen te volbrengen; om dezelfde reden zijn er weinig zangers en muzikanten tegenwoordig in de hoognis die ten 5 $\frac{1}{2}$ uren gedaan wordt, alhoewel, op andere Zondagen, bijzonderlijk op de groote

feestdagen, dertig tot veertig personen medehelpen om den kerkelijken zang met deftigheid uit te voeren.

Buiten den « *Passietijd* » wordt de kerk met den grootsten iever bezocht zoowel gedurende de vroegmis ten 6 uren, als binst de hoogmis die ten 8 uren gezongen wordt. Hetzelfde geldt voor de diensten van den namiddag.

De toren, 179 voet hoog, geeft aan de kerk en aan gansch het dorp een schilderachtig uitzicht. Hij bezit 5 klokken die wij, gedurende ons kort verblijf te Oberammergau, dikwijls hebben hooren triomf luiden.

Op het kerkhof, « *den Godsakker* » gelijk men hier zegt, bemerken wij, onder veel andere grafsteden, het denkmaal dat den 27 October 1872 plechtig opgericht wierd ter gedachtenis der parochianen die sneuvelden in den oorlog van 1870.

Wij zouden verschillende opschriften willen aantekenen. Eenige zijn geheel eigenaardig en inderdaad zielroerend, gelijk het ten anderen bijna overal in Beieren en Tyrol het geval is.

Ongelukkiglijk de tijd ontbreekt!

Terwijl wij in aller haast ons vroegmaal nemen, hooren wij zonder ophouden het draven der peerden die de laatste reizigers aanbrengen.

Rond den Schouwburg is er veel gedromd. Misschien 700 tot 800 plaatsen dragen num-

mers en zijn sedert weken besproken. Dus vijfduizend bezoekers trachten malkander te voorkomen, en van daar een gewoel en een gedrang dat nog vermeerdert naarmate het oogenblik nadert op welk het Passiespel moet beginnen.

Een kwart voor den achten zitten wij op onze plaatsen, omtrent in het midden der « *Logen* ». Onder onze oogen zien wij eene wemelende menigte. Wij bemerken met nieuwsgierigheid de kleedij der landslieden, bijzonderlijk der Tyrolers. Op de plaatsen die onder den openen hemel zijn houdt men veel parapluies boven de hoofden. Het regent zonder ophouden....

Op de gordijn van het bedekt theater is een uitzicht geschilderd der stad Jerusalem, en daarboven zijn drie zinnebeelden, de drie goddelijke deugden voorstellende.

Eensklaps hooren wij, al buiten, den duit-schen « *hoch* » of hourra, verscheidene malen weêrgalmen. Al de aanwezigen staan op, en voegen hunne vreugdekreten te zamen om den duit-schen Kroonprins welkom te heeten. De vermoedelijke troonopvolger van den machtigsten heerscher onzer tijden gaat met zijn gevolg de voor hem beschikte plaatsen bekleeden. Hij is nauwelijks neêrgezeten of drie kanonschoten gaan in de nabijheid los, en kondigen het begin aan van het Passiespel. 't Is acht uren van den morgen.

Terzelfder tijd de schoolmeester M. Joseph Aloïs Kirchenhofer, die met het orkest belast is, geeft teeken aan zijne muzikanten, en in éenen oogenblik heerscht onder de 6000 aanwezigen de plechtigste stilzwijgenheid. Het heilig Drama gaat beginnen, en iedereen weet dat hij hier is, niet om er zijn verzet te zoeken maar om een *godvruchtig* vertoog bij te wonen.

Wij geven nu in 't kort maar zeer getrouwelijk den inhoud van gansch het Drama volgens aantekeningen die wij ter plaats gedaan hebben.

Wij houden er aan om alzoo een echt gedacht te geven van het laatste en treffendste *Mysterie* dat ons uit de middeleeuwen is overgebleven.

ZESDE HOOFDSTUK.

HET LIJDEN VAN CHRISTUS

*levendig verbeeld en godvruchtig gespeeld te
Oberammergau.*

DE vertooning in haar geheel aanschouwd
vervalt in twee groote afdeelingen die
den dag in tweeën snijden met den noen.

I^{ste} Afdeeling.

De voormiddag der vertooning.

De eerste afdeeling bevat eene algemeene
inleiding, en volgt daarna den Zaligmaker, te
beginnen met zijne plechtige intrede in Jeru-
salem, tot dat hij in den Hof der Olijfboomen
gevangen wordt.

ALGEMEENE INLEIDING.

De Choragus of kooraanleider met de glin-
terende schaar van « *Schutsengelen* » komt te
voorschijn, en blijft staan in het midden der
voorplaats van het tooneel. Zijne armen op
zijne borst gekruist en zijne oogen ten hemel
opgeheven, in de houding van eene diepe in-
getogenheid zingt hij met zielroerende stem
de groote beteekenis en de wonderbare gehei-

men van het droevig treurspel dat zich voor de oogen der aanwezigen gaat ontvouwen.

« O mensch, onder Godes vloek gebogen,
val op uwe knieën en loof den Heer !
Vrede en genade zal over u uit Sion dalen ;
het Bloed van den Zoon Gods zal u verzoenen. »

En ziet, nauwelijks heeft hij gesproken of de gordijn der overdekte tooneelplaats wordt opgerold, en twee tafereelen, het eerste uit het Oud en het tweede uit het Nieuw Testament verschijnen, het een na het ander, om het dubbel grondgedacht door den koor zoo even uitgedrukt, als een kort begrip van gansch het Drama levendig voor te stellen en duidelijk te verklaren. De vloek van God, door de zonde over het menschdom uitgesproken, is eerst treffend verbeeld door *het Verdrijven van onze eerste ouders uit het aardsch Paradijs* : Adam en Eva vluchten in aller haast en schrik uit den hof van wellusten, waar de boom des levens prijkt beladen met de schoonste vruchten ; zij snellen vooruit weenende en bevende, verjaagd door den Engel der wraak gewapend met het vlammend zweerd.

Ondertusschen zingt de koor.

De mensch is gebannen uit Edens prachtige woning,
gedreven in de duisternissen der zonde en der dood :
Maar ziet : in de verte, op den Calvarieberg
straalt, als een troostvol morgenlicht, een glanzend
Kruis ! »

En inderdaad, eensklaps verandert het

schouwspel en het tweede tafereel, *de Aanbidding van het Kruis*, in schitterende kleuren afgebeeld, verspreidt alom vreugde en heerlijkheid. Een reusachtig Kruis prijkt daar, op eene rots geplant ; 't is de boom der zaligheid en des eeuwigen levens, het tegenbeeld van den boom des Paradijses, waaruit de dood der zonde gesproten is. Rond het Kruis knielen talrijke scharen van hemellingen, onder de gedaante van kleine en schuldellooze kinderen, in sneeuw witte kleederen en veelkleurige mantels uitgedoscht. Zij wenden hunne blikken naar het teeken der goddelijke barmhertigheid ; zij bidden en danken God die de wereld door het Kruis verlost heeft.

Ondertusschen vangt een lofzang aan :

« Eeuwige God ! Aanhoor de stem van uwe kinderen :
Rond het groot slachtoffer neêrgeknield bidden
zij u om genade. Den Verzoener willen zij
volgen, aan zijne zijde gesloten, tot dat Hij
den bloedigen weg des lijdens voltrekke ! »

Alzoo eindigt deze diepzinnige *proloog* of inleiding, waarin men den inhoud en den uitslag van gansch het godsdienstig Drama reeds ontwaart.

Nu volgen de *achttien Bedrijven* die de droevige en terzelfder tijd heilzame gebeurtenissen van het Lijden en de Dood van onzen Zaligmaker opvolgentlijk vertoonen en ophelderen, volgens de aaneenschakeling der Evangelische geschiedenis, te beginnen

met de plechtige intrede in Jerusalem tot de zegevierende hemelvaart.

EERSTĒ BEDRIJF.

Plechtige intrede in Jerusalem.

EERSTE TOONEEL.

Talrijke volk-schaar. Gezang.

Na de inleiding is de koor der Schutsengelen verdwenen. Het eigenlijk Passiespel gaat beginnen.

Vooraleer iemand verschijnt hoort men in de verte duizende kreten van eene jubelende menigte, en terzelfder tijd weêrgalmt in de lucht het zegelied van den heiligen Hosanna.

De aanwezigen begrijpen dat de Zaligmaker afdalt van de groene hellingen van den Olijfberg; de inwoners van Jerusalem, onderricht wegens de reeds lang gewenschte aankomst van den Heiland, zijn hem te gemoet gesnel; zij hebben hem gevonden omringd van zijne Apostelen en Discipelen, gevolgd door ontelbare pelgrims, die uit al de steden en dorpen van Palestina naar de Heilige stad zijn opgetrokken, ter gelegenheid van den aanstaanden Paschen; langs den Olijfberg voorbijgaande hebben zij hunnen Verlosser ontmoet, en nu, over van vreugde, gaan zij te zamen Jerusalem binnentreden.

De stoet nadert allengskens meer en meer; de stemmen klinken klaarder en klaarder; de

Joseph Mayr, in 1880.
(De Christus.)

gezangen verheffen met aangroeiende kracht hunne welluidende toonen. Hoort, de aarde dreunt onder de stappen der geestdriftige menigte, en de eerste gelederen van den stoet komen ten voorschijn.

Prachtige stoet voorwaar! Verrukkend ver-
toog! Daar zijn meer dan 300 personen, wonderschoon gekleed, in treffend orde geschikt, met de vreugde op hun gelaat, met palmen in hunne handen, het *Hosanna* zingende en door eenen heiligen geestdrift als vervoerd en opgetogen.

Kleine en schuldellooze kinderen vergezeld van hunne moeders; jongelingen van beide geslachten; bejaarde mannen en vrouwen; eerbiedwaardige ouderlingen: allen zijn in rijk en veelkleurig feestgewaad, allen zijn kunstiglijk gerangschikt voor eenen prachtvollen triomftocht.

Honderde stemmen donderen en zingen:

« Heil aan u, heil, o Davids Zoon!

Heil aan u, heil! U behoort de troon!

Dezen die komt in den naam van den Allerhoogsten, wien gansch Israel te gemoet stroomt, prijzen wij. Hosanna!

Middelerwijl trekt de lange en blinkende stoet gedurig vooruit, en welhaast ontwaren wij het edel en helder, het statig en zachtmoedig wezen van dezen naar wien alle oogen zich wenden, wien alleen al die liederen, al die lofbetuigingen bedoelen. Hij is het dien

de aanwezigen met hevig verlangen begeeren te aanschouwen, hij die de groote held moet zijn van het goddelijk Drama dat aanvangt.

Hij nadert, gezeten op eenen prachtig gezadelden ezel, in deftige houding, met zijnen liefdevollen blik en zijne lange haarlokken, volstrekt gelijk de Christus op de meesterstukken der beste schilders verbeeld wordt, omringd van zijne Apostelen en discipelen. Onmiddelijk voor hem is het volk in volle beweging. Met takken en bladeren, met groente en bloemen versieren zij lustig den weg waar de koning van Israël voorbij moet; anderen nemen hunne groote, vierkante en glansrijke mantels van hunne schouderen af, en spreiden ze uit op den grond, als zooveel kostelijke tapijten ter eere van JESUS.

EERSTE TOONEEL.

JESUS in den Tempel.

Niet al de Joden nogtans nemen deel in de vreugde des volks. Immers daar komt al den anderen kant van den Schouwburg, als ware het van uit den Tempel, een groep priesters en Phariseërs: misnoegd zijn zij en gestoord, die nijdigaards, over al de eer die den Zaligmaker bewezen wordt.

De Christus is nu van zijn vreedzaam lastdier afgestegen; het gezang houdt op; de gordijn van de bedekte tooneelplaats die in

het midden van het groot theater staat wordt opgetrokken en wij ontwaren het binnenste van den Tempel van Jerusalem, te weten de voorzalen waar handelaars en geldwisselaars bezig zijn met de heiligheid van Gods huis op de schandelijkste wijze te onteeren.

De Verlosser ziet het; hij nadert. Vol van verontweerdiging en gramschap, maar terzelfder tijd, met eene statige bedaardheid wel gepast met den aard van hem die met het oppergezag en de wettige macht bekleed is werpt hij de tafels der boosheid omver en verjaagt dat geldzuchtig volk : « Mijn huis, zegt hij, is een huis van gebed en gij maakt er een roovershol van ! »

Zij vluchten spoedig weg, die woekeraars, door de goddelijke majesteit van dezen die gebiedt verschrikt en gedwongen. Gemakkelijk beeldt men zich de woede in van dat gespuis. Zij maken zamenrottingen buiten den Tempel : zij zullen zich wreken ! Ja, hunne bloeddorstige vijandschap te zamen met deze der Opperpriesters en Phariseërs, die gestadige tegenstrevers van den Zaligmaker, zal de machtige drijfveer zijn van het treurspel en eindigen met de wreede dood van den Verlosser te weeg te brengen.

JESUS laat zijne vijanden woeden en keert naar Bethaniën terug, al over den Olijfberg.

TWEEDE BEDRIJF.

De hooge Raad der Joden neemt het besluit van
JESUS ter dood te brengen.

A. Levend beeld uit het Oud Testament.

De koorzangers staan nogmaals voor onze oogen op het voorplein of *proscenium*; zij zullen ons de beteekenis geven van een deel der zielroerende geschiedenis van Joseph.

De gordijn gaat op, en ziet, daar is de vlakke van Dothan afgeschilderd, met hare eentoonige weiden. Op den voorkant van dit zinnebeeldig vertoog is een diepe maar uitgedroogde steenput. In de verte komt Joseph op, met het rijk kleed dat hem door zijnen vader Jacob geschonken werd. Zijne jaloersche broeders willen zich van hem ontmaken: hij zal zuchten en smeeken, die schuldelooze jongeling, maar te vergeefs! De wreedaards zullen ongevoelig blijven..... Zoo ook zullen de hoofden van het joodsche volk ten opzichte van JESUS handelen.

« Gelijk Jacobs zonen tegen Joseph samenzweren, zoo zal welhaast een slangenas vol woede en wraakzucht « *Dood en bloed* » tegen JESUS schreeuwen. »

B. Samenzwering van den Sanhedrin. Na het beeld volgt de daad; na de voorzegging in het Oud Testament uitgedrukt, komt nu de voltrekking in het Nieuw Testament. De *Schutsgeesten* zijn verdwenen. Het voorhangsel van het binnentheater wordt opgetrokken,

en wij zien eene prachtige en groote zaal, waar de hooge Raad van Jerusalem, de Opperrechtbank der Joden, vergaderd is. In het midden troont de Hoogepriester Caiphas, en nevens hem zit Annas, zijn schoonvader, twee trotse en machtige mannen, sedert lang de doodlijke vijanden van den Zaligmaker. Rondom hen zetelen, elk op zijne plaats, al de leden van den Raad die samengesteld is uit de bijzonderste priesters, schriftgeleerden en overheden van het volk.

De intrede van Christus, zoo plechtig en zoo toegejuichd, heeft hunnen haat en nijd ten hoogste verbitterd. « Wat baat het ons, zeggen zij, tegen dien leeraar op te staan en hem te verstooten ? Het volk is verblind, en allen loopen hem na ; het getal van zijne aanhangers groeit gedurig aan, van dag tot dag, niettegenstaande al wat wij tegen hem aanwenden. » — Alzoo luiden hunne woorden. Maar om hunne booze en hooveerdige gevoelens te verbergen, trekken zij een valsch aanzicht aan ; zij spreken alsof zij niets dan het welzijn van godsdienst en vaderland zouden behertigen. Hoort hunne schijnheilige redens :

« Indien die man aldus voortgaat met ons onwetend en lichtzinnig volk mede te slepen en op te maken, zullen in deze hoofdstad en overal in ons land vreeselijke bewegingen en beroerten ontstaan. En wat zal het gevolg daarvan zijn ? De Romeinen, onze machtige

meesters, zullen met hunne legerbenden opkomen, om zoo gezeid de goede orde te herstellen en de omwenteling te onderdrukken. Zij zullen deze gelegenheid waarnemen om

Een Pharizeër.

hunne woede op ons te verzadigen, en om te voltooien wat zij sedert lang begeeren : het is te zeggen dat zij onze stad en haren heiligen

Tempel, ja zelfs gansch ons land zullen plunderen en verwoesten. »

Ten slotte van hunne redekaveling roepen de Joodsche Raadsleden, verslagen en besluiteloos uit : « Wat gedaan om zulk een schrikkelijk lot te voorkomen en van onze hoofden af te weren ? »

En daarop antwoordt de snoode en arglistige Caiphas : « Gij lieden, gij weet van niets ! Verstaat gij dan niet dat het beter is dat één mensch sterve voor het volk, dan dat gansch de natie zou vergaan ? »

Men vindt dat voorstel goed, hoe moorddadig het ook zij ! « Ja, voegen zij er bij, konden wij den Christus van kant helpen !... Maar dat zal moeielijk wezen. Om hem ter dood te veroordeelen hebben wij, ja, voorwendsels genoeg : maar hoe zullen wij hem in onze handen krijgen ? Hoe zullen wij hem vangen ?... »

Een Phariseër : « Wij zelven, wij mogen zulks niet wagen. Wij moeten de handelaars en wisselaars van den Tempel uitkopen ; en zij, die zoo schandelijk door den Nazarener behandeld zijn geweest, en niets beters wenschen dan zich op hem te vrekten, — *zij* moeten met de zaak belast worden ! »

Dit wordt met algemeene toejuiching aanveerd. Men zendt eenige van die woekeraars halen ; zij verschijnen weldra in de zaal, en stemmen toe in hetgeen hun gevraagd wordt.

« Zijt gerust, zegt een der kopstukken; dien man zullen wij vangen en u leveren. Ik ken een van zijne aanhangers van wien ik alles zal weten wat ik wil, onder voorwaarde, wel te verstaan, van hem eenen goeden penning in de vuist te duwen. Door zijne tusschenkomst zullen wij den oogenblik en de plaats kennen op dewelke wij hem vastgrijpen kunnen. »

Het aanhooren van deze woorden verwekt in gansch die booze vergadering eene hevige voldoening en ongeveinsde blijdschap. De Raadsheeren, vol trotschheid, staan op om te vertrekken, wel overtuigd dat zij in hunne snoode plannen zullen gelukken.

DERDE BEDRIJF.

Laatste vaarwel van JESUS te Bethaniën.

A. Beelden uit het Oud Testament. Eenige oogenblikken na het heroptreden van den koor wordt ons, in een der deftigste en verrukkendste levende beelden van gansch het Passiespel, de jonge Tobias voorgesteld, die afscheid neemt van zijne teêrgeliefde ouders. Met diepe aandoening bemerken wij de hertverscheurende gevoelens die op de wezens-trekken zijner bedrukte moeder te lezen staan. — Daarna verandert het tooneel, en daar verschijnt, in weedom verslonden, de bruid van Salomo's Hoogelied die het verlies van haren bruidegom bitterlijk betreurt.

Deze twee vertoogen voorspellen ons den

laatsten vaarwel van den goeden JESUS die zijn afscheid neemt van zijne Allerheiligste Moeder Maria. Dit leeren wij in het diepzinnig klaaglied van den koor der *Schutzengelen* :

« Ach, zij komt, de scheidingsuur,
 en zij steekt de diepste wonde,
 O Maria, in uw hert !
 Ach, uw Zoon moet u verlaten
 om op een kruis de dood te sterven !
 Wie geneest die moedersmert ?

B. Hoe die figuurlijke beelden in JESUS volbracht worden.

EERSTE TOONEEL.

JESUS in het feestmaal van Simon.

De Schouwburg stelt ons nu de eetzaal voor, in het huis van Simon. JESUS zit aan tafel met zijne twaalf Apostelen, en hij spreekt over zijn aanstaande Lijden. Petrus, de moedige Petrus, wil er zich tegen verzetten : « Uwe gedachten, antwoordt de Zaligmaker, zijn veel te menschelijk. Beste Discipels, hebt moed, en bereidt u allen om mij te volgen ! »

Maar ziet: Maria, Lazarus' zuster, komt onverwachts in de zaal, voor de voeten van den Goddelijken Meester, en besproeit ze met de tranen harer boetveerdigheid. Daarna stort zij kostelijken balsem uit, wiens geur zich door gansch de plaats verspreidt. De Apostels zijn met verwondering geslagen. Maar Judas, de snoode gierigaard die welhaast de schande-

lijkste verrader zal wezen, Judas beknibbelt de edele daad der godvruchtige vrouw. « Wat! roept hij uit; zulke kostelijke reukwerken nutteloos verkwisten! Waarom ze niet verkocht, en er den prijs van aan de armen uitgedeeld? »

Was die Apostel dan zoodanig den armen genegen?

Neen, duizend maal neen! Hij zegde dit, zoo verklaart het Evangelie opentlijk, omdat hij dief was, en dat hij de beurs droeg, de beurs waarin bewaard moest worden hetgeen noodig was voor den onderhoud en de aalmoezen van JESUS. En gelijk hij de zorg had over het geld, zoo stool hij er van naar liefste, en verborg wat hij kon voor zich zelve, om zijne geldzucht te verzadigen.

JESUS antwoordt hem: « Laat die vrouw in ruste; een goed werk heeft zij immers gedaan. Die balsem welken zij over mijn lichaam heeft uitgegoten, zal dienen voor mijne begraafing. » De Christus laat dus genoeg hooren dat zijne dood aanstaande is. Ook, vooraleer hij vertrekt om zich aan zijne vijanden over te leveren, wil hij nog eene plicht van liefde jegens zijne Moeder volbrengen.

TWEEDE TOONEEL.

JESUS neemt afscheid van zijne Moeder.

De pijnlijke stond, een der hardste die de Zaligmaker op aarde heeft uitgestaan, is aan-

gekomen. Hij moet zijne Moeder, die hij zoo zeer bemint, van wie hij sedert drie en dertig jaar de genegenheid kent, die hem tot hier toe zoo getrouwelijk gevolgd heeft in zijne reizen door het H. Land, — hij moet ze verlaten. Een laatsten vaarwel zal hij haar zeggen, een laatsten zegen zal hij haar geven, om zich vervolgens over te leveren aan de schrikkelijkste tormenten die ooit mensch verdragen heeft.

Luisteren wij naar hunne samenspraak, eene der zielroerendste uit gansch het Passiespel.

Christus. O Moeder, nu is de tijd gekomen, op denwelken ik, volgens mijns Vaders wil, mij zelve offeren moet.

Maria. Ach, ik vermoed welk een offer dit wezen zal! Nu zal volbracht worden hetgeen de eerbiedwaardige ouderling Simeon mij voorzeide, wanneer ik u in den Tempel bracht: « *Een zweerd zal uwe ziel doorbooren!* »

Christus. Moeder, de wil van mijnen Hemelschen Vader is u steeds heilig geweest.

Maria. O ja, heilig is hij. Ik ben de dienstmaagd des Heeren; zijn wil geschiede! Doch, mijn Zoon, één ding vraag ik u.

Christus. Wat begeert gij, Moeder?

Maria. Dat ik met u moge gaan sterven!

Christus. Met mij zult gij lijden, met mij kampen in den doodstrijd, maar ook met mij den zege vieren. Troost u dan, Moeder!

De Zaligmaker schijnt diep bewogen ; hij keert zich om, naar Jerusalem waart, als of hij wilde henen gaan. Maar aanstonds wendt hij nogmaals zijne stralende blikken op zijne weemoedige Moeder. — Dit tooneel is inderdaad treffend en wordt met het diepste gevoelen en de grootste waardigheid gespeeld. Men ziet dat eene tweedubbele liefde den Zaligmaker dwingt en in hem strijdt, de eene tegen de andere : hij begeert heen te gaan om het menschdom door zijn lijden en dood te verlossen, en hij kan zich van zijne Moeder niet verwijderen.... Doch, de liefde der aarde wijkt eindelijk voor de liefde des Hemels, en JESUS zegt zijn laatste vaarwel aan Maria.

Christus. « Moeder, Moeder ! Voor de teedere liefde en de moederlijke zorgvuldigheid die gij mij in de drij en dertig jaren mijns levens bewezen hebt, ontvang den warmen dank van uwen Zoon ! God, mijn hemelsche Vader, roept mij. Vaarwel, beste Moeder, vaarwel ! »

Hoe doorsnijndend schijnt de droefheid van Maria ! JESUS stapt reeds vooruit ; zij wil hem volgen ; maar « Neen, nu niet » zegt haar Zoon ; — Nu moet zij te Bethaniën blijven tot 's anderendaags morgens. Een laatste woord stuurt zij hem smeekend toe : « O mijn Zoon, zeg toch, bid ik u, waar zal ik u wederom zien ? »

JESUS is reeds met zijne gedachten in

hoogere kringen verslonden, en zijne gelaats-trekken verraden eene buitengewone ernstigheid als hij antwoordt: « Daar, Mevrouw, waar het woord van 't Heilig Schrift verwezentlijkt is : *Hij was als een lam dat naar den slachtbank geleid wordt, en dat zijnen mond niet opent.* »

De Zaligmaker stapt moedig aan, als ver-rukt van geest; hij schijnt niets meer te zien van al wat hem op aarde omringt. Hoe grootsch en statig is zijn gang! Hoe glansrijk en eerbied-weerdig zijn wezen! Hoe stralend en doorboorend zijn de blikken van zijne oogen!

Volgen wij godvruchtiglijk JESUS die van Bethaniën naar Jerusalem vertrekt.

VIERDE BEDRIJF.

JESUS gaat voor de laatste maal naar Jerusalem.

A. Levend beeld uit het Oud Testament. Koning Assuërus verjaagt de trotsche Vasthi; in hare plaats verkiest hij de ootmoedige Esther en verheft ze tot de waardigheid van Koningin. — De Koor leert ons dat het Joodsche volk, met zijne wederspannige Synagogen, na zoo langen tijd aan de genaden en aan de uitnoodigingen van zijnen Messias wederstaan te hebben, eindelijk van God verstooten wordt, en dat een nieuw volk, te weten het christen volk, verbeeld door de H. Kerk, in zijne plaats aangenomen wordt.

« De tijd der genade is vervlogen :
 Dit trotsche volk wil ik verstooten,
 zoo waar ik leef, — spreekt de Heer. —
 Een beter volk zal hij verkiezen
 en, zich er mede in echt verbinden,
 gelijk Assuërus met Esther deed. »

B. Het tegenbeeld uit het Nieuw Testament.

EERSTE TOONEEL.

JESUS weent over Jerusalem.

De Zaligmaker trekt voorbij, met rasse schreden naar Jerusalem gaande, dat hij in de verte aanschouwt. Eensklaps staat hij eenen oogenblik stil en wendt zijne oogen naar de groote stad ; hij denkt aan het bitter lot dat haar eens zal overkomen, en hij weent : « O Jerusalem, roept hij uit, hoe menigmaal heb ik uwe kinderen rondom mij willen vergaderen, gelijk de hen hare kiekskens onder hare vleugelen verbergt, om ze te bevrijden en te koesteren : maar gij hebt niet gewild ! » Dan voorzegt hij de schrikkelijke rampen die over de stad en gansch het volk, omtrent veertig jaar later, zullen nederstorten, wanneer, onder het geleide van Titus, de Romeinsche soldaten stad en Tempel zullen verbranden en verdelgen, tot dat er eindelijk van die schoone gebouwen geen steen meer op steen zal blijven !

De Apostelen luisteren onbewegelijk, vol schrik en droefheid.

Om den indruk van zijne woorden, als

't ware wat te verzachten, en om aan hunne gepeinzen eene andere richting te geven, roept de Heer nu Petrus en Joannes, en gebiedt hun voorop te gaan naar de stad, om het Paaschlam, dat men 's avonds van dien dag eten moest, te bereiden.

Joannes Zwinck, in 1880.
(St. Jan, Apostel.)

Korts nadien gaat hij zijnen weg voort, om het overige van den dag tot het vallen van den avond, in het huis van God, biddend over te brengen.

TWEEDE TOONEEL.

Laatste bekoring en val van Judas.

Terwijl de Zaligmaker alzoo weent over Jerusalem en hare straf voorzegt, is Judas al-
lengskens achteruit gebleven, op de zijde van
den schouwburg. In zijne hand houdt hij eene
tamelijk groote beurs; hij schijnt verlegen
over de toekomst; hij is in diepe bekommer-
nissen als verslonden. « Moet onze Meester
verdwijnen (zoo spreekt hij ter zijde, en
zonder dat zijne gezellen hem hooren) waar-
mede zullen wij leven? De beurs is bijna
ledig! »

Maar ziet, hij heeft een besluit genomen :
hij nadert stoutmoediglijk tot JESUS, en begint
hem te spreken van zijne bezorgheid wegens
het toekomstende....

Christus kent den strijd die in het hert van
den ongelukkigen discipel tusschen God en de
gierigheid bestaat; hij vermaant Judas :
« Vriend, zegt hij, let op dat de bekoring u
niet overvalle ! »

De andere Apostels. « Maar Judas toch,
stoor onzen goeden Meester niet, met uwe
eeuwige onrust wegens geld en bestaanmid-
dels ! »

Judas. « Gemakkelijk om zeggen ! Wie zal
er dan zorgen indien ik niet en zorg ? »

Intusschentijd is JESUS reeds vooruit ge-
stapt, en de Apostelen volgen hem haastig.

Judas misnoegd blijft staan, als besluiteloos, altijd bezig met zijne beurze. Welhaast zijn al de anderen in de verte verdwenen, en hij, — hij blijft alleen voor onze oogen.

Nu spreekt hij met zich zelve luider op, en doet de innigste gevoelens van zijn geldzuchtig hert kennen. « Zou ik nog langer dien Leeraar volgen?... De grootste gevaren bedreigen hem, en moet hij bezwijken, dan ben ik in de armoede gedompeld! »

Terwijl de gierigaard koorstig heen en weder gaat, als gedreven door twee tegenstrijdige gevoelens : van den eenen kant nog genegen tot JESUS, die hem zoo veel teekens van liefde gegeven heeft, en van den anderen kant door de hebzucht overmeesterd, — daar komen eensklaps eenige der handelaars van den Tempel te voorschijn. Zij beginnen met Judas te praten over de tijdsomstandigheden. Om hunne meeningen te verbergen zeggen zij dat zij JESUS om zijne leering bewonderen, en dat zij alleenlijk betere dagen afwachten om hem ook te volgen.

Hoorende van betere dagen spreken, bekent Judas dat de tijden slecht zijn.... Vervolgens toont hij de ijdele beurs, en vertelt de geschiedenis van den kostelijken balsem die door Maria zoo deerlijk verkwist wierd. « Ja, ja, roept hij, driehonderd deniers verloren, wanneer men reeds bijna niets meer en heeft! »

Een der handelaars neemt dit te baat om

aan Judas te zeggen dat er een middel is om gemeld verlies gemakkelijk te vergoeden. « Eene rijke belooning zult gij ontvangen, wilt gij ons eenen dienst bewijzen, en den Hoogen Raad kenbaar maken waar JESUS 's nachts verblijft! » — Hoorende van geld spreken wordt Judas door zijne lage drift overwonnen. Hij slaat het akkoord toe, en op gestelde plaats en uur zal hij komen zeggen wat de uitzendingen van den Sanhedrin begeeren te weten.

De handelaars en woekeraars vertrekken, over van blijdschap: « Gewonnen is de zaak! » roepen zij onder elkander, en zij wrijven hunne handen met walgelijk genoegen.

Judas alleen op den schouwburg gebleven, is verschrikt van hetgeen hij zoo even gedaan heeft: « Is het geen verraad dat ik beloofd heb?.... Wat heb ik beloofd?.... Alleenlijk van aan de oversten des volks kenbaar te maken waar de Meester te vinden is..... Verders niet! — Moed dan, en voor mijn zelve gezorgd! » — Alzoo spreekt die snoodaard, en hij gaat weg.....

VIJFDE BEDRIJF.

Het laatste Avondmaal.

A. Levende beelden uit het Oud Testament.
Eerst wordt ons het *Manna* voorgesteld dat uit den Hemel nedervalt, te midden van eene

uitgestrekte woestijn waar het volk van Israël, op weg naar het Land van beloften, onder zijne tenten gelegerd is.

Wonderschoon, ja, verrukkend is dit afgebeeld. Om dit tafereel alleen te mogen aanschouwen, zou men de reis van Oberammergau ondernemen zonder er zich over te beklagen.

De overdekte tooneelplaats is geheel en gansch vol. Op den voorkant, en naast bij ons, zijn verscheidene groepkens van kinderen der beide geslachten; bij hen staan hier en daar moeders die hunne wichtjes hemelwaarts opsteken; wat verder, als ware het langs de helling van eenen berg die trapswijze opklimt, ziet men talrijke jongelingen geschaard; eindelijk, in den grond, verheffen zich, boven alle anderen, eene menigte mannen en vrouwen: in hun midden prijken Moyses en Aaron, om zoo te zeggen met eenen hemelschen glans omstraald. Op die honderden aangezichten staan dezelfde gevoelens te lezen: vreugde en bewondering voor de nieuwe weldaad die de God aan Israël komt schenken. Allen richten hunne oogen en handen dankbaar ten hemel; allen, met de diepste ingetogenheid, drukken hunne vurigste gevoelens van erkenning uit aan den machtigen en goedertierenen God, die hun het brood des Hemels in overvloed geweerdigt te zenden.

Welk onvergetelijk vertoog! En in dit tooneel zoo kunstig gemaakt, zoo rijk in personen

van allen aard, zoo schitterend door zamenpassende kleuren, blijft alles volstrekt onbeweeglijk. De kleine engeltjes zelf, nauwelijks drie tot vier jaren oud, zijn daar, roerloos, maar toch vol leven, gelijk op de schoonste schilderijen der meest gevierde kunstenaars.

Eene godvruchtige nieuwsgierigheid, eene ware geestdrift bezielt al de toeschouwers, en de aandoening groeit steeds aan, terwijl de koor der zangers de treffende beteekenis van dat *levend beeld* omtrent in dezer voege uitlegt :

« Goed is de Heer, goed is de Heer !
 Het volk dat honger lijdt verzadigt hij
 met eene nieuwe spijs,
 op de wonderbaarste manier !
 Doch van de dood spaarde hen dit voedsel niet ;
 Maar het Heilig Brood van den nieuwen Bond
 bewaart de ziel van de dood. »

Het voorhangsel valt, en het hemelsch visioen is verdwenen, tot spijt van iedereen der aanwezigen. De *Schutsgeesten* zingen voort...

Maar nu stijgt de bewondering ten toppe, wanneer, ten hoogste twee minuten later, de gordijn wederom opgaat, en dat er een nieuw vertoog, als bij tooverslag verwekt, de aandacht komt boeien van alle aanwezigen.

Daar staat nog eens de talrijke menigte die al de reeds beschrevene personen bevat, maar in eene gansch verschillende houding, en bijna allen op andere plaatsen en in nieuwe groepen. In hun midden staan twee mannen van hooge

gestalte en met sterk gespierde lidmaten. Tusschen hen beiden dragen zij, bij middel van eenen langen stok die op hunne schouders rust, eenen zwaren en wondergrooten druiventros : het zijn de Israëlieten die Moyses als bespieders naar het land van Chanaän uitgezonden heeft, en die wedergekeerd zijn met dit schitterend bewijs der buitengewone vruchtbaarheid van die landstreek. Op het aanschouwen van die ongehoorde vrucht met hare rijpe en donkerblauwe beiers, laten de kinderen van Israël hunne verwondering uitschijnen.

Terzelfder tijd verheffen de zangers hunne stemmen :

« Goed is de Heer, goed is de Heer !

Aan zijn volk gaf hij eens uit Chanaän
het beste sap der druiven.

Doch die vrucht dezer aarde

Was alleenlijk voor het nut des lichaams beschikt :

De heilige Wijn des nieuwen Bonds
zal het eigen Bloed des Zoons wezen,
en den dorst der ziel lesschen. »

B. Hetgeen in het Nieuw Testament door de twee voorgaande tafereelen verbeeld wordt is het laatste Avondmaal met de Instelling van het Allerheiligste Sacrament des Autaars.

Als het binnen-theater open gaat verbeeldt het eene groote eetzaal, wel behangen en voorzien van al wat noodig is voor het vieren van het Paaschlam : *Cœnaculum grande, stratum*, gelijk het Evangelie zegt. De Zaligmaker

staat met zijne twaalf Apostelen rond de tafel in het midden dier zaal.

« Ik heb, zegt hij, ten uiterste verlangd om dit Paaschlam met ulieden te eten. Want ik zeg het u : Van nu voortaan zal ik het niet meer nutten, tot dat het voltooid wordt in het rijk van God, mijnen hemelschen Vader. »

Hij gaat nederzitten aan tafel, en al de Apostelen rondom hem. Schoon voorwaar en kunstig is de schikking van dit tooneel : het is immers eene getrouwe nabootsing van de alom vermaarde schilderij van den beroemden Leonardo da Vinci.

JESUS zit in het midden ; nevens hem, Petrus en Joannes, en verder, al beide kanten de overige Apostels.

Terwijl men het Paaschlam eet volgens de letterlijke voorschrijvingen van de wet der Joden, spreekt JESUS met zijne lievelingen, en bereidt ze meer en meer tot de droevige gebeurtenissen die nog den zelfden nacht en 's anderendaags geschieden zullen ; hij versterkt en troost hen terzelfder tijde met het gedacht dat hij na zijn lijden en dood in de vreugde des Hemelrijks zal binnentreden, waar de Apostels eens met hem zullen vereenigd wezen.

Ter dezer gelegenheid ontstaat onder hen eene soort van geschil en twist, nopens de plaats van eer die in dat rijk zal bekomen worden. De Zaligmaker neemt dit te baat om hun

de ootmoedigheid te leeren. « De grootste onder u, zegt hij, weze als de geringste en als de dienaar van allen ! »

Om die leering te bekrachtigen en ze op de levendigste wijze in hun geheugen te prenten, staat hij op van tafel, legt zijnen bovenmantel af, omgordt zijne lenden met eenen linnen doek, neemt een waterbekken en wast de voeten van al zijne Apostelen, een voor een.

Treffend schouwspel : Een God aan de voeten van zijne schepselen !... — Wij vervolgen den Christus met de meeste aandacht, en bijzonderlijk trachten wij te zien wat Petrus, wat Judas zullen gevoelen. Petrus is verontweerdigd dat zijn Meester zich vernedert aan zijne voeten ; maar JESUS bedaat hem met zinrijke woorden.

Wat Judas aangaat, hij is versteend, en niet ééne maal waagt hij het zijnen goddelijken Meester in de oogen te bezien.

De Verlosser heeft wel bemerkt wat er in zijne booze ziel omgaat; ook nauwelijks is de voetwassing voltrokken en de Zaligmaker weder aan tafel gezeten, of hij roept ernstig uit : « Nu zijt gij rein, — maar niet allen ! »

Daarna keert hij zich tot zijne getrouwe leerlingen : « Weet gij, zegt hij, wat ik gedaan heb ? Een voorbeeld heb ik gegeven opdat gij zoudet doen wat gij mij hebt zien doen. »

Nu komt de groote daad. Het slachtoffer van het Paaschlam wordt vervangen door het

offeren van 't geheim der geheimen : Christus slachtoffert zich zelve onder de gedaante van wijn en brood. Hij stelt het Allerheiligste Sacrament des Altaars in, en terzelfder tijd het H. Sacrament van het Priesterschap. Hij geeft aan zijne Apostels en aan al hunne opvolgers tot het einde der eeuwen, de goddelijke en verbazende macht van door hun woord het brood en den wijn te veranderen in zijn eigen Vleesch en Bloed.

Eenen onbeschrijflijken eerbied boezemt gansch dit tooneel in ! Alles is hier treffend en edel ! Neen, niets is er dat gemaakt of gedwongen schijnt ! Wij zien de getrouwe verbeelding van hetgeen in het H. Evangelie met eene zoo treffende eenvoudigheid verhaald wordt. Eene zoete en godvruchtige aandoening heerscht onder de spelers die zoo weerdiglijk de rol van Apostels vervullen, maar vooral op het statig en verrukt gelaat van dezen die den persoon van JESUS vertegenwoordigt ; wat meer is, de zelfde gevoelens schijnen al de aanwezigen te bezielen : eene heilige ingekeerdheid staat op alle aanzichten te lezen, en nergens bemerken wij onder de aanschouwers de minste oneerbiedigheid of den kleinsten glimlach, zelfs niet op de lippen van eenige protestanten of vrijdenkers die rond ons zitten, en met welken wij gisteren kennis gemaakt hebben. — Integendeel velen hebben de tranen in de oogen en zijn ter nauwernood hunne aandoening meester.

Ja, er komt zelfs een oogenblik op welken de ziel van al de toeschouwers nog dieper geschokt wordt, en om zoo te zeggen eene onvrijwillige trilling in geheel hun wezen veroorzaakt : 't is wanneer de ellendige Judas, geenszins geraakt door de onuitsprekelijke goedvan JESUS die hem noch verstooten heeft in de voetwassing, noch de H. Communie geweigerd heeft, gedurig in het kwaad verhardt. Hij hoort de woorden van JESUS : « Een van u zal mij verraden ! » en hij durft nogtans uitroepen, die stoutmoedige snoodaard : « Heer, ben ik het ? » — « Ja, gij hebt het gezegd, gij zijt die man ! » antwoordt JESUS.

En ziet, de verrader staat op; woede en wraaklust blaken in zijne oogen; hij verlaat haastig de zaal, gedreven door zijne helsche hertstochten. Wee, wee aan hem ! Hij heeft zich voor eeuwig van JESUS afgescheiden ! Wee aan hem ! Hij heeft zich van het licht, het licht der ziel verwijderd, en hij is in de duisternissen gevallen ! *Het is nacht* voor hem, — daar, buiten de glorierijke zaal waar JESUS verblijft, *nacht* rondom hem, *nacht* in zijne ziel !

De Zaligmaker nogtans spreekt geen enkel woord van klacht of verwijting tegen dien trouweloozen Apostel ; niets kan het gemoed van den Verlosser stooren, integendeel ; nu volgen nog veel zielroerende onderhandelingen, en een allerschoonste gebed dat hij, om

het Avondmaal te eindigen, en in eenen zekeren zin om vaarwel te zeggen aan zijne beminde discipelen, zijnen hemelschen Vader in liefde en onderwerping toestuurt. — Eindelijk gaat hij henen naar den Olijfberg waar zijn bitter Lijden welhaast zal aanvangen.

ZESDE BEDRIJF.

De Verrader.

A. Levend beeld uit het Oud Testament. De zonen van Jacob verkoopen hunnen broeder Joseph aan de Ismaëlieten voor twintig zilveren penningen. Deze vertooning is het vervolg van hetgeen wij in het tweede bedrijf van dit Drama gezien hebben, waar Joseph op het punt was van door zijne broeders in eenen put geworpen te zijn. — In de verte ontwaart men nog eens de vlakten en weiden van Dothan. Op den voorkant zijn Jacobs zonen verzameld; zij zijn bezig met het bloed van Joseph te verkoopen; nevens hen staat de zachtmoedige en weenende jongeling die gaat geleverd worden!

De koor zingt de beteekenis van die geschiedenis, en leert ons dat Judas, duizendmaal slechter dan Jacobs zonen, niet zijnen broeder maar zijnen Meester, zijnen weldoener, zijnen God, voor eene handvol geld verkoopt, en dat hij hem levert niet aan vreemde handelaars, maar aan zijne gezworen vijanden.

B. Hoe dat beeld verwezentlijkt wordt. De Hooge Raad der Joden is nog eens vergaderd om over de gevangneming en dood van JESUS een besluit te nemen. Weldra wordt Judas binnen gebracht. Hoe geldzuchtig ziet hij er uit, met zijne ijdele beurs die hij hoopt te kunnen vullen met den prijs van zijns Meesters leven! De ongelukkige heeft de zaal van het Avondmaal verlaten, en, volgens het verdrag dat hij voorafgaandelijk gesloten heeft, is hij nu gekomen om aan de Joodsche prinsen te veropenbaren waar JESUS den nacht zal overbrengen, en waar zij hem dus zullen kunnen overrassen.

Maar Judas moet het geld zien en tasten vooraleer hij zijne treffelijke daad voltooië; ja, veel geld vraagt hij, die onverzadelijke gierigaard! Na menige woorden, na veel bieden en dingen van beide kanten, stemt hij eindelijk toe voor *dertig* zilveren penningen!

De klinkende munt wordt hem geteld, en de rampzalige Judas strijkt ze, die blinkende zilverlingen, met vreugde en gretigheid, in zijnen geldzak.....

Nu doet hij de plaats kennen waar hij zijnen Meester in de handen der Joden zal overleveren: « Dezen avond nog, zegt hij, is hij in uwe macht! Dat eene bende gewapende mannen mij volge, met fakkels en lanteernen; ik zal hun een zeker teeken geven waaraan zij den man zullen verkennen. »

De verrader gaat de zaal uit, en terwijl men alles bereidt voor het uitvoeren van zijn helsch plan, ontstaat er onder de rechters van den Sanhedrin een onstuimige twist. — Twee eerlijke mannen van den Hoogen Raad, Joseph van Arimathea en Nicodemus, verzetten zich met kracht en verontweerdiging tegen hetgeen geschied is, en verklaren opentlijk dat zij in die booze handeling geen deel willen hebben. Zij verlaten eindelijk de zaal onder het geroep en de vervloekingen van de andere raadsheeren.

Caiphas, over van woede, ontvlamt meer en meer al de leden tot wraak en vijandschap tegen JESUS en zijne aanhangers. De kwade hertstochten woelen met geweld; het getier wordt razende, en de laatste wensch is: « Dat hij sterve! » het laatste besluit: « Sterven moet hij, sterven zal hij, de vijand van onze wet! »

Het helsch verdrag is gesloten, en voor zooveel men den menschelijken kant van het Passiespel aanschouwt, is het eigenlijk nu dat onze nieuwsgierigheid ten volle opgewekt wordt.

ZEVENDE BEDRIJF.

JESUS in den hof van Oliveten.

A. Drie levende beelden uit het Oud Testament.

a) Adam veroordeeld om zijn brood te eten in het zweet zijns aanschijns. — Met een

vellen kleed overdekt, en met eene spa in zijne handen staat de Vader van het menschedom te zuchten onder den last van zijnen arbeid. Hij droogt het zweet af dat van zijn voorhoofd nederleekt. Twee van zijne zonen zijn neerstig bezig met doornen en distelen uit de vermaledijde aarde te rukken; en Eva, met droefheid overvallen, drukt haar jongste kind in hare armen.

Dit tooneel, zeer schilderachtig en treffend, is een der schoonste en lieflijkste voor de aanschouwers. Men bewondert vooral de schuldellooze kinderen die nevens hunne ouders aan het werk zijn.

Hooren wij den koorzang; wij vertalen hem letterlijk uit het Duitsch :

« Een stroom van zweet vloeit op Adams aanschijn :

Ach ! hoe bitter, ach ! hoe zuur
is 't voor Vader Adam niet !

Ach ! hem valt een stroom van zweet
langs voorhoofd en langs aangezicht !

Deze is de vrucht der zonde ;

Godes vloek drukt de natuur :

Daarom, slechts bij 't zure zweet,
geeft ze vruchten, spaarzaam nog !

Zoo is het ook voor JESUS heet,
wanneer hij op d'Olijfberg lijdt,
en dat een stroom van bloedig zweet
hem door al de leden dringt.

Deze is de kamp der zonde ;
voor ons kampt hem de Heer.

Hij kampt hem in zijn bloed ;
hij siddert, beeft ; doch met moed
Drinkt hij den kelk des lijdens !

b) Het tweede tafereel toont ons de wreede daad van Joab, den veldoverste van Davids leger, die op de ruwe steenrotsen van Gabaon zijnen vriend Amasa ontmoet. Terwijl hij veinst hem te willen groeten, doorboort hij hem verraderlijk het hert, met eenen dolk dien hij onder zijnen mantel verdoken houdt. In het verschiet aanschouwt men de soldaten die rusten onder de schaduw der opschietende rotsen.

Wat dit levend beeld beduidt leert ons de zang der Schutsengelen :

« Vlucht, gij reiziger, vlucht snel van hier weg !
Vermaledijd zij deze plaats van menschenbloed doorweekt!

Daar viel een man onder de moorddadige hand
van eenen valschen vriend !

Zoo verraadt Judas de Iscariot met eenen schijnheiligen
[groet

den Zoon des menschen.

Gansch de wereld vermaledijdt hem :

Open, o aarde, uwe afgronden !

Verslind hem, — en dat het vuur der hel
dit wanschepsel verniele ! »

c) Na dien wraakzuchtigen zang, is het voorhangsel van het theater neêrgevallen ; maar het wordt eenige oogenblikken nadien nogmaals opgerold, om ons een derde beeld uit de geschiedenis van Israël voor te stellen.

Samson, de moedige en sterk gespierde held van het Joodsche volk, wordt door zijne ont-aarde en booze vrouw Dalila verraderlijk aan

de Philistinen, zijne doodelijke vijanden, overgeleverd en in de ketens geworpen.

« Samson is overwonnen, JESUS is geboeid !
 Samson is aan de spotternijen zijner vijanden,
 en JESUS aan de mishandeling van een helsch gespuis
 [overgeleverd.

Ziedaar den sterken held die Gaza's poorten op zijne
 [schouderen droeg ;

Daar zit hij, uitgeput van krachten, zuchtende in zijne
 [ketens,

gevallen door het bedrog eener vrouw,
 en tot slavernij bestemd !

Zoo ziet men overal de deugd doortrouweloosheid verdrukt ;
 zoo viel Samson in de schande ; zoo zal JESUS bezwijken.

Ach, dat nooit eene aardsche liefde u verblinde !

Ach, in het bloed der onschuld uwe handen nooit
 [gedoopt ! »

*B. Na dien zang volgt de daad door gemelde
 sinnebeelden voorbereid.*

EERSTE TOONEEL.

De vijanden van JESUS.

De spelers die optreden bevinden zich in de nabijheid van den Olijfberg : Judas is daar met zijne bende ; hij trekt op naar Gethsemani, waar hij weet dat zijn Meester op dezen oogenblik verblijft. Hij geeft zijne laatste onderrichtingen aan de gewapende mannen, en zegt hun dat hij, bij het intreden van den hof waar JESUS is, eenige stappen zal vooruitgaan, en hem omhelzen om te toonen wien zij moeten vangen. — Na die woorden zetten zij

hunnen weg voort en verdwijnen van het *proscenium* of voorplaats des Schouwburgs.

TWEEDE TOONEEL

De doodstrijd des Zaligmakers.

De gordijn die het eigenlijk theater verbergt, wordt nu opgeheven, en de hof van Gethsemani is voor ons afgebeeld. Hij schijnt zich ver uit te strekken. In het verschiet rijst de Olijfberg op.

JESUS komt in den hof; aan den ingang zegt hij met droevige stem dat zijne Apostels daar zouden blijven, terwijl hij verder zal gaan om te bidden « En gij ook, voegt hij er bij, bidt opdat gij in de bekoring niet vallet. » — Hij neemt zijne drie uitverkorenen mede, Petrus, Jacobus en Joannes die reeds in verscheidene omstandigheden hem hebben mogen alleen vergezellen, bij voorbeeld op den Thabor bij zijne Verheerlijking. Dezen dus die eertijds getuigen zijn geweest van zijne glorie, zullen nu ook bij zijne diepe vernedering tegenwoordig zijn.

Ondertusschen spreken de drie Apostels tot elkander. « Wat mag er met onzen Meester gebeurd zijn? Zoo droevig en zagen wij hem nog nooit? »

JESUS stapt langzaam voort; van tijd tot tijd staat hij stil, en laat zijn eerbiedwaardig hoofd nederhangen, als ware hij in diepe over-

wegingen verslonden. Daarna verheft hij zijne oogen hemelwaarts; pijnelijke zuchten ontsnappen aan zijne bekleemde borst, en eene koude trilling doet als onvrijwillig zijne lidmaten sidderen.

Eensklaps keert hij zich om tot zijne getrouwe volgelingen: « O Lieve kinders, roept hij uit, met eene weemoedige en gebrokene stem, mijne ziel is bedroefd tot stervens toe!» En na eene kleine tusschenpoozing voegt hij er bij: « Blijft hier en waakt met mij! Ik zal mij nog een weinig verwijderen, om mij door het gebed te versterken.

Traagzaam en met wankelende schreden gaat hij naar de spelonk die men aan de linkere zijde van het theater ontwaart. Petrus volgt hem aandachtiglijk met zijne oogen: « O lieve, goede Meester!» zegt hij; en Joannes voegt er bij: « Mijne ziel lijdt met de ziel van onzen Leeraar!»

Zij zetten zich neder op den rotsachtigen grond.

.

Laat ons het verhaal van deze zielroerende vertooning eenen oogenblik onderbreken, om eene persoonlijke herinnering aan te halen. — Gelijk reeds hooger gezeid wierd, was het weder, gedurende het Drama dat hier beschreven wordt, tamelijk slecht. Welnu, juist als het godvruchtig Spel gekomen is daar waar de Zaligmaker de grot van zijnen doodelijken

angst binnentreedt, en dat de Apostels treurvol op den grond nederzitten, berst een hevige slagregen uit. Het water stroomt over den schouwburg en op de talrijke aanwezigen die in de opene lucht, in de 3^e en 4^e plaatsen zitten. Van in de bedekte Logen kunnen wij alles afspieden : wij zijn nieuwsgierig om te zien wat er gebeuren zal.....

Eh wel ! Van de twee tot drie duizend menschen die aan het ongeweêrte blootgesteld zijn, verlaat niet een zijne plaats ! Allen blijven onbeweeglijk en ongevoelig terwijl het water met geweld op hen nederstort, en hunne kleederen doet zijpen van de nattigheid. Wat is er dus dat ze als genageld houdt aan hunne banken en alles doet trotseeren ? 't Is de innige, 't is de diepe aandoening van het vertoog. Gedurende dit ongeval geene de minste stoornis, geen het minste gerucht of geschreeuw : eene doodsche stilte heerscht voortdurend over gansch de menigte.

. Dat alleen is genoeg om den wonderbaren, den onbeschrijflijken indruk te doen verstaan die door het Passiespel van Oberammergau op de gemoederen van het christelijk en geloovig volk wordt te wege gebracht. En ja, hij zou te beklagen wezen deze die daar koud en onverschillig zou tegenwoordig zijn, en in de godvruchtige gevoelens der menigte geen deel zou nemen.

Maar, zal de lezer denken, bij zulk een

voorval moeten al de regenscherm te voorschijn komen!

Neen, neen! Geen enkel van die hoogst nuttige werktuigen mag hier zijne heilzame hulpe bieden. Die ronde deksels zouden immers het gezicht van het theater verhinderen.

En aangezien het verhaal der Passie nu onderbroken is, kan ik mij niet inhouden hier nog een woordeken bij te voegen, ofschoon de zaak die ik moet aanbrengen maar weinig overeenkomstig is met de statigheid der zaak die wij hier verhandelen.

Door het hevig geweld der stortvlaag overmeesterd, meent een brave man dat het hem zeker wel toegelaten is zijne beste zondagkleederen tegen het slecht weder te bevrijden. Hij opent dus zijnen regenscherm boven zijn hoofd. Maar wee aan hem! Die onbezonnenheid moet hij duur bekoopen. In éénen oogwenk is zijn parapluie door de achterzittenden deerlijk mishandeld, en daar hangt hij nu in flenters! De brave man werpt eenen onbeschrijflijken oogslag op dezen dien hij, als plichtig aanziet, maar evengauw keert hij zijn hoofd wederom, en onderwerpt zich gelijk al de anderen aan zijn lot.....

Maar sluiten wij deze tusschenrede om ons eerste verhaal te hernemen

.

Onze bedrukte Zaligmaker is op zijne

knieën gevallen in de spelonk waarvan wij hierboven gesproken hebben. Hij verheft zijne oogen en zijne smeekende armen tot den Hemel, en hij bidt vuriglijk : « Abba, Vader, zucht hij, indien het mogelijk is — en alles ja, is mogelijk voor u, — verwijder dien kelk van mij ! »

Hij valt plat ter aarde neder ; na eenige stonden recht hij zich wederom op, en nog altijd knielend : « Doch, Vader, zegt hij, dat niet mijn wil, maar de uwe geschiede ! »

Hij staat op en gaat tot zijne Apostelen. Eilaas, de zwakke natuur heeft hen overwonnen : zij slapen terwijl hun Meester lijdt en bidt ! Na ze met zoethertigheid vermaand te hebben, keert Christus weder tot het gebed. Langen tijd is hij in God verslonden, altijd dezelfde woorden van angst en van onderwerping herhalende.

Welhaast nadert Hij op nieuw tot zijne Discipelen, en vindt ze, eilaas, nog eens in slaap gevallen. Hij berispt ze met eene zekere strengheid en doet hun de onvoorzichtigheid van hun gedrag gevoelen.

Dan keert hij eene derde maal weder naar de grot van zijnen doodstrijd. Hij zucht, hij beeft, en hij bidt met meer en meer vurigheid. Verscheidene malen valt hij op den grond neder. Het ijselijke pak van al de zonden die ooit op aarde zijn bedreven geweest of zullen bedreven worden, weegt loodzwaar op zijne

borst en verplettert hem. Hij valt nogmaals, en blijft liggen op de koude rots: al zijne lidmaten zijn geweldig geschokt door angst en vrees.....

Goede God! Welk een tooneel! Zou de Verlosser dan bezwijken onder het geweld van dien doodelijken strijd?

DERDE TOONEEL.

Judas in den Hof.

Eensklaps verschijnt een Engel die JESUS in den naam van zijnen Vader komt troosten en versterken.

Aldus aangemoedigd en zegepralend over de bekoring keert hij eene derde maal tot zijne Apostels weder, staat een oogenblik stil, en beziet ze met pijnlijken indruk. Zij liggen daar nog eens, bezweken onder de dringende macht van den vaak en van de vermoeidheid.

Dezen keer, met eenen toon van bijtende verwijting en om ze beter te ontroeren, roept de Zaligmaker uit: « Slaapt maar en rust! » alsof hij zeggen wilde: « Slaapt maar, indien gij al slapende in de handen uwer vijanden wilt vallen! »

Petrus. « Wat is er Meester? »

De drie Apostels. « Zie, wij zijn bereid! »

Christus. « Mijne uur is gekomen; de Zoon des Menschen wordt in de handen der zondaren overgeleverd. Staat op en laat ons henen gaan. »

Terwijl hij spreekt hoort men een hevig gewoel in de verte. De aarde dreunt onder de zware stappen van eene groote menigte die haastig toesnelt : « Wat een gerucht is

Een joodsche Schriftgeleerde.

dat ? » vraagt een der Apostels, en al de anderen vermoeden aanstonds dat een onbekend gevaar hen allen bedreigt. Zij scharen zich

rond hunnen Meester, en Christus « Ziet, roept hij uit, die mij verraden zal, is nabij ! »

Op die woorden, het helsche rot van soldaten en trawanten, met zweerden en stokken gewapend, met fakkels en lanteernen voorzien, en vergezeld van een aantal joodsche priesters en Phariseërs, komt opgestormd tegen JESUS. Aan hun hoofd staat een man die de kleederen draagt en de kenteekenen van eenen Apostel. Toen zij hem ontwaren, geven de Apostels, die den Zaligmaker omringen, eenen schreeuw van verontweerdiging; en met reden ! Die man immers is Judas, de Iscarioter, de verrader !

VIERDE TOONEEL.

Gevangneming van JESUS.

De snoodaard met zijn valsch aangezicht nadert tot JESUS dien hij groet en omhelst. De Zaligmaker tracht hem de grootheid zijner zonde te doen verstaan en zijn hert te raken tot bekeering. Maar te vergeefs ! De hebzucht heeft dat hert als in eenen steen veranderd.

Hij laat den verrader henengaan, stapt voorwaarts tot de woeste bende, en vraagt hun : « Wien zoekt gij ? » — « JESUS van Nazareth ! » klinkt de antwoord. — « Ik ben het, » herneemt Christus, en als hij dat woord uitspreekt, deinzen de wreede mannen plotselings achteruit, en vallen plat ter aarde neder, als van den donder geslagen.

JESUS geeft een teeken : zij staan op, en springen naar hem gelijk brieschende leeuwen om hem te vangen en te binden. Petrus die dat ziet, trekt zijn zweerd uit, slaat er dapper mede naar het hoofd van den geweldigsten vijand, en kapt hem zijne oor af. Maar JESUS, zoetaardig en bermhertig, wederhoudt den onversaagden Apostel, en — o wonder, — hij zet de oor weder aan, door eene enkele aanraking. Daarna laat hij zich gewillig vastgrijpen, binden en wegleiden. Van hunnen kant, ziende dat de zaak zonder hoop is, en dat hun Meester zich aan zijne vijanden onderwerpt, nemen de Apostelen allen schandelijk de vlucht.

Hoe deftig is geheel dat vertoog opgevoerd !

JESUS van iedereen verlaten, zelfs van zijne beste vrienden, is nu in de macht zijner onverbiddelijkste vijanden, en hij wordt gesleurd over den Cedronstroom, naar de stad, door eene wilde bende van spottende en moedwillige soldaten. Men ziet hem verdwijnen, met het rot, achter de gordijn van het binnen-theater

Hier eindigt de eerste afdeeling van het grootsch Drama. JESUS is gevangen ! De ijsselijke nacht begint voor hem, de nacht in denwelken de macht der duisternissen zegepraalt. Wij zijn diep in ons hert ontroerd door al wat

wij tot nu toe gezien en gehoord hebben. Hoe wonderlijk en eerbiedwaardig, ja, hoe goddelijk heeft ons het wezen en de persoon van Christus geschenen ! Men verstaat hoe een groote kunstenaar het volgende oordeel over het begin van het Passiespel geschreven heeft :

« Ik was, zegde hij, in de onbeschrijfelijkste geestgesteltenis, en ik vroeg in mijn zelven of de wezentlijke tegenwoordigheid van den God-Mensch, op mijne ziel meer indruk zou gemaakt hebben ! Ik voelde de zuiverste, de innigste vreugde die men kan genieten ! »

Wij voegen hier bij dat men ook meer en meer genegenheid voelt voor den Zaligmaker dien men daar zoo even, alleen, zonder eenige verdediging of bescherming gezien heeft in het midden van verslindende tijgers en dat iedereen als gedreven is door eene heilige nieuwsgierigheid om het vervolg van het gewijde treurspel te aanhooren.

TUSSCHENPOOS.

Het is nu rond den noon ! Eenen halven dag reeds heeft de vertooning geduurd, en de tijd is vervlogen zonder dat men het bemerkt hebbe. Vier uren heeft men oogen en ooren, hert en ziel naar den Schouwburg gericht, en het schijnt als of er maar eenige stonden verloop en waren. Wenigen bemerken dat zij vermoeid zijn, en men staat verwonderd als Caïphas — die eenvoudiglijk de Burgmeester

is der gemeente, en reeds zijn kostuum van Hoogepriester afgelegd heeft, — als Caiphas, zeg ik, aankondigt dat het godvruchtig Spel voor eene uur zal opgeschorst worden.

De aanschouwers weten nogtans dat zij dien rusttijd moeten te baat nemen, willen zij den vasten niet navolgen der eerste christenen die maar met zonnenondergang hunne maaltijd namen.

Een dagbladschrijver, die den 17 Mei 1880 in de eerste vertooning tegenwoordig was, beschrijft omtrent op de volgende wijze hetgeen, mag men zeggen, veertig maal te zien geweest is, in iedere voorstelling van gemeld passiejaar:

« Waarlijk de mensch is niet gemaakt om met gelijk welk schouwspel zijnen honger en dorst te verzadigen ! De maag doet hare rechten gelden, en zij doet ze zoo veel te meer gelden dat de levendige lucht der bergen haar scherpt en opent. Reeds sedert eene uur zijn de Engelschmans bezig met gebak te kraken of koeken te eten, en de landslieden, bezwijkende van honger, bijten met gretige tanden in de worsten en kaas die zij medegebracht hebben. De spelers van hunnen kant, die reeds drie uren en half aan het werk liggen, zijn van krachten uitgeput ; de schoolkinders van het dorp, die schier allen deel maken van den stoet of van de levende beelden, vragen naar eten. Reeds over eene uur heb ik bemerkt dat de stemmen der *Schutsengelen* verflauwen. — Ten twaalf uren

is het de groote maaltijd voor de duitsche streken. Er komen oogenblikken waar noch Oud noch Nieuw Testament meer bekwaam is om het volk in eenen Schouwburg op te houden.

Wat toen al gebeurt, is eigenaardig. Nauwelijks heeft men den aanschouwers laten weten dat hun eene uur tijds gegeven is om zich te verkwikken, dat zij door alle uitgangen naar buiten springen. Tenten en kramen die rond het theater opgeslagen zijn, worden stormderhand ingenomen; geheele hoopen worsten smelten weg gelijk sneeuw voor de zon. Men zou eerder de zandekens langs de zee tellen dan de glazen bier die gedronken worden. De spelers leggen in aller haast hunne kostumen af, en trekken spoedig naar huis waar de soep gereed staat. De Christus en de Discipels, Herodes, Pilatus, Annas, Caiphas, al het volk van Jerusalem, de gewapende mannen, de slachtoffers en beulen, geheel de menigte loopt gaanoenmalen. In de herbergen eten zij waar zij het vinden: aan de gasttafels als er plaats is, in de gangen, voor de deur, ja tot in de keuken toe; zij maken zich met geweld meester van al wat onder hunne handen en oogen valt.

De jongelingen van Jerusalem vinden zelfs geenen tijd om eene andere kleedij aan te trekken; zij springen verkleed door de straten heen; hier en daar loopt er een tegen eenen Engelschman, en rolt op den grond. Goeden Heer! Hoeveel Engelschmans! In de drie

vereenigde rijken van Engeland, Schotland en Ierland moeten er zeker niet veel meer overschieten ! Hier zijn lieden van alle landen en streken, ja meer als ik er ooit gezien heb sedert de feesten van Bayreuth, waar den eersten dag, 's avonds ten negen uren, de Baron Rothschild van Weenen van honger stierf, gelijk de armste der werkmenschen. »

En ondertusschen, te midden al dat gewoel, ging de briefwisselaar der gazette waaraan wij dit ontleenen de gastvrijheid vragen bij den Burgemeester Lang.

« Ik was wel t' zijnent onthaald geweest, schrijft hij, en hij had mij zijne beste kamer verhuurd ; maar hij had voorzeid dat hij voor mijnen kost niet kon zorgen, en dat ik hem in eene herberg moest gaan zoeken. Doch op dien schrikkelijken dag is er medelijden in het hert van Caiphaz ontstaan. Zoohaast hij de herbergen reeds 's avonds te voren stormderhand ingenomen zag, heeft de Burgemeester in zijn eigen gezegd dat het eenen grooten ambtenaar niet zou betamen van gasten, die onder zijn dak rusten, door honger te laten sterven. Ik heb dus de eer van aan eene Burgemeesters tafel te mogen noenmalen ! »

II^{de} Afdeeling.

De namiddag der Vertooning.

Het gaat één uur slaan. Zijne keizerlijke Hoogheid Fritz, de Kroonprins van Duitsch-

land, is weder op zijnen post, zoowel als de eenvoudigste sterveling. Het kanon dat in de weide onder den Kofelberg staat, doet zijne donderende stem hooren, en kondigt aan dat het Drama gaat hernomen worden. De laatste komers spoeden zich, om vóór de derde scheut op hunne plaats te zitten.....

Het weder is nog altijd hetzelfde : wolken en regen. Nooit een zonnestraal om de glansrijke kleederen der spelers op te helderen !

Volgen wij nu den lijdenden Zaligmaker van zijne gevangneming tot zijne kruisiging en Dood, om te eindigen met den Alleluia der Verrijzenis en Hemelvaart.

ACHTSTE BEDRIJF.

JESUS voor Annas.

De glansrijke koor der *Schutsengelen* komt te voorschijn. In zijn gezang zinspeelt hij op hetgeen in den Olijfhof geschied is, en verkondigt dat de strijd begonnen is.

A. Levend Beeld. Wanneer de gordijn opgetrokken wordt ziet men eene prachtige halle, als deze van een paleis. Twee kostbare troonen zijn er opgericht. Op den eenen zit Achab, de goddelooze koning van Israël, en op den anderen ontwaren wij den godvreezenden Josaphat, koning van Juda. Ter zijde zijn de priesters van Baal den afgod, in groot getal gerangschikt. Achab heeft ze geroepen

om met hem raad te houden. In het midden staat de propheet van den waren God, Micheas, die ten verzoeke van Josaphat ook gekomen is om raad te geven. Maar zijne woorden, die den stempel der waarheid dragen, hebben den boozen Achab niet behaagd, en een der afgodspriesters geeft hem eenen kaakslag. Ondertusschen wordt de volgende uitleg gezongen :

« Wie vrijmoedig de waarheid spreekt,
 Dien slaat men in het aangezicht.
 Zoo wierd hij mishandeld, Micheas de Propheet ;
 zoo zal de onschuldige JESUS, om zijn woord
 dat niemand vleit, voor den trotschen Annas
 schandelijk in 't aanschijn geslagen worden.»

B. Vervolg van het Passiespel. Annas de opperpriester staat op den balcon van zijn paleis, aan de rechtere zijde van den schouwburg, met drie priesters nevens hem. Hij wacht met zienlijk ongeduld naar iets of naar iemand, en schijnt diep in de verte met zijne oogen te willen dringen, om te zien of niemand van buiten stad opkomt. Hij zendt twee van zijne mannen uit, dezen al den eenen, en genen al den anderen kant. Wat wil hij dus ?

Hij weet dat eene Joodsche bende naar den Olijfberg getrokken is om JESUS te vangen, en hij brandt van verlangen om te vernemen hoe alles afgelopen is. — Eensklaps, van uit de straat nevens zijn paleis, hoort Annas, in

de verte, getier en geschreeuw, gelach en geschater, gedruis van wapens en stappen...

Een man verwilderd en trotsch, is voorbij komen geloopt om de blijde tijding tot Annas te brengen : « O Judas, roept de booze priester uit, uw naam zal met eer in onze jaarboeken gemeld staan ! Nog vóór den Paaschdag zal de Galileër sterven ! »

Judas. « Sterven ? »

Annas. « Zijne dood is besloten ! »

Judas. « Voor zijn bloed wil ik niet verantwoordelijk zijn !.....

Annas. « Dat is onze zaak ! »

Judas. « Wee aan mij ! Wat heb ik gedaan ?..... Dat wilde ik niet !..... Dat wil ik nog niet !..... » — En in aller ijl, als door eene onzienlijke hand gejaagd en gestooten, verlaat Judas het tooneel.....

Intusschentijd heeft de bende JESUS tot voor Annas gebracht, en daar staan zij nu tegenover elkander, JESUS voor Annas, de kwaaddoener voor zijnen rechter, of beter gezegd de Rechter voor den misdadige ! Rondom het paleis van Annas woelt een helsch gespuis ; duizende en duizende beschuldigingen worden tegen den Zaligmaker uitgebraakt. Hij antwoordt niet, en schijnt aan alles onverschillig en ongevoelig. Annas, spijtig en gram, vraagt : « Waarom antwoordt gij dan niet ? »

En JESUS, met een stil gemoed : « Ik heb,

zegt hij, in het openbaar mijne leering gepredikt, in de Synagogen en in den Tempel; nooit heb ik iets in het geheim geleerd. Waarom ondervraagt gij mij? Ondervraag dezen die mij gehoord hebben!»

Nauwelijks heeft hij die vrijmoedige, doch geenszins oneerbiedige woorden uitgesproken, of een vuige dienaar geeft hem eenen wreedden kaakslag. «Is het alzo, voegt hij erbij, dat gij aan den Opperpriester spreekt?»

JESUS antwoordt met eene treffende bedaardheid aan dien ellendige: «Heb ik kwalijk gesproken, toon mij wat er in mijne woorden berispelijk is; heb ik wel gesproken, waarom slaat ge mij?»

Annas, zoo wel als de omstaanders, is een oogenblik als verpletterd door de wijze en koelbloedige antwoord van JESUS. Hij is verlegen, en zijne wijsheid is uitgeput..... Hij vindt niets beters dan zijnen gevangene weg te zenden naar Caiphas, die de Opperpriester is van dees jaar en bij gevolg het opperbevel voert.

De bende gaat weg. Men trekt en stoot, men slaat en bespot den ongelukkigen JESUS.

NEGENSTE BEDRIJF.

JESUS voor Caiphas.

B. Levende beelden uit het Oud Testament.
a) Naboth, door valsche getuigen beschuldigd,

is onrechtveerdig ter dood veroordeeld geweest ; nu is hij op het punt zijne straf te onderstaan. Hij is nedergeknield, en door eene menigte volks omringd. Allen hebben zware steenen in hunne handen, en zij heffen ze omhoog om hun slachtoffer te verpletteren. Jezabel, de boosaardige vrouw van den goddeloozen Achab, zij die de oorzaak is van het schelmstuk, zij die valsche getuigen heeft doen opzoeken om den wijngaard van dien menschen voordeele van haren echtgenoot in te palmen, zij loert het schouwspel af, van op zekeren afstand, met gretige oogen en valsch gelaat, — die helsche vrouw !

De koorzangers :

« Naboth sterve ! God en koning heeft hij gelasterd !

Zoo klinkt het vonnis, zoo roept het volk.

Bij valschen eed beschuldigd, door Jezabels looze raad, moet hij met de dood uitboeten wat hij niet gedaan heeft.

Dit is een getrouw beeld der wereld ;

zoo gaat het nog meermaals hedendaags :

Het zacht en schuldeloos lam

valt in de klauwen van den machtigen wolf.

Zoo zal JESUS valschelijk betijgd

ter dood veroordeeld worden.

b) Een ander levend beeld toont ons den heiligen man Job, op eenen mesthoop, met wonden en zweeren deerlijk overdekt, in de pijnlijkste folteringen. Rondom hem zitten zijne drie vrienden, die in plaats van hem te troosten en te beklagen, hem zijn gedrag verwijten, en beweren dat hij om zijne zonden

getraft is. Ja, zelfs zijne vrouw, bedrogen door al de ongelukken die haar huisgezin getroffen hebben, staat daar grammoedig voor den lijdenden en bedrukten ouderling ; in hare blinde misnoegdheid durft zij hem tot godslastering ophitsen, alsof de goede God onrechtveerdiglijk gehandeld had !

« Ziet welk een mensch ! Ach, een geraamte,
 een grijsaard, — de afschuw der natuur !
 Ach, welk een mensch, die Job in smerten !
 Wien doet hij niet in tranen uitbersten ?
 Zijne vrouw nogtans, zijne vrienden
 bespotten en beschimpen hem
 Zoo ook JESUS, JESUS, Gods eenige Zoon,
 wordt door vuige knechten
 schandelijk gehoond.
 Ach, welk een mensch !

B. De handeling in het Passiespel.

EERSTE TOONEEL.

JESUS door de Joden ter dood verwezen.

Onze goddelijke Zaligmaker geleid, of om beter te zeggen gestooten en gesleept door de lijftrawanten, zijne beulen, treedt de groote zaal binnen waar de Hooge Raad der Joden nog eens vergaderd is. Caiphas, de schijnheilige Opperpriester, zetelt in het midden op zijnen troon.

De Christus wordt op alle wijzen onder-
 vraagd en over alle slag van zaken : over
 zijne discipelen, over zijne leering, over gansch

zijn gedrag. Hij antwoordt met zachte, doch kloekmoedige stem ; hij spreekt met eene goddelijke wijsheid en bedaardheid, die de rechters zou moeten beschaamd maken, ware er

Joseph Lang, in 1870.
(Caiphas.)

eerlijke schaamte in de versteende boosheid te vinden. Getuigen op getuigen doet men voor den Rechtbank verschijnen ; maar te

vergeefs ! Hunne beschuldigingen komen niet overeen en vernietigen de eene de andere. Hunne valsheid is zoo klaar en duidelijk dat JESUS het nutteloos acht dezelve te wederleggen.

De Raad is zienlijk in de grootste verlegenheid. Wat gedaan ? Daar is niet het minste voorwendsel om den Christus te veroordeelen en nogtans, hij *moet* veroordeeld worden ! Dat hebben zijne vijanden besloten, vooraleer zij een enkel woord van beschuldiging gehoord hebben.

Eensklaps staat de voorzitter van dit vreemd gerechtshof op. Zijne oogen zijn gloeiende, en zijne lippen beven. Een licht, een duivelsch licht schijnt zijn gezicht te doorstralen. Hij heeft gevonden wat hij zocht, de looze snoodaard !... of, beter gezeid, de helsche geest die hem bezielt, heeft hem een nieuw gedacht ingegeven.

Het hoofd recht en de hand plechtiglijk uitgesteken, met traagzamen en statigen toon spreekt hij tot JESUS in dezer voege :

« Ik bezweer u, bij den levenden God, dat gij ons zoudet zeggen of gij, ja of neen, de Messias zijt, de Zoon van God, gebenedijd voor alle eeuwen ? »

Welk een plechtige stond in de geschiedenis van het bitter Lijden, ja in de geschiedenis der gansche wereld. Hij die spreekt is de Hoogepriester, de eerste in weerdigheid van

Joseph Lang, in 1880.
(Caiphas.)

gansch het Joodsche volk. Hetgeen hij vraagt is de aangelegenste zaak die ooit kon onderzocht worden : Is JESUS, die daar geketend staat; is hij de ware Messias zoo lang verwacht en voorzeid, de Verlosser der menschen, de Zoon van den Allerhoogste, het Woord van God, dat mensch geworden zijnde, onder ons is komen wonen ?....

En Christus antwoordt met onbeschrijfelijke deftigheid en gezag : « Gij hebt het gezegd : ik ben het ! En wat meer is, ik verklaar u dat gij van nu voortaan den Zoon des menschen zult aanschouwen, zittende aan de rechter hand van den Almogenden God, en op de wolken des hemels nederdalende, vol heerlijkheid en macht, om u en alle menschen te oordeelen ! »

Op het hooren van deze plechtige verklaring, scheurt Caiphas, met geveinsde verontwaardiging en afschrik, zijne kleederen in stukken en roept met geweld uit : « Hij heeft God gelasterd ! Wat hebben wij nog getuigen noodig ? Gij zelf hebt de godslastering gehoord ! Welk is uw vonnis ? »

En allen springen recht, en de hand over JESUS uitstekende, roepen zij met schrikkelijke stem : « Hij heeft de dood verdiend ! »

Caiphas. « Dus ter dood is hij veroordeeld, en eenpariglijk ! » — Daarop wordt de Zaligmaker aan de lijfknechten en dienaren overgeleverd en uit de zaal gedreven.

TWEEDE TOONEEL.

Petrus verloochent zijnen Meester.

Het is nacht ! Het theater verbeeldt eenen voorhof van 't paleis van Caiphas. De bende die JESUS binnen gebracht heeft, zit daar te wachten, in de opene lucht. Zij hebben een vuur aangestoken en zijn bezig met warmen.

Joannes en Petrus, na hunne vlucht te Gethsemani, zijn op hunne stappen wedergekeerd en hebben den Zaligmaker van verre gevolgd, terwijl men hem naar Annas en van daar naar Caiphas leidde. Aan het paleis van den Hoogepriester gekomen wordt Joannes, die in dat huis gekend is, gemakkelijk binnen gelaten. Welhaast bemerkt hij dat Petrus, zijn medegezel, buiten de deur gebleven is. Hij spreekt een woord ten zijnen beste, en bekomt ook voor hem de toelating van binnen te treden.

Petrus gaat dan tot bij het vuur. Maar aan zijnen gang en zijne houding is het zienlijk dat hij schuw is, en met de grootste vrees bevangen. Terwijl hij zijne handen warmt, vliegen zijne oogen in aller haast rond, en hij tracht wat alhier, wat aldaar, te zien of te hooren.

En wat hoort hij ? Hetgeen hij voorwaar liever niet zou vernomen hebben !

De bende. « Hoe lang zullen wij hier nog

moeten wachten? Hoort men nog niets wegens den gevangene. »

Een dienaar. « Waarschijnlijk zal hij uit het verhoor komen met het doodvonnis op zijnen kop ! »

Eene tweede dienaar. « Ik ben nieuwsgierig te weten of men ook zijne discipelen niet opzoeken zal ? »

De bende, lachende. « Dat ware nog een schoon verzet van die hazen te vangen ! »

Eerste dienaar. « 'k Zou ten minste willen dezen grijpen die in den hof Malchus zijne oor afgekapt heeft ! »

De bende. « Deze zou verdienen..... »

Tweede dienaar, lachende. « 't Ware het geval van onze wet uit te voeren : *Oor voor oor!* »

Terwijl dat de woorden der trawanten aldus heen en weêr vliegen, en dat Petrus geenszins op zijn gemak is, — is de portierster genaderd, en heeft hem aandachtiglijk gezien. Eensklaps roept zij uit: « 't En ware ik het zou mis hebben, maar gij zijt een der leerlingen van den Galileër ! »

Petrus. « Ik ? Neen, dat ben ik niet ! Ik en weet zelfs niet wat gij wilt ! » — Na deze woorden staat Petrus op, en zoekt zich van kant te maken, toen de stem opgaat van

Eene andere dienstmeid: « Ziet, die man daar, was ook bij JESUS van Nazareth ! »

Petrus. « Waar zijn uwe gedachten ? Ik ken dien mensch niet : dit zweer ik u ! »

De haan kraait ; maar de ongelukkige Apostel, in zijne vrees en verlegenheid, let er niet op. Nu omringen hem verscheidene mannen van de bende, en roepen met hevigheid : « Ja, zekerlijk zijt gij van dat volk ! Uwe spraak verraadt u ; gij zijt een Galileër ! »

Een van hen schijnt bijzonderlijk opgehitst : hij plant zich stoutmoedig voor Petrus, beziet hem sterrelinge in de oogen, en met eene donderende stem : « Wat, zegt hij, gij durft het loochenen ! Heb ik u niet gezien in den hof van Gethsemani, wanneer mijn bloedverwant Malchus dien slag op zijn hoofd kreeg ? »

Petrus, de ellendige Petrus, is als verpletterd onder deze woorden. En hij begint te zweren en zich zelve te verwenschen om zijne loocheningen te bekrachtigen.

Op denzelfden oogenblik kraait de haan voor de tweede maal. Petrus bemerkt dat geschrei, en herinnert zich de woorden van JESUS die hem in het laatste Avondmaal, eenige uren geleden, voorzeid heeft, dat hij zijnen Meester zou verloochend hebben vooraleer de haan twee maal zou gekraaid hebben.

Terzelfder tijd komt de Zaligmaker uit de bovenzaal, waar hij verhoord en ter dood veroordeeld geweest is. Door de lijfwachten geleid en voortgestooten gaat hij door de opene plaats, waar Petrus zich met de dienaren bevindt ; hij werpt op den zondarigen Apostel

eenen oogslag van droefheid en verwijting, doch ook van genade en bermhertigheid.

De oogen van JESUS ontmoeten de oogen van Petrus, en de Apostel is getroffen tot in

Jacob Hett, in 1880.
(St. Pieter.)

het diepste van zijn hert. Hij berst in tranen uit, en verlaat haastig de plaats waar hij zoo ongelukkig gevallen is.

DERDE TOONEEL.

JESUS door de Joden begekt en bespot.

De gordijn opgeheven zijnde, ontwaren wij een schrikkelijk vertoog. In eene soort van kerker zien wij den Zaligmaker op eenen hoogen stoel gezeten, omringd door eene talrijke bende van woeste en barbaarsche lijfwachten. Die wreedaards bespotten en mishandelen hem op de onmenscheijkste wijze; zij spelen met hem een onzeggelijk spel; zij binden eenen doek voor zijne oogen, spuwen in zijn goddelijk aangezicht, geven hem beurtelings harde kaakslagen, en roepen uit, al schertsende: « Zeg ons, Christus, indien gij het weet, wie er u heeft geslagen? »

Maar JESUS spreekt geen woord! En de slagen regenen op zijn gebenedijd lichaam. De spotredens, de beschimpingen, de helsche mishandelingen worden op alle manieren vermenigvuldigd.

Hoe grootsch, hoe treffend is de houding van den Zaligmaker, te midden die onbeschrijfelijke pijnigingen! Hoe onuitsprekelijk is zijne zachtmoedigheid en zijne verduuldigheid! Zijn goddelijk wezen schittert uit, gelijk een helder licht in het midden der zwarte duisternissen! Het is voorwaar de Koning van Hemel en aarde in al zijne weerdigheid!

Onder al de tafereelen die in het Passiespel verbeeld worden, is dit misschien het moeie-

lijkste. De christene kunstenaars van Oberammergau volbrengen hunne lastige taak op eene wondere wijze. Meer dan in andere deelen van het groot Drama heb ik hier de fijnheid bewonderd van hun gevoelen, de behendigheit van hunne werking, de zekerheid van hunnen tooneelkundigen smaak in houding en gebaren.

Dit zij in het voorbijgaan gezegd, in antwoord aan dezen die meenen dat het niet mogelijk is van de harde en pijnlijke gebeurtenissen uit het Lijden van Christus weerdiglijk en zonder aanstooting ten tooneele te brengen.

De wreedaardige beulen worden in hun werk onderbroken door eenen bode van Caiphas: zij krijgen bevel om, op staanden voet, den gevangene voor den Hoogen Raad te brengen die in 't paleis van den Opperpriester vergaderd is.

TIENDE BEDRIJF.

De dood van Judas.

A. Levend beeld uit het Oud Testament.
Voor ons ligt eene groote uitgestrektheid van land en bosschen, zonder het minste teeken van bevolking of woonsten: En daar staat Cain, te wege weg te vluchten, diep in de bosschen, diep in de velden. Hij is vol angst en verschrikkend van verwilderde wanhoop; zijne

oogen staan woest; met de rechter hand houdt hij zijn voorhoofd vast, terwijl eene zware moordenaarsknods uit zijne linkere hand op den grond gevallen is. In de nabijheid zijn twee autaren opgericht, de eene waar Abel plachte zijne offranden te doen, en de andere, waarop Caïn zonder godvruchtigheid zijne schrale sacrificiën opdraagt. Men kan zien dat het vuur des hemels tot teeken van welbehagen over den autaar van den godvreezenden Abel is nedergedaald, terwijl Caïns offer van God veracht blijft. Aan den voet van zijnen autaar ligt Abel op den grond uitgestrekt, het hoofd verpletterd en zwemmende in zijn bloed. Uit nijd en afgunst heeft Caïn hem zoo even den doodslag toegebracht; maar nauwelijks is het schelmstuk bedreven, of de straf komt den plichtige treffen.

Schrikkelijke straf! Het bloed van Abel roept om wraak, en de stem van dat bloed klimt tot den Hemel op. Caïn schijnt die stem te hooren, en staat daar zijne snoode daad aan zich zelven te verwijten: de stem van zijn geweten klinkt tot in het diepste van zijne ziel; hij gevoelt de knaging, de bittere knaging van zijne conscientie. 't Is alsof een adder zijne ingewanden verscheurde. Vluchten wil hij, vluchten zoo ver mogelijk! Gansch zijn leven zal hij dwalen, de wereld rond; op zijn voorhoofd zal hij voor altijd den stempel van eenen broedermoorder dragen; aan zijne handen zal

voor eeuwig onschuldig bloed, menschenbloed kleven! Door zijne wanhoop zal hij steeds zijn eigen beul wezen, tot dat hij in de verschrikkelijke handen van zijnen onverbidde-lijken Rechter zal vallen, en in de Hel het lot der verdoemden zal ondergaan. — Ziedaar de grondgedachten van den koorzang die dit levend beeld uitlegt, — een treffend beeld voorwaar der booze daad, der wanhoop en der schrikkelijke straf van Judas den lafhertigen verrader!

B. De handeling in het Passiespel.

EERSTE TOONEEL.

Judas alleen.

De trouwelooze Apostel verschijnt op het theater; met wankelende schreden doolt hij, heen en weêr gejaagd door wanhoop en spijt, gefolterd en gekwollen door zijn geweten.

« Het is dan waar, zucht hij! De Meester is ter dood veroordeeld, en ik ben het die hem overgeleverd heb! Wat heb ik gedaan, ellendige als ik ben!.. »

Judas wandelt eenige oogenblikken zonder spreken, als of hij iets zou beramen; daarna roept hij uit: « Ik wil dat zij hem wederom vrij laten, ik zal hun het geld wedergeven! » — Hij gaat henen.

TWEEDE TOONEEL.

Judas voor den Hoogen Raad.

JESUS, wien geen enkel stond van rust verleend wordt, is nog eens voor den Hoogen Raad gebracht. De leden zijn geplaatst als naar gewoonte, met Caïphas en Annas in 't midden.

Terwijl zij het proces van hunnen gevangene verhandelen, komt Judas plotseling toegesneld: « Ik heb gezondigd, roept hij uit met wanhopige en bevende stem ; ik heb het bloed van eenen onschuldigen mensch overgeleverd. Daar is het geld, de prijs van het bloed ! Geeft mij den Meester weder ! »

Men antwoordt hem met eene koude onverschilligheid : « Hebt gij gezondigd, gij moet het maar weten ; het is uwe zaak, en niet de onze ! »

Deze bittere en korte woorden doorbooren de ziel van Judas als een moorddadige priem, en doen zijne wanhoop tot den hoogsten graad klimmen. Met woede werpt hij zijne geldbeurs voor de voeten van die ijskoude en grijnzende rechters, die hem schijnen in het aanzicht te lachen en met hem spotten. Hij vliegt de zaal uit.....

En waar naartoe ?

Later zullen wij het zien ! Intusschentijd vernieuwt de Sanhedrin der Joden het doodvonnis, dat reeds des nachts tegen JESUS

uitgesproken is, maar dat, volgens de wet, alleenlijk na zonnenopgang mag geveld worden. Daarna beramen zij over de manier op dewelke zij gemakkelijk en zekerst van den Romeinschen landvoogd Pilatus, die alleen de doodstraf kan ten uitvoer brengen, zouden bekomen dat JESUS aan de schandelijkste dood van allen, de wreede dood des kruises, zou overgeleverd worden.

DERDE TOONEEL.

De wanhoop van Judas.

Het voorhangsel gaat op; wij ontwaren eene treurige en onvruchtbare vallei, de vallei van Hinnon, de vermaledijde plaats nabij de stad Jerusalem. In die steenachtige vallei, op eene soort van ronden heuvel, staat een boom met dikgebladerde kroon, en van onder met drooge takken omringd.

Judas komt op het tooneel, al dolende; verwilderd zijn zijne oogen als deze van eenen zinnelooze; vol wanhoop en spijt grommelt hij in zich zelve eenige woorden. Hij is alleen, alleen! zonder JESUS, zonder zijn geld, zonder hoop! Er is, ja, iets dat in hem woelt, dat hem dringt, dat hem gedurig ophitst.....

« Wee, wee! zucht hij. Mijn verraad heeft mij voor altijd uit het getal der leerlingen van JESUS gebannen! Er is voor mij geene toekomst meer, geene hoop, geene vergiffenis! »

Maar ziet, terwijl Judas doolt, en tegen zich zelve spreekt, bemerkt hij al met eens den boom die voor hem staat. Vereend en benauwdelijk zijn de oogslagen die hij van tijd tot tijd op dien boom werpt!.... Hij nadert allengskens meer en meer tot den heuvel. Nog éénen stap, en hij is bij den boom!

Hij aarzelt eenen oogenblik..... Hij richt zijne oogen hemelwaarts..... Hij draagt zijne handen op zijn voorhoofd, en zinkt in diepe gepeinzen verslonden. Daarna springt hij, vol woede en geweld, naar den boom. De drooge takken beletten hem; maar hij verbrijzelt ze, een voor een, met gramschap. Het kraken van dat hout, onder de doodsche stilzwijgendheid van het publiek, maakt den indruk op de aanwezigen zoo zeldzaam en zoo ongehoord, dat ik er geen gedacht van geven kan.

Dus, de takken zijn weg; de ellendige ontbindt zijnen gordel, maakt er een strop van, bindt het vast aan een der onderste takken van de kruin des booms, en eindelijk omwindt hij er zijnen hals mede.....

Ijselijk is de wanhoop die nu op zijn wezen staat! Nooit heb ik zulk eenen oogslag gezien, gelijk dezen dien Judas overal rond werpt. Dusdanige moet de blik der verdoemden wezen!

Op dien stond valt de gordijn neder en men hoort eenen laatsten schreeuw!.....

Thomas Rendl, in 1880.
(Pilatus.)

ELFSTE BEDRIJF.

JESUS voor Pilatus.

A. Levend beeld uit het verledene. De profeet Daniël is valschelijk beschuldigd voor den rechterstoel van den koning Darius, en wordt veroordeeld om in den kuil der leeuwen geworpen te zijn.

Welk betrek dit met het Passiespel heeft, leert ons de koorzang :

« In dees spraakloos beeld ziet gij
hoe de Zoon Gods, gelijk Daniël te Babyloniën
valschelijk beschuldigd en gevonnisd wordt.

O nijd ! O helsche drift,
wat onderneemt gij niet ?
Voor u is niets heilig,
niets spaart gij in uwe woede ! »

B. De handeling in het Passiespel. De Zaligmaker staat voor het paleis van Pilatus, aan den linkeren kant van den schouwburg. Hij is gebonden, als een kwaaddoener, en door krijgsmannen bewaakt ; ter zijde zien wij den Sanhedrin. De Romeinsche landvoogd komt te voorschijn op den balcon, van zijne prachtige woning. Wij hooren omtrent de volgende woordenwisseling :

Joden. « Wij brengen u hier eenen mensch aan, met name JESUS, opdat gij hem zoudet oordeelen. »

Pilatus. « En wat kwaad heeft hij gedaan ? »

Joden. « Hij heeft op alle wijzen de wet van Israël overtreden. »

Pilatus. « Is het zoo, oordeelt gijlieden hem, volgens uwe wet die ik niet ken ! »

Joden. « Wij hebben reeds zijne zaak afgedaan : hij is ter dood verwezen door gansch het Oppergerechtschap ; en wij komen u vragen dat gij het vonnis zoudet doen ten uitvoer brengen. »

Pilatus. « Welke schelmstukken heeft die man dan bedreven om zulk eene straf te verdienen ? »

Als zij deze vraag hooren, beginnen de Joodsche priesters en schriftgeleerden JESUS te beschuldigen van allerlei misdaden tegen de Romeinsche wetten : dat hij wil oproer maken, dat hij zich uitgeeft voor koning, dat hij verbiedt van de belastingen aan de Romeinen te betalen.

Pilatus doet JESUS in eene binnenzaal van het paleis treden, en ondervraagt hem over die zaken. Door de antwoorden van den Zaligmaker is de landvoogd weldra overtuigd dat hij onschuldig is.

Hij keert met hem terug op den balcon, en verklaart aan de Joden, dat de man, dien zij veroordeeld hebben, volstrekt onplichtig is.

Op het hooren van die onverwachte verklaring zijn de vijanden van JESUS geweldig opgehitst, en zij herhalen, met meer nadruk en geraas, hunne beschuldigingen. Zij roepen dat JESUS moet veroordeeld en gestraft worden, of dat er anderszins onder de Joodsche natie misschien eene algemeene omwenteling tegen het

Romeinsch bewind zal uitbersten. « Bemerkt wel, zeggen zij tot Pilatus, dat hij het volk opmaakt door zijne leeringen, en zulks niet in de eene of de andere stad, maar overal, geheel het land door, van te beginnen in Galileën tot hier toe, in Jerusalem, onze hoofdstad. »

De Romeinsche landvoogd, den naam van Galileën vernemende, vraagt of die man misschien van daar geboortig is? Hoorende van ja, krijgt hij het gedacht van hem te verzenden naar Herodes, den koning van Galileën, die zich toen te Jerusalem bevindt ter gelegenheid der Paaschfeesten.

Hij gevoelt reeds, die slimme romeinsche ridder, dat hij eene slechte zaak voor handen heeft. Hij weet reeds, met volle zekerheid, dat JESUS onschuldig is, en dat de joodsche priesters en opperrechters hem alleenlijk uit afgunstigheid vervolgen. Hij mag dus dien man niet veroordeelen tegen alle recht en reden, en hij durft hem nogtans niet vrijspreken en loslaten: hij weet dat zijne aanklagers zouden woedend zijn, en dat zij wellicht hunnen landvoogd bij den keizer zouden aanklagen, gelijk zij reeds in andere omstandigheden gedaan hebben.

Hij neemt dan de gelegenheid te baat om de netelachtige zaak van zijne schouderen te schudden, en hij beslist dat JESUS, als oorspronkelijk van het grondgebied van Herodes, door dien vorst moet en zal geoordeeld worden.

TWAALFSTE BEDRIJF.

JESUS voor Herodes.

A. Levend beeld uit de H. Geschiedenis.
 Hanon, koning der Ammonieten, drijft den spot met de afgezanten van David. Hij heeft hun haar en baard ten halven het hoofd en ten halven het aangezicht doen afscheeren, en hunne kleederen tot aan hunne knieën doen afsnijden. En daar staan nu, die vreemdelingen, met schande overdekt ! Zoo ook, leert ons de zang der *Schutsengelen*, wordt JESUS door het bevel van Herodes beschimpt, en met een wit spotkleed, als een theater-koning versierd.

B. Ziehier hoe de daad uit het Nieuw Testament aan dat beeld beantwoordt: Als de gordijn open gaat, aanschouwt men de prachtvolle zaal van een paleis. In den grond is Herodes gezeten, op eenen glansrijken en verheven troon, omringd van zijne hovelingen, allen ten kostelijkste uitgedoscht. Voor hem verschijnt JESUS in ootmoedige houding ; nevens den Zaligmaker staan zijne vijanden, en verder eene groote menigte volk.

Herodes' gelaatstrekken toonen groote tevredenheid ; hij kroonhalst van hooveerdij, lichtzinnige vreugde en wulpschheid. Hij wil zich wat vermaken ten koste van den Zaligmaker. Diensvolgens ondervraagt hij hem, met ongerijmde nieuwsgierigheid, over alle slag van wondere en vreemde zaken.

Maar de Zaligmaker zwijgt.

Dan beginnen de Joden de beschuldigingen te vernieuwen die zij voor Pilatus aan den dag gebracht hebben. Herodes laat hooren dat JESUS, indien hij voor zijn verzet een mirakel wil verrichten, zal losgelaten worden.

De God-mensch zwijgt nog !

Herodes wordt gram ; hij valt in bedreigingen uit, en spreekt van straffen en tormenten indien JESUS hem weigert te verlustigen.

De Zaligmaker zwijgt nog altijd zwijgen.

De koning is ten uiterste gekwetst in zijne hooveerdige verwaandheid ; hij is schaamrood van aldus vernederd te wezen in het bijzijn van gansch zijn Hof, en meent door lage spotternijen zijne prinselijke waardigheid te redden. Hij heeft daar zoo even vernomen, uit de beschuldigingen der priesters, dat JESUS zich uitgeeft voor Koning der Joden. Om hem te beschimpen en belachelijk te maken, doet hij hem eenen glansrijken mantel aantrekken, als een theaterkoning ; en onder het geschater en getier van de Joodsche omstaanders, zendt hij hem naar Pilatus terug.

De vijanden des Zaligmakers, eerst misnoegd omdat Herodes het doodvonnis niet uitgesproken heeft, trekken op al roepende : « Hij moet sterven ! Sterven zal hij ! »

DE RTIENDE BEDRIJF.

De Geeseling en Doornenkrooning.

A. Levende beelden. a) De broeders van Joseph toonen aan hunnen vader Jacob het veelkleurig kleed dat Joseph droeg, en dat zij in het bloed gedoopt hebben. Zij willen aan den ongelukkigen vader doen verstaan, dat zijn teêrgeliefde zoon door wilde dieren verscheurd geweest is. Jacob, de achtbare grijsaard, schijnt verpletterd van droefheid en wanhoop.

Ondertusschen klinken de stemmen der koorzangers aan onze ooren :

« Waar is mijn Joseph, mijne vreugde ?

Een woest dier heeft hem verslonden !

Aan dit kleed is het bloed, het bloed van mijn Joseph !
Zoo wordt ook JESUS' lichaam verscheurd met wilde woede;
zijn duurbaar bloed vloeit in stroomen uit zijne wonden. »

b) Isaac knielt, met neêrgebogen hoofd, op den houtstapel, beide handen op zijnen rug gebonden. Abraham, uit gehoorzaamheid aan Gods gebod, heft het zweerd omhoog om zijnen zoon ter dood te brengen. Maar een Engel des hemels, die zijnen arm heeft tegengehouden, wijst eenen ram aan, die in eenen doornstruik gehaperd is, en dien de Aartsvader, in plaats van zijn kind, aan God moet opofferen.

Het gezang verklaart die verbeelding in dezer voege :

« Abraham ! Abraham ! dood hem niet !
 In het midden van die doornen vindt gij het slachtoffer.
 Een groot geheim wordt door dit beeld beteekend :
 Op denzelfden berg zal JESUS staan met doornen ge-
 [kroond. »

B. Vervolg van het Passiespel. De Zaligmaker verschijnt wederom voor Pilatus. Van stonden aan begint een strijd tusschen den landvoogd, die alle middels inspant om JESUS te redden, en de bloeddorstige Joden, die na al hunne booze en valsche beschuldigingen uitgeput te hebben, niets anders meer weten bij te brengen dan het woest geschreeuw : « Dat hij sterve ! Dat hij sterve ! »

Pilatus wordt verschrikt, bij het zien van die aanhoudende woede; hij neemt het besluit van den betichtigde te doengeeselen, hopende aldus de vijandschap der Joden te kunnen bedaren.

Weldra worden de wreedste folteringen tegen JESUS uitgevoerd. Wij hooren, achter het voorhangsel van het tooneel, harde slagen met roeden en met lederen riemen op het lichaam van JESUS toegebracht.

De gordijn gaat op, en wat zien wij ?...

De Zaligmaker is aan eene kleine kolom gebonden, voorwaarts, met nedergebogen hoofd, zoodanig dat hij zijnen rug aan de slagen aanbiedt, gelijk het op godvruchtige schilderijen te zien is. Zijne beulen omringen hem; in hunne handen dragen zij nog de schrikkelijke werktuigen waarmede zij de onmensche-

lijke straf voltooid hebben. Welhaast ontbinden zij JESUS, die, gansch uitgeput van krachten, in zijn bloed op den grond nedervalt.

Nu ten minste zal men een weinig medelijden met hem hebben en hem eenige rust laten?...

Neen! Neen!... Het zien van bloed schijnt de wreedaards nog meer op te hitsen. Met onbeschoftheid trekken zij hun slachtoffer op van den grond. Een der beulen doet een helsch voorstel, dat al de andere met luid gelach aanveerden. « Hij wil koning wezen, roept een wanschepsel uit; welnu, wij zullen hem de plechtige inhuldiging der koninglijke waardigheid toestaan! »

Zij verzamelen spoedig de andere krijgers, die in 't paleis van den Landvoogd zijn, waar het garnizoen der stad ligt, en allen komen deel nemen in het onwaardig spel dat zij met den Zaligmaker willen spelen.

De God-mensch wordt op eenen stoel geplaatst die zijn troon is, en als koninglijk sieraad werpt men op zijne schouders een versleten purperen mantel; een stuk riet verbeeldt zijnen scepter, en daar is maar eene kroon meer te kort!... « Wacht, zegt een van die barbaren, ik heb het gevonden! Wacht, eene treffelijke kroon zal hij dragen! » En op staanden voet gaat dat monster doorntakskens halen, en vlecht er al gauw eene soort van muts mede, die men op het eerbiedwaardig hoofd van Christus plaatst! De lange door-

nen, zoo scherp en zoo hard, doet men met geweld in zijn hoofd dringen.....

De Zaligmaker wendt smeevend zijne oogen hemelwaarts.....

De indruk van dit vertoog op de aanschouwers is onbeschrijfelijk !...

Maar het is nog niet genoeg ! De plechtige hulde moet den nieuw-gekroonden koning bewezen worden ! Ziet gij ze, een voor een, voorbij trekken ? Zij knielen voor den spotkoning ; zij buigen diep hun hoofd, en dan, hem met een helsch gezicht aanschouwende, roepen zij al schimpen uit : « Wees gegroet, o Koning der Joden ! »

Maar trekken wij eenen sluier over dit walgelijk tooneel !.....

Zekerlijk zou men zulk een vertoog niet kunnen verdragen, en de Oberammergauwsche spelers zouden het voor onze oogen niet mogen gesteld hebben, indien zij de wonderbare kunst niet bezaten van den hatelijken kant van die zaak te veredelen, bijzonderlijk door de diepe uitdrukking van geduld en van eerbiedwaardigheid, die op het wezen van den gemartelden Christus te lezen staat.

VEERTIENDE BEDRIJF.

JESUS ter dood veroordeeld.

A. Levende Beelden uit de H. Geschiedenis.

α) Eerst zien wij een *tegenbeeld*, het is te

zeggen, iets dat aan den Verlosser doet denken bij middel van eene gelijkenis die eigenlijk het tegenovergestelde gedacht uitdrukt.

Alzoo neemt de H. Kerk in hare gebeden den koning Salomon, *in al zijne glorie*, als het tegenbeeld van JESUS met doornen gekroond. — Hier op het theater, verbeelden de Oberammergauwers nu Joseph, die in Egypte door koning Pharao tot de hoogste waardigheid verheven wordt. Joseph verschijnt in allerprachtigste kleedij, met eene gouden halsketen, op eenen glansrijken praalwagen gezeten, zijn hoofd met eenen lauwerkrans versierd. Op die wijze wordt hij aan de eerbetuigingen der Egyptenaren voorgesteld, als de redder en de vader van hun land. Eene ontelbare en jubelende menigte omringt hem; allen juichen Joseph toe, hunnen vorst en weldoener. In het verschiet liggen Egyptens opene velden; wat verder de Nijlstream; en eindelijk, aan den uitersten gezichteinder, ontwaart men de Pyramiden.

De schikking van dit tafereel is nogmaals een meesterstuk van kunst. Na de droevige tooneelen waarvan wij getuigen geweest zijn, worden onze oogen eenigszins verkwikt, als zij op zoo eene aantrekkelijke verbeelding mogen rusten. Onnoodig is het te zeggen dat wij in den triomftocht van Joseph het *tegenbeeld* hebben van den *Ecce homo*.

b). *Tweede levende beeld*. Moyses knielt voor

Gods altaar, waarop de Hoogepriester Aaron eenen jongen bok komt te slachten, tot uitboeting der zonden. Niet ver van daar ziet men een tweeden bok, die, volgens dat het lot de zaak beslist heeft, nu in vrijheid gesteld wordt en in de groote wildernis wegvlucht.

De zangers passen deze geheimnisvolle handelwijze der Joden toe op JESUS en Barabbas, waarvan de eerste zal geslachtofferd worden voor de ongerechtigheden van het mensdóm, terwijl de tweede in volle vrijheid losgelaten wordt.

Gedurende dezen zang der *Schutzgeesten* gebeurt er wat nieuws in het treurspel, iets dat op al de aanschouwers een grooten indruk maakt.

Immers, de koor die op het *proscenium* gezongen wordt, is eensklaps onderbroken door het schreeuwen eener onzichtbare en woeste menigte die in de verte roept en tiert : « Dezen niet, maar Barabbas ! Dat men Barabbas loslate en JESUS kruisige ! » Dus, van den eenen kant de glansrijke Engelenschaar, in eenen zang van hemelsche akkoorden, vraagt voor JESUS leven en verlossing ; — van den anderen kant, een woedend gepeupel, achter de tooneelschermen verdoken, grolt en buldert tegen den Zaligmaker, en eischt met geweld zijne dood. Treffende verscheidenheid in toonen en in gevoelens !

De koor. « Reeds hoor ik het vreeselijk geschreeuw der moordenaren ! »

Het volk. « Barabbas uit de ketens ! »

De koor. « Neen ! neen ! JESUS uit de banden verlost ! »

Het volk. « Dat men hem kruisige, dat men hem kruisige ! »

Johan Allinger in 1870.
(Barabbas).

De koor. « Ach ! Aanschouwt zijn schulde-
loos gelaat ! Wat kwaad heeft hij dan gedaan ? »

Het volk. « Laat gij dien oproermaker vrij, dan zijt gij de vriend van den Keizer niet meer ! »

De koor. « Jerusalem, Jerusalem ! De God van hemel en aarde zal het bloed van zijnen Zoon op u wreken ! »

Het volk. « Zijn bloed valle over ons en over onze kinderen ! »

De koor. « Ja, over u en over uwe kinderen zal het nederdalen ! »

B. Hier volgt nu de handeling die door de bas beschrevene zinnebeelden voorspeld wierd.

Het opgehitste volk, dat daar even zoo wonderwel door een helsch gespuis verbeeld was, komt nu toe voor het paleis van Pilatus. De uitzendingen van Caiphas zoeken nog gedurig oproerlingen, die de eenen na de anderen toesnellen. Wat gedrom ! Wat gedruis ! Men zou zeggen dat het eene onstuimige zee is, met hare heen en weêr gedrevene baren en hare donderende stem ! De priesters mengen zich langs alle kanten bij die woeste menigte, en hitsen meer en meer de gemoederen op.

Maar welke is die hevige beweging die nu alle hoofden en oogen naar den balcon van Pilatus richt ? Welk is het ijselijk geschreeuw dat tevens door de lucht weêrgalmt en de aarde doet dreunen ? Wat is er geschied ?.....

De Romeinsche Landvoogd is op zijnen balcon te voorschijn gekomen, met den gegeeselden en gekroonden JESUS. Door het

aanschouwen van den ellendigen toestand waarin de Zaligmaker verkeert, wil Pilatus het volk tot medelijden opwekken. Hij brengt hem dus hier, om hem aan de menigte te ver-
toonen. Welk een schouwspel ! JESUS treedt op, met langzame stappen, geheel uitgeput van krachten, met bloed bevekt van het hoofd tot de voeten, met de doornen Kroon op het hoofd, den scepter in zijne handen en den vuilen purperen mantel op zijne schouders. Pilatus wijst naar hem met de hand, en roept uit : « *Ecce homo !* Ziedaar den mensch ! »

« Weg met hem ! » antwoorden de oversten van het volk.

« Weg met hem ! » tiert ook het gepeupel.

De landvoogd is in zijne hoop en verwachting bedrogen ! Eilaas, zij gelukken niet, al de pogingen die hij aanwendt om JESUS te redden !... Waarom, dewijl de Zaligmaker onplichtig is, waarom hem niet kortaf vrijgesproken ? Pilatus is bevreesd, die laffaard ! Het menschelijk opzicht is hem meester ! Hij durft zijne plicht niet kwijten, uit vrees van aan de Joden te mishagen !

Een laatste middel blijft hem nog over.

Het is de gewoonte, ter gelegenheid van Paschen, eenen gevangene, dezen dien het volk verlangt, de vrijheid te schenken. Pilatus doet dus den grootsten, den hatelijksten van al de booswichten halen die in de gevangenis

zitten. Het is Barabbas, de verfoeilijke Barabbas !.....

De schelm wordt aangebracht en nevens den Zaligmaker gesteld. Terzelfder tijd neemt Pilatus het woord : « Kiest, roept hij den Joden toe, wien van beide wilt gij dat ik loslate ? »

« JESUS niet, maar Barabbas ! » huilt het grauw, opgemaakt door de oppersten van 't Joodsche volk.

Pilatus. « Maar wat zal ik met JESUS doen ? »

Priesters en gepeupel. « Dat hij gekruisigd worde ! »

Pilatus. « Hoe ! Zal ik uwen koning kruisigen ? »

Joden. « Wij hebben geen koning, tenzij den Romeinschen keizer ! »

Ellendige rechter ! Al uwe plannen zijn dus mislukt ! Gij zijt het slachtoffer van uwe schandelijke lafhertigheid !

Pilatus gaat nu op zijnen rechterstoel nederzitten. Hij is reeds besloten de noodlottige woorden van het doodvonnis uit te spreken. Doch, om ten minste eenen schijn van rechtveerdigheid te toonen, wascht hij eerst zijne handen, en met luider stem : « Onschuldig ben ik, roept hij uit, van het bloed van dezen Rechtveerdige ! Gij lieden, ziet wat gij doet ! »

En als een storm die losberst, stijgt een vervaarlijke schreeuw op, uit duizenden monden : « Zijn bloed valle over ons en over onze kinderen ! »

De Rechter is verbaasd en staat stom op het zien van zoo veel woede en verblindheid. Hij stelt het vonnis op, en weldra met plechtige stem, alhoewel met een misnoegd gelaat,

Tobias Flunger, in 1870.
(Christus in 1850 ; Pilatus in 1860 en 1870 ;
Moyses in 1880).

veroordeelt hij JESUS tot de dood des kruises. Dan breekt hij eenen stok in twee stukken,

om door die zinnebeeldige daad te toonen dat het gevelde vonnis onwederroeplijk is. —

Terwijl het volk met jubelende vreugdekreten het vonnis onthaalt en het onschuldig slachtoffer wegsleept, trekt Pilatus haastig zijn paleis binnen, — in afwachting, dat de Roomsche keizer, Caius Caligula, de opvolger van Tiberius, hem op zijne beurt zijn vonnis kenbaar make: hetgeen vier jaren later zal geschieden, wanneer hij tot eeuwigdurende ballingschap zal veroordeeld worden; — of ook nog, in afwachting dat de Opperste Rechter, dezelfde JESUS met wien hij zoo onrechtvaardig gehandeld heeft, hem na zijne ellendige dood voor zijnen rechterstoel dage!

VIJFTIENDE BEDRIJF.

Christus, op weg naar Golgotha, draagt zijn Kruis.

A. Drie levende beelden toonen op welke manier de Kruisdraging en de Kruising van Christus, reeds lange jaren geleden, door diepzinnige gebeurtenissen voorspeld wierden.

a) De jonge Isaac, op zijne schouders het hout van zijne slachtoffering dragende, klimt traagzaam op den berg Moriah, waar hij moet sterven. Hij is gevolgd door zijnen vader Abraham die schijnt in droevige gedachten verslonden te zijn.

b) Daarna zien wij het koperen Serpent, door Moyses, in de wildernis op een kruis

verheven. Dit teeken moet hulp toebrengen aan den ellendigen toestand waarin gansch Israël zich bevindt. — Indien de palm van 't lieflijkste tooneel moet gegeven worden aan de verbeelding van den Mannaregen, zeker is het dat de prijs van de grootste behendigheid in het verbeelden der diepste ellende aan dit tafereel toekomt. Meer dan 300 personen nemen er deel in; allen liggen hier en daar, in de legerplaats der Israëlieten verspreid; zij lijden, zuchten, kwijnen, en worstelen tegen de dood. Gelijk men in het Oud Testament leert, waren de Israëlieten door vergiftigde serpenteu gebeten geweest, en zonder eene buitengewone hulp van God, moesten zij in de hevigste pijnen vergaan.

c) Eene tweede maal wordt ons hetzelfde zinnebeeld getoond: Nu echter wijst Moyses met zijne hand naar het wonderlijk Serpent. Nevens hem staat Aaron, die biddend zijne oogen ten Hemel verheft. De ontelbare menigte Hebreeuwen, die, gelijk wij zoo even zegden, door de serpenteu gebeten geweest zijn, aanschouwen met godvruchtigen blik het koperen beeld dat aan het kruis hangt. Velen zitten op hunne knieën; anderen richten zich ten halven op van den grond waar zij nederliggen: allen, vol hoop, reiken den hals naar het geheimzinnig vertoog.

De toeschouwers aanzien dit tafereel met bewondering. Wij, Belgen, wij herkennen nog-

maals een der meestgekende schilderwerken van Rubens, hier als in gegoten brons nageemaakt, met dezelfde tooverachtige kleuren, met denzelfden zwier en hetzelfde leven.

Nutteloos is het de toepassing, door het gezang aangeduid, hier te geven : de drie beelden spreken van zelfs, klaarder en krachtiger dan alle woorden.

B. De Kruisdraging en bloedige Kruisweg.
De Kruisdraging van JESUS die naar den Calvariënberg opklimt is hier verbeeld gelijk zij gewoonlijk in onzen H. Kruisweg van de tweede tot de negende Statie afgeschilderd wordt. Als de gordijn van het overdekt theater opgaat, zien wij dat er nu in het midden ook eene straat verbeeld wordt. De toeschouwers hebben dus drie lange straten voor hunne oogen. Links, in de Bethaniën-sstraat, komt de Heilige Maagd Maria, met Maria Magdalena, alsook den H. Joannes, Joseph van Arimathea en andere discipels van JESUS. Allen zijn over van droefheid. — In de middenstraat, het overdekt theater waarvan nu al de gordijnen opgeheven zijn, en dat zich in de verte uitstrekt, daar komt eene groep vrouwen op, van kinders vergezeld, — en, wat nader al onzen kant, een man die Simon van Cyrenen is. — Terzelfder tijd hooren wij in de straat van Jerusalem, die ter rechtere zijde van den schouwburg is, het gerucht van den beweentlijken stoet die den Zaligmaker naar de gerechtsplaats opleidt.

Gelijk een schrijver het opgemerkt heeft, hebben de aanwezigen daar hetzelfde vertoog als op eene kunstschilderij waar de drij paneelen drij verschillende, maar toch overeenstemmende tafereelen vertoonen. Het is overigens, zichtbaar dat al die groepen elkander op de voorplaats van den schouwburg zullen ontmoeten.

De groep der Kruisdraging komt nu allengskens te voorschijn. Voorop is een romeinsche soldaat, te peerde, met het groot vaandel en het gekend opschrift S. P. Q. R. (*Senatus populusque romanus*). Hij is gevolgd door den kapitein met een peleton van zijne mannen die met het uitvoeren der doodstraf belast zijn; zij marcheeren nevens den Zaligmaker om over hem de wacht te houden.

De Verlosser treedt langzaam vooruit, met de doornen Kroon op zijn hoofd, zijn edel wezen gansch bebloed, met den zwaren last van het Kruis op zijne schouders. Hij sleept zich voort, eerder dan hij gaat, en het is gemakkelijk om zien dat hij moet geweld doen om niet te vallen. De beulen nogtans, dringen gedurig op hem aan, om hem zijnen pijnlijken gang te doen verhaasten; zij roepen en tieren tegen hem, zij slaan en stooten hem met ongeduld.....

Na den Zaligmaker komen, insgelijks met hun kruis beladen, de twee moordenaars die met hem moeten de wreede dood sterven.

Dan volgen nog een aantal krijgslieden, een groep van Joodsche priesters met Annas en Caiphas aan hun hoofd, en veel leden van den Sanhedrin : allen doodelijke vijanden van Christus. Zij schijnen met eene barbaarsche vreugde vervuld: zij immers, zij zegepralen nu ! Eindelijk komt nog een gewoel van volk, het gepeupel van de stad en van den buiten, een woest en helsch gespuis dat raast en huilt.

Gansch die stoet bestaat uit omtrent vier honderd personen. Men kan zich inbeelden welk eenen ongelooflijken indruk zulkdanig tooneel te wege brengt.

Hetgeen dien indruk nog vermeerdert, 't is de statige gang van den stoet, die ter oorzaak van de zwakheid van JESUS, zich nauwelijks schijnt te bewegen.

Te vergeefs jaagt men den lijdenden Zaligmaker voort ; te vergeefs verdubbelt men de slagen op zijn gewond lichaam : hij wankelt en struikelt bij elken stap ! Eindelijk valt hij plat ter aarde neder, als verpletterd onder zijn Kruis.

Hij ligt nu daar, roerloos ; men zou zeggen een dood lijk ! Wat gedaan ? Nooit zal hij levend ter plaats komen waar hij aan het Kruis moet genageld worden..... Terwijl iedereen met dat gedacht bezig is, komt daar Simon van Cyrenen uit de aanpalende straat voorbij gegaan, en men dwingt hem 't Kruis

van JESUS op te nemen, en het in zijne plaats te dragen.

De Zaligmaker zelf wordt met onbeschoftheid vastgegrepen : kunnen of niet, hij moet vooruit !

De droevige stoet is wederom op gang.

Ondertusschen komen de H. Maagd en de Discipelen, die droefgeestig naderen, links, op het *proscenium*, en ontwaren den ijselijken stoet dien zij tot nu toe alleenlijk gehoord hebben. Maria ziet haren Zoon en JESUS werpt zijne oogen op zijne Moeder.

Maria weent ; de HH. Vrouwen weenen ; de vrienden zuchten. Maar JESUS, met eene hemelsche uitdrukking van Liefde en verduldigheid, geeft hun zijnen zegen, om ze te troosten en te versterken.

Veel der aanschouwers weenen ook bitter, maar toch zoete tranen.....

Terwijl iedereen zich alzoo aan zijne gevoelens van aandoening overlevert, wordt al met eens onze aandacht door een nieuw vertoog opgewekt. Immers, de vrouwen van Jerusalem, in rijke en prachtige kleederen uitgedoscht, komen nu ook den droevigen stoet te gemoet. Zij vallen op hunne knieën voor JESUS, en steken hunne kinderen, die zij bij de hand houden of op hunnen arm dragen, vooruit naar den Zaligmaker, — en zij weenen bittere tranen.

JESUS keert zich tot hen. Met eene godde-

lijke weerdigheid en een bovennatuurlijk gezag, doch met eene minzame stem : « Dochters van Jerusalem, zegt hij, weent niet over mij, maar weent over u en over uwe kinderen » — Ja, godvreezende vrouwen, weent over het schelmstuk der Godsmoord dat in uwe stad bedreven wordt ; weent over het rampzalige lot waarmede de goddelijke rechtveerdigheid u veertig jaar later zal straffen, u en uwe nakomelingen, de inwoners van Jerusalem en gansch het Joodsche volk. Nooit voorwaar, sedert de schepping der wereld, — en waarschijnlijk nooit meer zoo lang er een mensch op aarde leven zal, nooit zullen zoo schrikkelijke ongelukken eene stad of natie getroffen hebben. — Zulks is inderdaad ten volle beezen geworden tijdens de verdelging van Jerusalem door den Romeinschen bevelhebber, Titus, ten jare 70 van onze tijdrekening.

ZESTIENDE BEDRIJF.

De Kruising en de Dood van JESUS.

Wij zijn aan het grootste en het plechtigste deel van dit heilig Drama gekomen. Hier hebben wij geene prophetieke beelden meer aan den Ouden Bond ontleend. De aangelegenheid der gebeurtenis is in haar zelf zoo buitengewoon dat zij alleen al de aandacht van het publiek komt vereischen.

Welke verandering in het tooneel ! Tot hier

toe was de koor der *Schutzgeesten* rijk en glansrijk schitterend in zijne roode en groene, blauwe en geele kleederen uit zijden geweeffsels en met gouden borduursels. Maar nu treden de zangers langzaam op het *proscenium*, de armen op de borst gekruist, met droevig gelaat en neêrgebogen hoofd, geheel in 't zwart gekleed : bovenmantel en kleed, gordel en sandalen, alles is in de rouw.

Hunne stem gaat op, weemoedig en treurig :

« Op, o vrome zielen ! Op ! en gaat
met rouw, en smert, en dankbaarheid
naar Golgotha !
Leert wat aldaar voor uw heil geschiedt.
Daar sterft de Middelaar
die den mensch met God verzoent.

De muziekakkoorden dringen stil en zacht tot in het diepste des herten, vol hemelsche welluidendheid. Maar welhaast zijn wij door andere gevoelens aangedaan. Immers, achter de gordijn van 't middentheater, hooren wij nu, o schrik ! zware hamerslagen ! Iedereen huivert en beeft...

De koor gaat voort in zijnen zang :

« Ik hoor reeds zijne lidmaten kraken,
die op het Kruis worden uitgestrekt.
Wiens hert zou niet beven van angst en schrik
als hij den slag des hamers hoort,
die stenend de wreede nagels drijft
door handen en voeten ? »

De treurvolle toonen sterven allengskens uit, en nu heerscht de diepste stilzwijgendheid onder de aanwezigen.

De heiligste ingekeerdheid, de godvruchtigste aandacht staat op alle aanzichten te lezen.....

De plechtige stond is gekomen !

De gordijn wordt opgetrokken en het onbeschrijfelijk tooneel van Calvariënberg staat voor onze oogen. De Zaligmaker hangt aan het schandelijk hout van het Kruis tusschen hemel en aarde. Wij ontwaren nog eens, de volmaakte nabootsing van den gekruisten Christus, gelijk wij hem door de meest gevierde meesterstukken der schilderkunst hebben leeren kennen. Welk gevoel ! Welke uitdrukking van weedom in die levende beelden !

Aan beide kanten zijn de kruisen waaraan de twee moordenaars vastgebonden zijn. Rondom staan soldaten en joodsche priesters, en verder het gepeupel in wilde beweging. Aan den voet van 't kruis is Maria, de Moeder van JESUS, met den H. Joannes. Op eenen kleinen afstand zien wij de Heilige Vrouwen en eenige vrienden van den Zaligmaker.

Hetgeen nu volgen moet tot dat het dood lichaam van Christus van het Kruis zal afgenomen worden, duurt omtrent twintig minuten, en geheel dien tijd is er niemand die zijne oogen van het grootsch en treffend tooneel afwendt ; ter nauwernood durft men ademen

uit vrees van iets te verliezen van de laatste woorden die JESUS zal uitspreken! Welke wondere stilzwijgendheid, nu en dan onderbroken nogtans door het zuchten en weenen van vele aanschouwers, bijzonderlijk van de zoo christelijke landslieden, die uit de berglanden van Beieren en Tyrol hier in bedevaart aangekomen zijn.

Om een waar gedacht op te vatten over den indruk van dit vertoog, moet men er zelf van getuige geweest zijn; men moet het uitwikkelen ervan op zijne eigene ziel gevoeld hebben.

Wij laten hier het woord aan eenen beroemden tooneelkunstenaar, die alhoewel hij protestant is, met meer waardigheid het Passiespel beoordeeld heeft dan sommige liberale schrijvers die altijd beweren dat zij den godsdienst eerbiedigen. Eduard Devrient schrijft dus het volgende wegens de Kruising:

« Welken indruk maakt dat levend Crucifix!
 » Het wezen is inderdaad schoon: die uitge-
 » strekte armen, dit neêrgebogen hoofd zijn
 » treffend om zien! Welke zielroerende,
 » welke krachtige uitdrukking in den Chris-
 » tus! Welke dramatieke beweging! Ja, de
 » toeschouwers worden meer dan 1800 jaren
 » achteruit gebracht, en zij gevoelen al wat
 » dezen gevoelden, die alsdan aan den voet
 » van het Kruis stonden!

« Wij zien Maria, leunende op de armen
 » van de Heilige Vrouwen; den H. Joannes,

» die zijne samengevouwde handen neder-
 » waarts houdt en den Goddelijken Meester
 » aanschouwt ; Maria Magdalena die op hare
 » knieën zit te weenen, met haar hoofd tegen
 » den boom des Kruises.

« En de woorden van JESUS, met welk ge-
 » zag vallen zij op onze ziel niet ! Met welke
 » kracht dringen zij niet tot in het diepste van
 » ons hert !

« De laatste blik dien hij op zijne Moeder
 » en op den H. Joannes werpt, de laatste be-
 » weging van zijn hoofd dat hij nederbuigt,
 » welke innige aandoening brengt dit alles
 » niet te wege !

« En dit hebben wij met onze eigene oogen
 gezien ! »

.

JESUS sterft ! Een dof gedruis, gelijk aan
 dit van den donder, stijgt met geweld op uit
 den afgrond : de aarde beeft ! Een leviet, uit
 den Tempel gevluht, komt op het tooneel
 geloopt, bijna buiten adem, en verkondigt dat
 het voorhangsel van het Heiligdom van on-
 der tot boven, als door eene onzichtbare hand,
 in twee stukken gescheurd is.

De spotters, die nog over eenige minuten
 den Zaligmaker begekten, zwijgen reeds, en
 verlaten, een voor een, de gerechtsplaats, vol
 schrik en sombere voorgevoelens.

Maar de vier beulen met hunne witte mutsen, hun scharlaken onderlijf en broek, — ware typen van ongevoeligheid en boosaardigheid, — zijn daar nog aanwezig. Weldra krijgen zij het bevel van de beenen der gekruisten te verbrijzelen om ze alzoo te doodden. Zij volbrengen spoedig hunne taak op de twee moordenaars, die nog leven. Maar, dewijl JESUS reeds zijnen laatsten snik gegeven heeft, schenden zij zijn lichaam niet. Doch de Romeinsche kapitein nadert, en om zeker te zijn dat Christus dood is, doorboort hij met zijne lans de zijde van den Zaligmaker. Water en bloed stroomen uit de wonde.....

Korten tijd nadien wordt het lichaam van JESUS van het Kruis afgedaan met eene wonderde en godvruchtige behendigheid. Nogmaals hebben wij voor eenige oogenblikken een der meesterstukken van Rubens onder onze oogen....

Maria neemt de hand van het koude lijk : « O mijn Zoon, zucht zij, hoe is uw lichaam toch met wonden overdekt ! »

Joannes antwoordt « Uit deze wonden, Moeder, vloeit de volheid des zegens voor het menschedom ! »

Het lichaam van JESUS wordt in eenen fijnen en sneeuwvitten linnen doek gewonden, en eerbiediglijk naar het nieuw steenen graf gedragen op den zijkant van 't theater ver-

beeld, en dat Joseph van Arimathea, in de rots heeft doen uitkappen.

ZEVENTIENDE BEDRIJF.

De Verrijzenis.

Het Drama moet niet eindigen met de Dood van Christus, met den zegepraal zijner vijanden, met den rouw van dezen die hem beminnen !

De zangers komen dus nogmaals opgetreden : hunne treurige kleederen hebben zij afgelegd, en nu schittert de schaar der *Schutsgeesten* meer dan ooit met den glans van al de kleuren van den regenboog. Vreugde en moed stralen op het gelaat der zangers en worden in blijde akkoorden uitgedrukt.

« Liefde ! Liefde van JESUS ! In het bloed
hebt gij tot het einde toe uwen strijd gestreden !
Uw leven hebt gij voor ons ten beste gegeven :
Steeds zal uwe liefde voor onze oogen zweven !

Rust nu zachtjes, heilig lichaam,
in de stilte van uw graf
Rust daar van uw bitter lijden
tot dat gij verheerlijkt wordt ;
want bederf noch stof, o neen,
raakt ooit uwe heil'ge beenderen. »

A. Verrijzen zal hij dan, de Christus ! Deze blijde verzekering wordt ons gegeven door *twee levende beelden* uit de gewijde geschiedenis.

a) Als de gordijn weggeschoven wordt, zien wij, in de verte, de onmeetbare zee met hare golvende wateren. Daar, boven de onpeilbare afgronden zwemt de walvisch, de koning van het waterrijk. Op den oever staat de propheet Jonas; hij is zoo even verlost geweest uit den gapenden mond van den walvisch die hem gered heeft. In de hooge zee bemerken wij nog het schip waaruit Jonas drie dagen te voren geworpen wierd. Hooren wij de betekenis hiervan in het vreugdelied der « *Schutzengelen.* »

« Gelijk Jonas in den walvisch,
 zoo rust in den schoot der aarde
 de Zoon des menschen.
 Triomf, triomf! Hij zal verrijzen!
 Gelijk Jonas uit het diepste van het schrikdier,
 zoo ook zal JESUS, uit het graf, vol leven komen. »

b) *Ander levend beeld.* De Israëlieten zijn ongehinderd door de Roode zee getrokken; het leger van Pharao heeft ze willen achtervolgen, maar de waters hebben ze verrast en ingeslokt. Dit tafereel is ten volle gelukt. Tusschen de golvende baren zien wij de oorlogsmannen die vergaan en de wagens die verzinken. Moyses in al zijne statigheid, wonderschoon in wezen en houding, — die op het meesterstuk van Michel-Ange denken doet, — staat op den oever met zijn volk en staart vol vreugde en dankbaarheid op het gebeurde.

De koor zingt :

« Groot is de Heer ! Groot is zijne goedheid !
Eens leidde hij zijn volk door de diepe zee,
en vernielde zijne vijanden allen.
Triomf ! zoo treedt JESUS door dood en graf
en hij zegepraalt over de helsche macht. »

B. De daadzaak door die beelden aangeduid.
De gordijn gaat op. Voor het Graf des Heeren, wel gesloten en gezegeld, zien wij vier soldaten de wacht houden. Terwijl zij slapen, onstaat er plotselings eene aardbeving. Een glansrijke engel verschijnt, en wentelt den grooten steen van het graf weg. Terzelfder tijd verschijnt JESUS die reeds uit zijn graf opgestaan is, en men ziet hem vol heerlijkheid en met een schitterend licht omringd.

De soldaten, op het gerucht, schieten uit hunnen slaap en zijn als verblind door de glansrijke stralen van JESUS' lichaam ; zij vallen plat ten gronde neder. Maar zij staan welhaast op en vluchten in aller haast weg.

Daarna ziet men de Heilige Vrouwen opkomen om het lichaam van hunnen Meester te balsemen. Maar zij vinden het niet meer ! Een Engel verschijnt van uit de diepte des Grafs en verkondigt de groote en blijde tijding. « Hij is verrezen ! Hij is hier niet meer ! Gaat en verkondigt het aan de Apostels ! »

Zoo haast de Heilige Vrouwen vertrokken zijn, komen de Phariseërs met de soldaten,

om hun ter plaats te doen vertellen wat er geschied is. Zij geven hun geld zonder einde, op voorwaarde van overal het gerucht te verspreiden dat de discipels het lichaam gestolen hebben, terwijl de wacht sliep. Nogtans, één van die mannen weigert dat geld, en roept uit : « Op mijn woord van eer, ik zal de zaak verhalen, juist gelijk zij voorgevallen is ! »

Nu komt de verschijning van JESUS aan Maria Magdalena, onder de gedaante van eenen hovenier. Wanneer zij haren naam hoort uitspreken, verkent zij de stem van haren Meester. JESUS spreekt haar vervolgens eenige geheimzinnige woorden toe ; zij aanveerd ze met eerbied en buigt haar hoofd diep ten gronde. Als zij hare oogen weder opricht, is JESUS verdwenen.

ACHTTIENDE BEDRIJF.

De Hemelvaart.

De koor treedt voor de laatste maal op het *proscenium*, en zingt eenen blijden lofzang van zegepraal en dankzegging.

« Hij is verrezen ! Alleluia !
 Overwonnen, overwonnen
 heeft de Held !
 Zingt zijn lof in heilige Psalmen !
 Strooit, strooit voor hem de zegepalmen !
 Verrezen is de Heer !
 Juich hem, Hemel, toe ;
 Zing zijn lof, o aarde, mede
 Alleluia ! Hij is verrezen ! »

Terwijl de laatste stroof van het jubelend zegelied weêrgalmt, en al de aanwezigen tot vreugde en geestdrift opwekt, gaan de koorzangers voor den laatsten keer eenige stappen achteruit, en staan nu al beide kanten van het overdekt theater. Het voorhangsel wordt ook voor de laatste maal opgetrokken, en wij zien in 't midden, als 't ware op den Olijfberg, den Zaligmaker, schitterend van licht en glans, in gouden en zilveren kleederen. In zijne linkere hand draagt hij het zinnebeeldig vaandel des zegepraals, terwijl zijne rechtere hand opgeheven is om den goddelijken zegen over de wereld en bijzonderlijk over de Apostelen te doen nederdalen. Aan zijne voeten en rondom hem ontwaren wij de welgekende wezens van Petrus en Joannes, in 't midden der andere Apostels, Discipels en vrienden van den Zaligmaker. Zijdelings knielt Maria, de Moeder Gods, met hare handen op de borst gekruist, in heilige opgetogenheid vervoerd; en nevens haar de heilige Vrouwen in stille godvruchtigheid verslonden. Iets nader, aan den voorkant van het tafereel, en beneden den berg, zitten menigvuldige kinderen met witte kleederen en hunne handen te zamen gevoegd. Het zijn dezelfde die in het begin van het Drama zoo treffend het H. Kruis vereerden en die nu Christus, den verheerlijkten Verlosser, aanbidden. Zij verbeelden hier de kinderen der menschen die in het vervolg der

eeuwen in liefde en dankbaarheid JESUS als hunnen God en Zaligmaker erkennen en aanbidden.

Eindelijk op eene hoogte, in de nabijheid der Apostelen, aanschouwen wij twee glansrijke Engelen die met den vinger wijzen op den glorierijken JESUS ten Hemel opvarende. Zij roepen uit, gelijk in de *Handelingen der Apostelen* (I, 11), te lezen is : « Mannen van Galileën, wat staat gij daar, opziende naar den Hemel ? Deze JESUS die opklimt ten Hemel zal eens wederkomen gelijk gij hem nu ziet ten Hemel opvaren. »

Nauwelijks hebben zij gesproken of een nieuw en laatste lied, een schoone en hertverkwikkende zang, vangt aan, en het blijde *Alleluia* wordt in elk refrein met aangroeiende kracht en geestdrift herhaald :

« Prijst hem die de dood overwon,
die op Golgotha den mensch met God heeft verzoend !
die zegevierend in den Hoogen opklimt !

Alleluia, Alleluia !

Zingt zijnen lof, hemelsche heirkrachten !

Den Heer zij roem en heerlijkheid,

aanbidding, macht en eer

van eeuwigheid tot eeuwigheid !

Alleluia ! Alleluia ! »

Met het laatste refrein valt de gordijn neder en verbergt het verrukkend tafereel aan onze oogen. De Koorzangers hernemen hunne plaatsen in 't midden van het *proscenium* en

zingen met meer en meer opgetogenheid den laatsten *Alleluia*.

Eindelijk verlaten zij traagzaam, een voor een, het tooneel, en wij met de andere toeschouwers, vol geestdrift over alles wat wij gezien en gehoord hebben, wij vertrekken met de zoete hoop van eens tot het eeuwig leven te verrijzen met dezen wiens bitter Lijden en ijselijke Dood wij met zooveel gods vrucht hebben zien vertoonen (1).

Het is toen vijf uren en half van den namiddag.

1. De voorgaande ontleding verdeelt het Oberammergauwer Passiespel in 18 Bedrijven. Voor hetgeen de verdeling aangaat van ieder Bedrijf in tooneelen, het spreekt van zelfs dat zij min nauwkeurig is, om reden dat wij het stuk tamelijk veel hebben moeten verkorten.

Hetzelfde geldt voor de Koorzangen. Wij vertalen ze bijkans letterlijk uit het Duitsch, maar geven er alleenlijk het grondgedacht van. Om ze geheel aan te halen zouden wij dikwijls twee of drie bladzijden noodig gehad hebben.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Beoordeeling over de Spelers en over het Spel.

§ 1. Eene samenspraak. — Bezoek bij Pilatus. — Rendl en zijne familie. — Hoe wel hij speelt. — Het spel zijner dienstknechten. — Caiphas, de Burgemeester van 't dorp. — Gregorius Lechner: Judas. — Joseph Mayr, de Christus. — Hij is beeldhouwer en schepen. — Hoe hij speelt. — Zijne kleedij. — Hoe hij aan het Kruis hangt. — Barabbas. — Annas. — De HH. Joannes en Petrus. — De Rollen van de beulen, — en van de kinderen. — Johan Diemer de Choragus.

OMTRENT negen uren gestadige aandacht op den zang, de woorden, en de handeling van het *Drama* zijn genoeg om iemand te vermoeien. Na zulk een vertoog heeft men noodig te rusten. Die rust vonden wij te Oberammergau zelf, in het aanschouwen van geheel andere tooneelen dan het treurspel der Passie. Dus, terwijl het meeste getal reizigers nog denzelfden dag vertrokken, verlangden wij onzen Zondag avond te gebruiken om met den eenen of den anderen Passiespeler eenige oogenblikken te spreken. Ziehier hoe wij in ons opzet gelukten.

Te midden de vreemdelingen, die heen en weêr gingen en het Na-Spel van den Maandag kwamen bijwonen, zagen wij eenen jongen knaap belast met de woorden der koorzangen den gaanden man aan te bieden :

— Vriendje, is de verkoop nog voldoende ?

— Allerbest, Mijnheer.

— Hoeveel van uwe boekskens kunt gij wel kwijt geraken ?

— Dat is volgens den toeloop ! Sommige dagen heb ik boven de duizend afdruksels verkocht.

— En is er daar voor u iets aan te verdienen ?

— Ja wel, Mijnheer ! Ik bekom vijf penningen per stuk.

— Is dat al voor uwe beurs ?

— Zekerlijk, of beter gezeid voor vaders beurze : maar dat is toch hetzelfde !

— En uw vader, welke rol speelt hij in het Passiespel ?

— De rol van Pilatus. Daarenboven is hij ook bij « *het Volk* » voor de intrede van Jerusalem.

— Maar zeg ons, waar woont uw vader ?

— Hierbij, eenige stappen verder. Verlangt gij misschien hem te bezoeken ?

— Zou hij t'huis zijn ?

— Ongetwijfeld ! Ik zal u den weg toonen.

En de jongen, die nu en dan, al voorbijgaande, zijne waar aanbod, leidde ons bij een mooi huizetje met twee vensters in den voor-gevel die netjes gewit was en versierd met eene kleine fresco-schilderij van Frans Zwinck : *cene O. L. V. met wolken omgeven en de HH. Rochus en Sebastiaan bezig met bidden.*

Wij treden binnen bij Pilatus, en zijn er met veel vriendelijkheid onthaald.

Pilatus heet eigenlijk Thomas Rendl, en is 43 jaar oud. Hij is een man van middelbare gestalte ; zijn haar draagt hij kort, gelijk het bij de Romeinen het gebruik was ; en geheel zijn wezen schijnt ten beste gepast om de rol te spelen van landvoogd hetgeen hij reeds deed in 1870 en 71. Hij is beeldhouwer van ambacht, gelijk zijn werkwinkel die ook als keuken dient, het ons aanduidt. Doch, om reden der slechte tijden, is er voor hem maar weinig te verdienen.

Het Passiejaar heeft Pilatus echter zekere kleine winsten bijgebracht. Immers in de lente, toen men alles schikte voor het ontvangen der vreemdelingen, was de postbode tamelijk overlast. Om zijn buitengewoon werk gemakkelijker af te maken vroeg hij hulp aan Thomas Rendl. De arme beeldhouwer die begeerde het lot van zijne vrouw en vier kinderen een weinig te verzachten, wierd dus pakkendrager. Hij droeg of voerde, van 't een huis naar het ander, de bedden, matrassen, meubels, enz. die daaglijks met den postwagen van Munchen of Murnau toekwamen. En alzoo gebeurde het dat men, in het begin van Mei, een Romeinsche landvoogd hier en daar drinkgeld zag ontvangen dat bij zijne dagure gevoegd hem wekelijks tot 14 of 15 frank verschafte.

Toen wij Rendl bezochten wenschten wij hem eenen hertelijken « *Proficiat!* »

Hij ontving onze gelukwenschen met eene vriendelijke beleefdheid, doch scheen verwonderd toen wij hem zegden dat wij Belgen waren!

Ons land en zendt inderdaad maar weinig toehoorders naar Oberammergau! En de Belgen denken er doorgaans twee maal aan, vooreer zij de Passiespelers in hun huis gaan bezoeken. Integendeel, de Engelschmans vinden dat natuurlijk, en ontelbaar zijn de kinders van Albion die met de dorpskunstnaren gaan kouten en praten.

Wij vroegen onder anderen aan Pilatus of zijn zoon ook reeds medespeelde, en wij vernamen dat die knaap het Manna helpt rapen in de Woestijn, en inderdaad zeer begaafd is. « Wanneer ik mijne rol herhaalde, zei Rendl, gebeurde het, bij ongeval, dat ik het eene woord voor het andere uitsprak. Maar aanstonds was de kleine Peter veerdig om mij op den weg te stellen en de gemiste zinsnede te verbeteren, zoo wel als hij zou gedaan hebben met mijn handschrift onder zijne oogen. Immers hij had mij nu en dan mijne rol hooren luide lezen, en voor hem was dat genoeg geweest om ze bijna geheel van buiten te kennen. »

Thomas Rendl was een der bijzonderste acteurs van 1880, een van dezen die meest de aandacht opgewekt hebben.

Wij durven hem letterlijk toepassen hetgeen Mgr Sebastiaan Brünner schreef wegens Tobias Flunger, den Pilatus van 1870-71. « De beroemdste kunstenaar van Duitschland zou onbekwaam zijn om beter de rol van Pilatus te spelen. De trotsche Romein stond daar, en onmogelijk ware het geweest de minste zijner bewegingen te beknibbelen. Hoe grootsch was hij op zijnen balcon! Hoe edel waren zijne houding en handelwijze! Hij was inderdaad de vertegenwoordiger van het almachtig Rome. Ja, men zou zeggen dat zijn purperen mantel met gouden borduursels, en de gouden krans dien hij op zijn hoofd droeg, hem van kindsgebeente af, toebehoord hebben. Zijn hoofd is het levend afbeeldsel van de oude Romeinsche hoofden die in de kunstgewrochten der Museums van Rome, Napels en Florenciën door iedereen bewonderd worden. »

Ik herhaal het: die beoordeeling is ten volle toepasselijk aan Thomas Rendl. Alles in hem is kunstig, en toch zóó natuurlijk dat men zich moeielijk anders den waren Pilatus zou kunnen inbeelden.

De nadruk waarmede hij de gekende vraag: « *Wat is waarheid?* » uitspreekt, en de laatste woorden die hij den Joden toestuurt wanneer hij zijnen balcon verlaat en den Zaligmaker aan zijne vijanden overlevert, zijn twee onvergeetbare tooneelen.

Het is rond de 2 $\frac{1}{2}$ uren als Pilatus voor de eerste maal in het Passiespel te voorschijn komt, gevolgd door twee hovelingen, drie dienstknechten, en drie of vier gewapende mannen van zijne lijfwacht.

Misschien zal het niet ten onpas zijn de volgende beoordeeling te geven die Brünner doet over de rollen van mindere aangelegenheid, en namelijk over de dienstknechten van Pilatus: « Fichtner, een vermaarde tooneelspeler van Weenen, heeft gezeid dat hij niemand heeft zien slecht spelen. « De minste rollen, voegt hij erbij, worden op eene betaamelijke wijze uitgevoerd. Iedere speler is als door eenen stroom medegedreven; niemand blijft ten achteren; de sterke acteurs slepen de gemeene mede. « Al den kant der Joden die hunnen godsdienst vervalscht hebben, zijn dienaars, knechten en volk gemaakt volgens het evenbeeld van den Sanhedrin. Voor hetgeen het machtig en baatzuchtig Heidendom betreft, het leeft in den Landvoogd en is als verpersoonlijkt door den hooveerdigen Pilatus.

« Zulke meesters, zulke knechten, zegt het spreekwoord; en daarom is het dat de dienaars van Pilatus anders moeten spelen dan de bedienden van den Sanhedrin. In hunne hoedanigheid van Romeinen misachten zij de Joden en vatten een hoog gedacht op van hunne eigene edelheid en grootheid. Zijn zij

immers de gezagvoerders niet over de gansche wereld ?

« Meer dan in alle anderen, ziet men in den portier van Pilatus de verachting uitschijnen voor de schijnheiligheid der Joden. Hij handelt met hen gelijk zij het verdienen, voor zooveel wij ze door de Romeinsche schrijvers van dien tijd hebben leeren kennen. Nauwelijks hebben de afgezanten van den Sanhedrin de reden van hunne komst uitgelegd, of de Portier keert hun zijnen rug en roept schertsende uit : « Doortrapte schurken ! Gij houdt » aan de minste voorschriften van uwe wet, » en gij treedt al het bijzonderste onder uwe » voeten : de rechtveerdigheid, het medelijden » en het geloof ! »

Dat zij genoeg over Pilatus en zijne be- dienden.

Na ons bezoek bij Pilatus hadden wij ook wel begeerd door Caiphas in gehoor ontvangen te zijn. Maar de tegenwoordigheid van den kroonprins Fritz die maar eenige oogenblikken later moest vertrekken, alsook de overgrootte bezigheden van Burgemeester Lang beletten ons dit ontwerp uit te voeren.

Reeds hooger hebben wij van zijn huis gewag gemaakt. Wat zijnen persoon aangaat, M. Joseph Lang is de treffelijkste burger

van Oberammergau. Hij is 45 jaren oud en ziet er zeer verstandig uit.

Als speler aanschouwd, wordt hij door een fransche dagbladschrijver vergeleken met den Voorzitter van een Hof van Assisen. En in daad, terwijl hij te midden den Sanhedrin zetelt, doet hij redevoeringen, hij redekavelt en hij ondervraagt als een doorslepen Rechter. Zijne rol is eene der hatelijkste, en hij verstaat ze wonderwel. 't Is ook hij die onder den balcon van Pilatus het volk tegen Christus meest ophitst ; hij handelt met dat slavenrot als een dwingeland, en men ziet alles buigen voor den stalen wil en den versteenden haat van dien onweerdigen Hoogepriester.

Daarenboven zijn trotsche gang, zijne donderende stem, zijne prachtige kleedij die boven de 200 frank kost : alles helpt om aan Caiphas een ontzagverwekkend voorkomen te geven.

Dit belet niet dat Burgemeester Lang een allervriendelijkste man is. Hij staat ter beschikking van iedereen, en is altijd gelukkig toen hij aan vreemdelingen den minsten dienst kan bewijzen.

*
* *

Wat zullen wij zeggen over Gregorius Lechner die sedert 't jaar 1850 de rol van Judas speelt ?

Buiten het Passiespel schijnt Lechner, en hij is inderdaad een der braafste bergbewoners

van den Ammergau. Hij moet nu tusschen 60 en 70 jaar oud zijn, en men heeft bij gevolg de waarheid een weinig geweld moeten aandoen, om hem eene laatste maal de verfoeilijkste van alle rollen te laten uitvoeren.

Lechner immers begint redelijk veel zijn haar te verliezen dat eertijds gelijk zijn baard rosachtig was en nu ook grijs wordt. Doch indien de man oud is, blijft zijn hert jong en is vol vuur en iever voor het Passiespel.

Hetgeen meest de aanschouwers treft van het godsdienstig Drama, 't is de levendige uitdrukking der oogen van Lechner. Men moet hem inzonderheid aanschouwen toen hij met den brandenden drift van eenen volmaakten gierigaard den prijs ontvangt van zijne helsche overeenkomst met de Joden. Misschien zelfs zou dit tooneel met min *réalisme* behooren voorgesteld te worden.

Lechner heeft bekend dat hij in de laatste repetitiën van 1880 moeite had om de geldstukken op te nemen: « Het weder was te koud, zei hij, en mijne vingers zijn te stijf en te stram geworden om daarin te gelukken als voortijds! »

« Men heeft ons verteld, zegt Brünner, dat Lechner na zijne rol gespeeld te hebben, zoodanig opgewonden is, dat hij eenigen tijd moet alleen blijven, in de opene lucht, om zich te ontmaken van de boosaardigheid en de valsheid die hij zoo treffend in zijn karakter kan

Gregorius Lechner in 1880
(Judas).

doen uitschijnen. » En inderdaad, Gregorius Lechner is op het theater een ware verrader, en in zijne handelwijze bemerkt men de fijnste trekken van den afgevallen Apostel.

Zijn portret, hier nevens, stelt hem voor met zijne beurs, het zinnebeeld van de lage gierigheid die hem tot het schroomelijkste verraad gebracht heeft.

*
* *

Een laatste groote rol, de bijzonderste van allen, is deze van den Christus.

Joseph Mayr, of Meier gelijk wij, Vlamingen, zouden zeggen, is nog een der voornaamste burgers van Oberammergau. Hij is beeldhouwer van ambacht, en weet met zijnen beitel ware kunstwerken voort te brengen. Als de oorlog van 1870 losborst, wierd hij opgeroepen naar het leger, en diende in het eerste Regiment kanonniers. Gelukkiglijk dat hij door de voorspraak van machtige beschermers bekwam van te Munchen te blijven ! Hij mocht tevens ook, hetgeen doorgaans aan soldaten verboden wordt, zijn lang haar behouden, en bleef alzoo bekwam om het volgende jaar den Christus te verbeelden zoo als wij hem, volgens de oude overleveringen, altijd afgebeeld zagen.

Nu is Joseph Mayr « Schepen » zijner gemeente, gelijk men in Belgie zou zeggen, en hoofdman der Pompiers.

Men ontmoet hem dikwijls in de straten van het dorp, maar weinig in de herbergen. Hij is belast met de aanvragen der plaatsen, die door duizende en duizende brieven gedaan worden, op groote Registers aan te teekenen, en ook de ingangkaarten te bereiden en het geld te ontvangen.

De prins van Wallis, oudste zoon der koningin van Engeland, zocht bij hem zijn logist in 1871, en schonk hem als gedenkenis eenen gouden ring met een prachtig edelgesteente versierd, en de Engelschmans bezoeken hem bij voorkeur, meer dan zij bij de andere spelers gaan. Is het mogelijk, zij koopen in zijnen winkel een gesneden kruis door hem verveerdigd, en vragen dat hij er zijn handteeken opzette. Het meeste getal nogtans moet tevreden zijn wanneer zij zijnen naam op eene photographie krijgen; Mayr is immers onbekwaam een kunstgewrocht uit te geven voor het zijne, als hij het zelf niet gebeeldhouwd heeft.

Als Passiespeler gaat hij allen lof te boven, en is alle bewondering weerdig. Er was maar ééne stem onder de toehoorders, er is maar één woord onder de schrijvers om dat te getuigen; en onder dit opzicht weet men niet aan wien den eersten prijs gegeven: aan Tobias Flungger die dezelfde rol hield in 1850, of aan Joseph Mayr wiens naam nu de wereld door gekend staat!

Ik vrees geenszins aan dezen laatste toe te passen de woorden die Ed. Devrient over den eerste geschreven heeft en die wij ten deele reeds aangehaald hebben. « Ik was, zegde hij, in de zonderlingste gesteltenis van geest, en ik vroeg aan mijn eigen zelve of de wezentlijke tegenwoordigheid van den God-Mensch eenen meerderen indruk op mij zou maken? Ik voelde de zuiverste, de innigste voldoening die men kan smaken. Eene onbeschrijfelijke ontroering overmeesterde mij: de ontroering van iemand die onder zijne oogen het levend afbeeldsel zou zien handelen en wandelen van den Zaligmaker, waarmede onze inbeelding sedert onze jonge jaren zoo dikwijls bezig was. Het was mij gegeven de aanbiddelijke gelaatstrekken te bewonderen die wij allen door de schilder- en beeldhouwkunst hebben zien voorstellen. Ik mocht hooren hoe JESUS-CHRISTUS gepredikt had voor het volk, dat hem gebenedijdde en verheerlijkte; ik mocht zien hoe de Zaligmaker gehandeld had ten opzichte der Wetsgeleerden die hem tegenkantten. »

Na zulk eene beoordeeling valt het gemakkelijk te antwoorden aan dezen die beweren dat het onbetamelijk is de mysteriën van het Bitter Lijden ten tooneele te brengen. Wie kan er immers met recht en reden iets te laken vinden in eene vertooning waar alles zoo weerdig en indrukwekkend is? Dezen

alleen die zouden durven de meesterstukken onzer grootste schilders afkeuren! Maar buiten de beeldstormers der V^e en dezen der XVIe eeuw kennen wij niemand die de schilderijen van Memling en Van Eyck, van Fra Angelico en Giotto als onwaardig van den Godsdienst heeft durven beknibbelen.

Een groot getal bijzonderheden worden over den Christus Mayr aangestipt in de werken die over de Passiespelen van Oberammergau handelen. Reeds in verschillende plaatsen hebben wij ons gedacht gezegd over zijne kunstvolle speelwijze. Voegen wij daar nog bij, dat hij in het eerste tooneel van het Drama verschijnt gelijk hij is op zijn portret, in het begin van dit boekdeel, met het gewaad waarmede hij dikwijls in de kunstwerken der middeleeuwen voorkomt. Later, als hij, gelijk in de statiën van den Kruisweg, van zijne kleederen moet beroofd worden, blijft hij altijd, over geheel zijn lichaam, een gebreid onderkleed dragen dat meer of min bruin gekleurd is.

Nu eenige bijzonderheden over de Kruis-
sing.

Wanneer in het veertiende bedrijf de gordijn opgerold wordt, hangen de twee moordenaars aan hun kruis, waaraan zij met hunne armen vastgebonden zijn. Het Kruis des

Zaligmakers ligt nog neder ; de Christus is er op uitgestrekt, en op eene behendige wijze vastgenageld. Het planten van 't Kruis is ongetwijfeld een moeielijk, ja, zelfs een gevaarlijk werk. De vier beulen die er mede belast worden, zijn sterk gespierde mannen en handelen met de grootste voorzichtigheid.

De Christus blijft ongeveer twintig minuten hangen.

Met welk treffend kunstgevoelen zijn de laatste woorden en de laatste snik van Christus verbeeld!...

Misschien zou de lezer begeeren te weten hoe Joseph Mayr aan het Kruis vastgehecht is? De aanschouwers zien allerbest de koppen der nagels in de handen en voeten. Doch die nagels, het spreekt van zelfs, doorbooren het vleesch niet, maar zijn zoodanig gekromd dat zij tusschen de vingers in het hout vastkleven, en, voor zooveel het noodig is, in vleeschkleur geschilderd zijn. De armen houden eigenlijk aan het Kruis vast, ook bij middel van vleeschkleurige banden. De onderste voet rust op eene ijzeren plaat die volgens den vorm van de voeten gemaakt is. Die plaat, voor zooveel men ze kan zien, is in 't rood geschilderd, als ware het Kruis met het bloed der voetwonden bezoedeld.

Onder zijn gebreid goed draagt Mayr nog een lijtkleed, voorzien van ringen waarmede hij eigenlijk aan het Kruis hangt.

Laatste bijzonderheid : De lans, die zou moeten de zijde van Christus doorbooren, is zoo gemaakt dat, wanneer de punt tegen harde dingen stoot, er eene opening in komt waaruit er aanstonds bloed stroomt. 't Is dus uit de lans dat het water en bloed vloeien, wanneer dat moorddadig werktuig gestoken wordt tegen de blikken plaat die Joseph Mayr op zijne borst draagt.

*
* *

Onder de spelers van mindere aangelegenheid is er een die hoegenaamd geene woorden moet uitspreken en slechts voor eenige oogenblikken te berde komt. 't Is een arme ouderling dien wij 's avonds ook, al rondzwerven, in de straten van Oberammergau ontmoetten. Hij heeft een wild uitzicht uit hoofde van zijnen slordigen baard, maar bijzonderlijk van zijne sombere wenkbrauwen. Zijn portret van 1880 dat wij geven, is een waar kunststuk en is wonderwel aan den speler gelijkende. Wie is die stokoude grijsaard ? Het volk noemt hem Barabbas omdat hij de rol speelt van dien volslagen booswicht. Eventwel is er in zijn dagelijksch leven volstrekt niets dat aan zijne dorpsgenooten eenigen afschrik kan inboezemen. De brave Johan Allinger — dat is immers zijn naam — blijft in weêrwil van zijne 72 jaren, een dappere daglooner, en ver van een booswicht te zijn, was hij eertijds, als Gendarm,

Johan Allinger, in 1880.
(Barabbas.)

een der getrouwste voorstanders van recht en wetten. Nu echter woont hij in een arm huizetje en weigert de aalmoezen niet die hem ondertusschen door zijne bezoekers gejongd worden. Nog iets : Johan Allinger heeft twee zijner zonen zien sneuvelen in Frankrijk, gedurende den oorlog van 1870, en hunne namen prijken nevens deze van verscheidene anderen wien men een gedenkmaal op het kerkhof van Oberammergau heeft opgericht.

*
* *

Op het meeste getal spelers valt er weinig of niets te zeggen. De oude en deugdzaame Sebastiaan Deschler houdt de rol van Annas die zeer zelden spreekt, maar steeds als de bloeddorstigste vijand van Christus voorkomt; De St^t Pieter, Jacob Hett, is in geheel zijn uitwendig, het evenbeeld van den Prins der Apostelen gelijk wij hem door overlevering kennen : zijn portret, dat wij bl. 83 geven, is daar een klaarblijkend bewijs van. — Van eenen anderen kant zou er ooit een wezen beter aan St^t Jan, den jongsten der Apostelen, kunnen doen denken, als dat van Johan Zwinck ? (bl. 41) Al die acteurs spelen op eene zeer voldoende, en ja, op eene bijna volmaakte wijze de kleine rollen die hun opgeleid worden.

Wegens de vrouwelijke rollen is er maar ééne bemerking te maken : zij worden met de groot-

ste weerdigheid en zelfs ingetogenheid uitgevoerd door de deugdzaamste vrouwspersonen van het dorp. Doch in 't algemeen leggen deze weinig kunst aan den dag, maar zij zijn stichtende in het klein getal tooneelen waar zij aan het Passiespel deelnemen. Ten anderen (veel beoordeelingen zijn daar ééns over) hoe meer die rollen zullen ingekort worden, hoe meer het stuk er bij zal winnen.

De rollen die de vijanden van Christus voorstellen, zijne beulen, het opgehitste volk enz, zijn zeer talrijk. Doorgaans worden zij op de natuurlijkste wijze gespeeld. En nogtans moeten de stille bewoners van het eenvoudig dorp dingen navolgen van welke zij nauwelijks een gedacht hebben, bij voorbeeld de onstuimige tooneelen van den opstand tegen Pilatus ; en toch zijn die tooneelen met den besten uitslag bekroond ! Hoe dat uigeleid ? Van waar komt de *overtuiging* die de Oberammergauwers toen zelfs in hunne woorden en werken laten uitschijnen ? Van waar dat verschil met de gewone theaters, waar men altijd moeite heeft om wanorde en oproer na te maken ? Wij meenen, zegt een schrijver, dat de reden van het verschil nogmaals komt uit den geest van overlevering die te Oberammergau bestaat. Door dien geest beziel en aangevuurd, nemen de kinders zelf het een speeljaar als voorbeeld van het volgende, en alzoo leeren zij wat opstand en

rumoer is, veel beter dan de inwoners onzer groote steden, waar zulke vertoogen dikwijls, eilaas, eene droevige waarheid zijn.

De kinders die medespelen, bijzonderlijk in de levende beelden, moeten waarschijnlijk langen tijd geoefend worden! Niemand kan een echt gedacht opvatten van de volmaaktheid hunner houding die nogtans zóó verschillend is, alsook van de uitdrukking hunner gelaatstrekken. Ja, het zijn gegotene beelden, gelijk wij reeds gezegd hebben! Dat moet nogtans moeielijk zijn in sommige omstandigheden: b. v. terwijl de *Manna* in de gedaante van sneeuwvlokjes gestadig uit den hemel nedervalt, en zeker wel nu of dan een onbeweegbaar aanzicht komt treffen.

Dewijl wij van het *levend beeld* spreken dat den Mannaregen voorstelt, mogen wij niet vergeten hier een woord bij te voegen over Tobias Flungger, wiens naam wij reeds meermaals gemeld hebben. Overal immers waar de Israëlieten in het Passiespel verschijnen, verbeeldt hij Moyses en met zijne statige gestalte brengt hij den treffendsten indruk te wege.

Op zijn portret bl. 106 staat hij in zijn kostuum van Romeinschen Landvoogd: want hij speelde de rol van Pilatus in 1860 en in 1870. Doch reeds in 't jaar 1850 had hij den Persoon van Christus met ongehoorden bijval verbeeld, en wekte bijna zooveel bewondering

op dan nu Joseph Mayr dien het toch zou moeilijk zijn te overtreffen.

Wij geven ook hieronder het portret dat zeer gelijkend is, van Johan Diemer die voor

Johan Diemer in 1880.
(de Kooraanleider).

het laatste speeljaar *Choragus* of kooraanleider genoemd werd. Reeds in 1870 en 71, had hij met veel bekwaamheid dezelfde eervolle maar

lastige bediening aanveerd en uitgeoefend. In het voorjaar van 1880 was hij ziekelijk, maar vond toch krachten genoeg om in de eerste voorstellingen van het Passiespel zijn ambt uit te oefenen, zijne hooge gestalte, zijne krachtige en welluidende stem, zijne deftige houding maakten den diepsten indruk. Eilaas, na eenige proeven werd hij genoodzaakt van uit te scheiden, om maar nu en dan den Maandag, in een Na-Spel, op te treden. Doch later moest hij ter oorzaak van zijne longziekte teenemaal ophouden te zingen, en in zijne plaats speelde met veel bijval een meesterkleermaker met name Jacob Rutz.

Johan Diemer en zijn broeder Joseph zijn twee welhebbende eigenaars die te Oberammergau en te Munchen, waar zij 's winters verblijven, verscheidene huizen bezitten.

De koor bestond in 1850 en 1860 uit 15 zangers, de Choragus medegerekend; in 1870 zijn er 17, en 19 in 1880.

§ 2. — Wie vraagt er veranderingen in het Passiespel? — Welke? — Moeten zij aanveerd worden. — Beoordeeling van de kooren, — en van het orkest. — Een laatste woord.

WIJ hebben den indruk beschreven door enkele spelers te weeg gebracht.

Welke is nu de beoordeeling die het Passiespel verdient als men het in zijn geheel aanschouwt?

Op deze vraag kan ik geene betere antwoord geven dan deze die ik in een dagblad van Augsburg gevonden heb, en die door eenen begaafden kenner moet geschreven geweest zijn.

« De indruk, zegt hij, die over twintig en over tien jaren door het Passiespel op mij wierd te wege gebracht is dezen keer ook onveranderd dezelfde gebleven: Het stuk boeit de aandacht, overheerscht het gemoed en is zoodanig ontroerend, dat alleenlijk *dit* spel *zulksdanigen* invloed hebben kan! En waarom dat? Omdat men streng de oude overleveringen blijft staande houden! Het is slechts in uitwendige zaken, als tooneelversiering en kleedij, en zulks nog om gegronde redens en met veel smaak, dat ik nieuwigheden bemerkt heb. Het aloude spel blijft hetzelfde, zonder dat er iets bijgevoegd of afgesneden is, en dit alleen geeft aan het Passiespel het recht om voort te leven.

« Meer als in vroegere tijden heb ik dees jaar alle slag van beoordeelingen gehoord; het waren niet altijd beknibbelingen, maar somtijds welgemeende voorstellen om ware verbeteringen in te brengen. De eene wilde op zich nemen geheel het Drama zoodanig in te korten dat het in twee uren zou kunnen gespeeld worden; de andere stelde voor alle samenspraken weg te laten om alleenlijk de levende beelden uit het Oud Testament te behouden,

en het bitter Lijden als *mimodrama* op te voeren. Eene derde zou over alles tevreden geweest zijn indien hij volle macht verkregen had om eenen keus te doen onder de levende beelden. De vierde stemde toe dat de tekstboek, zoo lang hij is, ongeschonden zou blijven, op voorwaarde dat de Bijbelsche woorden en uitdrukkingen in den hedendaagschen spreektrant zouden vertolkt worden. Anderen nog, in groot getal, waren het ééns om het Drama met de begrafenis van Christus te eindigen: volgens hen moest de Verrijzenis en al wat er van afhangt afgeschaft worden.

« Ongetwijfeld zijn eenige van deze en ook veel andere bemerkingsen gegrond. Ik zelf heb elders geschreven dat de koorzangen somtijds te lang zijn, dat de taal der Oberammergauwers te dikwijls de alledaagsche en platte spreektaal is; dat er verschillende levende beelden zouden moeten weggelaten worden, vooral in de tweede helft van het stuk, waar zij de grootsche ontwikkeling van het Drama verhinderen; dat, inderdaad, de ongeloofelijke indruk der Kruising en Begrafenis door niets anders meer kan overtroffen worden: Dit alles wil ik geern bekennen! Maar de vraag is hier van te weten *wie* het stuk verkorten, veranderen, verbeteren moet? *Wie* heeft er daar het recht toe, de bevoegdheid en bijzonderlijk de bekwaamheid? Het Ammergauwsche Passiespel is met hoegenaamd geene andere

tooneelen te vergelijken, en dezen die zich met kritiek van tekst en voorstelling bezig houden, mogen het volgens hun believen niet omwerken. Zelfs onze beste dichters en schrijvers zouden hier de ware verbeteraars niet zijn, — gelijk van eenen anderen kant zelfs onze eerste tooneelkunstenaars niet ééne der Oberammergauwsche rollen zouden kunnen spelen gelijk zij daar gespeeld wordt. Het zij nog eens gezegd: het Passiespel heeft zijne wortels geschoten in eenen anderen bodem dan dezen van de hedendaagsche beschaving. Hetzelve in dezen laatsten verplanten zou aan dat Drama de dood toebrengen. Ja alzoo zijn de zaken! Binnen tien jaar, indien het Oberammergauwer spel herhaald wordt, zullen wij nogmaals genoodzaakt zijn al die onbetwistbare onvolmaaktheden in onzen koop te aanveerden, zooals wij tot nu toe gedaan hebben: anders zouden wij aan het stuk mogen onzen vaarwel zeggen. In een woord: het Passiespel kan alleenlijk voortduren gelijk het geweest is en nog is, of *het moet geheel en gansch ophouden te bestaan.*

« Hetzelfde geldt ook voor het muziek der Passie, waarover een hevige pennetwist ontstaan is. De eene spreken over dat muziek allerhande lof, en de andere weten er niets dan kwaad van te zeggen. Doch, hier ook is overdrevenheid. Zekerlijk behoeft het muziek, meer dan de andere deelen, overzien te wor-

den ; hoe schoon ook sommige stukken voorkomen, de kooren hebben niet altijd de verhevenheid, de weerdigheid van het heilig Drama.....

» Onder het opzicht van tooneelversiersels heb ik veel en groote veranderingen gevonden. Hier, gelijk ik reeds gezeid heb, kon en moest men verbeteren en vooruitgaan zonder veel de eenvoudigheid en de eigenaardigheid van het aloude spel aan te raken. Het schilderwerk heeft veel gewonnen en de uitzichten van Bethaniën en Jerusalem zijn kostelijk en wel uitgevallen. »

Van zijnen kant zegt Brüner het volgende. « In de kooren der *Opera's* vindt men altijd het bijzonder kenmerk der wereldsche theaters. Hier zijn de gezangen volstrekt en uitsluitelijk godsdienstig. Daaruit volgt dat de aanwezigen, door den koor diep bewogen, reeds bereid zijn tot het aanhooren der Passie.... Een christen mensch gevoelt dat het zou onbetamelijk zijn die gezangen te willen beknibbelen met ze aan een *Opera* van Meyerbeer (of Wagner) te vergelijken. »

Bij die grondige beoordeeling van twee duitsche schrijvers, voegen wij één woord over het orkest. « Het bestaat uit dertig dorpslieden, en het is inderdaad goed ». Alzoo spreekt een fransche gazettier die over het Passiespel in 't algemeen een lichtzinnig oordeel, een fransch oordeel strijkt, maar nu en

dan, de grootste bewondering toont voor sommige deelen in 't bijzonder aanschouwd.

Indien wij, na zulke getuigenissen, ons eigen gedacht in korte woorden willen samenvatten, moeten wij zeggen dat wij te Oberammergau waarlijk gesticht wierden, en van daar vertrokken zijn met de grootste bewondering voor het Passiedorp en zijne inwoners. Wij wierden er gesticht door het echt christen gedacht dat in gansch het Passiespel uitschijnt; door de eerbiedvolle houding der 6000 aanwezigen die, weinige uitgezonderd, met aandacht en godsvrucht het godsdienstig Drama bijwoonden; door de tranen van aandoening die wij meermaals zagen vloeien bij het opvoeren van dat onvergeetbaar schouwtooneel; door de verzekering dat er meermaals bekeeringen door dit levendig verbeelden van het Bitter Lijden van Christus wierden te weeg gebracht.

Welke bewondering gevoelden wij ook niet voor die arme bergbewoners der Beiersche Alpen! Zonder de medehulp van *beschaafde* kunstenaars, zonder eigentlijke geleerdheid of studie, uitsluitelijk geleid door hun eigen vernuft en kunstgevoelen, alsook door den geest van overlevering die onder hen sedert 250 jaren heerscht, vinden die 1200 landslieden in hun midden 700 spelers die ten tooneele komen, en meer dan acht uren lang de aandacht weten te boeien van duizenden en

duizenden toehoorders. Ja zulk een dorp is bewonderingswaardig, — en wij weten u dank, brave bergbewoners, voor de geheugelijke oogenblikken die wij bij u overgebracht hebben.

Mochten wij door het verspreiden van uwe godvruchtige inzichten, door het uitleggen van uwe godvruchtige spelen, medewerken om den Zaligmaker der menschen beter te doen kennen, meer te doen beminnen en getrouwelijker te doen navolgen !

Dan, ja, dan zou het doel van uw geestelijk vertoog bereikt worden ; dan zou uw schouwspel « den Verlosser verheerlijken, de Aller- » hoogste zou er met meer welbehagen zijne » oogen op wenden, de Engelen des Hemels » en uwe voorouders zouden er over verheugd » zijn en het zou uwe gedachtenis voor tijd » en eeuwigheid doen gebenedijden ! ⁽¹⁾ »

GELOOFD ZIJ JESUS-CHRISTUS !

1. Inleiding tot den tekstboek der koorzangen.

IMPRIMI POTEST

J.-A. SIOEN, Can. libr. Cens.

Brugis, 29 Julii 1881.

INHOUDSTAFEL.

Eerste Deel.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Mysteriespelen en godsdienstige tooneelstukken der voorgaande eeuwen.

§ 1. Voor welk publiek de tooneelstukken in de middeleeuwen vertoond werden. — *Wereldlijke en geestelijke* spelen. — Oorsprong van het middeleeuwsche theater: de kerkelijke plechtigheden. — Voorbeelden. Bl. 1

§ 2. Wat zijn *Kerkelijke* tooneelen? — Voorbeelden. — Hoe deze tooneelen allengskens veranderden. — Andere voorbeelden. — Het Kerkelijk drama van O. L. V. Boodschap te Brugge, enz. — Kerkelijke spelen te Damme, Oostende, Audenaarde, Geeraardsbergen, enz. Bl. 5

§ 3. Wat is een *mirakelspel*? — Oorsprong van het woord *mysterie*. — Eerste beteekenis van het woord *mysteriespel*. — Voorbeelden te Gent in 1458, te Brugge in 1450, te IJper in 1493, te Kortrijk, Audenaarde, Damme, Aalst, Nieuwpoort, Veurne, Oudenburg, enz. — Voorbeelden te Parijs en te Laval. — Tweede beteekenis van het woord *mysteriespel*. Bl. 13

§ 4. Algemeen karakter der Mysteriespelen. — Wetten door de fransche tooneelschrijvers gevolgd in de XVIIe eeuw. — Het gedacht der Romantieke schrijvers van rond 1830. — Dit gedacht was geene nieuwigheid in de letterkunde. — Een vlaamsch *mysterie* uit de XIVe eeuw. — Ander voorbeeld uit de XVIe eeuw. — De *waarom* over het mengen van ernstigheid met klucht. — Rol van zot en duivel in de spelen der middeleeuwen. — Godvruchtig doel van die spelen. — Voorbeelden. Bl. 22

§ 5. Wie de onkosten droeg der Mysteriespelen. — Ongeloofelijke toeloop te Valencijs in 1547. — Wie in 't algemeen de spelers waren. — Rijselsche spelers te Mechelen in 1494. — Hoe dikwijls men speelde. Bl. 32

§ 6. De Schouwburg der Mysteriespelen. — Verkeerde uitleg van eertijds. — Beschrijving van een theater der middeleeuwen. — Het theater van Valencijn hermaakt te Parijs in 1878. — Hoe de wonderbaarste gebeurtenissen verbeeld wierden te Bourges en te Valencijn. — Oorsprong van valsche Reliquiën. — Andere wonderen verbeeld te Meulebeke in de XVIe eeuw. Bl. 35

§ 7. Waarover handelden de Mysteriespelen? — De Passiespelen. — Heropkomst der heidensche kunsten. — Invloed op de godsdienstige drama's. — Speelde men in België veel mysterien met *woorden* en handeling? — Voorbeelden te Damme, Lier, Audenaarde. — Oorzaak van den ondergang der godsdienstige tooneelen in België. — Overblijfsels van Mysteriespelen in Vlaanderen. — Voorbeelden. Bl. 43

§ 8. Oorsprong der Veurnesche processie. — Aankomst der H. Kruisreliquie in 't jaar 1100. — De Processie in 1241. — Hoe de ommeegang was in de XVe eeuw. — Wat waren toen de *Passie van Ste Steven*, — het *Passiespel*, — het *Spel van de levende en de doode?* — Nieuwe Veurnesche processie in 1646. — Beschrijving van den stoet in de XVIIe en XVIIIe eeuwen, — vergeleken met den tegenwoordigen. — Betrek tusschen de processie van Juli en deze van Mei. Bl. 57

Bijlage: Het Mimodrama. « *Godsdienst en Vaderland* » gespeeld in 1880 te Sint Andries bij Brugge. Bl. 72

TWEEDE HOOFDSTUK.

De reis naar Oberammergau en aankomst in het dorp.

§ 1. Munchen. — Murnau. — Mittenwald. — De Alpen. — De Kofelberg. Bl. 76

§ 2. Onbedachte reizigers. — Diemers Villa. — De Passiegroep. — Het Passiedorp. — Een vriend. — Joseph Mayr. — Muurschilderingen op de huisgevels. — Frans Zwinck. — Het huis van Burgemeester Lang. — De

Kroonprins van Pruisen te Oberammergau. — Groote toeloop van doorluchtige bezoekers. — De Koning van Beieren en de Passiespelers. — Een geschenk. — Dagbladschrijvers. — Slapen en ontwekken. Bl. 81

DERDE HOOFDSTUK.

Ligging van het dorp ; zijne inwoners ; hunne bezigheden en gebruiken.

§ 1. De Vallei van Oberammergau. — De vier jaargetijden. — Groote onweders. — Overstromingen. — Waterwerken. — De oogst, het vee en het wild. — Getal inwoners. — Brandrampen. Bl. 95

§ 2. Volksfeesten, gilden en kerkelijke feesten. — Bezigheden der inwoners. — De beeldhouwkunst. — De woningen. — De Passiespelen en de opvoeding der kinderen. — Eenige spelers en hunne verschillende rollen. — Eene gemiste rol geleerd te Munchen. — Oefeningen der spelers. — De Kruisschool. Bl. 100

§ 3. Gereedschappen voor de vreemdelingen. — Voorzorgen. — Logist bij de familien. — Het seizoen te Oberammergau. — Welke onkosten? — Een raad. — Verzoek en weigering van elders te spelen. — Schneider in België. — Wie hij was. — Waar hij stierf. — Een navolger te New-York. Bl. 110

VIERDE HOOFDSTUK.

Oorsprong en geschiedenis der Passiespelen.

§ 1. Oorsprong der Passiespelen van Oberammergau. — Eene besmettelijke ziekte. — Belofte in 1633. — Weinig toeloop van 1730 tot 1800. — Bewerking van den ouden tekst. — Muziek der Passiespelen. — Meester Dedler. — Erkenntenis. — De voorstellingen van 1830, 1840 en 1850. — Nieuwe bewerking van den tekst voor 1860. — Daisenberger en zijne werken. — De spelen, ontvangsten en uitgaven van 1860. — De spelen van 1870 door den oorlog onderbroken, — en hernomen in 1871. Bl. 119

§ 2. Het Passiespel van 1880. — Kerkdienst en *Veni Creator*. — De keus der spelers. — Wanneer, waar en door wie hij gedaan wordt. — Hij duurt drij dagen. — Het Orkest en de Koorzangen. — Bijzondere repetitiën. Vijf algemeene repetitiën. — Berichten in dagbladen. — Eerste vertooning. — De 40 vertooningen van 1880. — Nog de Koning van Beieren en de Passiespelers. — De ontvangsten. — Eerloon der Spelers. — Andere uitgaven. — De laatste voorstelling. — *Te Deum laudamus*. — De Passiespelers verkeerd beoordeeld. — De uitwerksels van het heilig Drama. Bl. 131

Tweede Deel.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Waar en hoe de vertooning van 22 Oogst 1880 plaats greep.

§ 1. De Schouwburg, — zonder dak. — Het plan. — Beschrijving. — Een uitzicht op het theater. Bl. 1

§ 2. Het kleêrhuis. — De kostumen. — Hun prijs. — Bezoek van de *garde-robe*. Bl. 4

§ 3. Algemeen gedacht over de vertooning van het Passiespel. — Wat zijn *levende beelden*? — Waarom komen zij in het Passiespel voor? — Hoe kunstig zij gemaakt zijn. — De koor in de treurspelen der Ouden. — De koor in het Passiespel. — Waartoe de zang hier dient? Bl. 8

§ 4. De 22 Oogst 1880. — In de parochiekerk. — Toelooop van priesters. — De Passiespelers in de Kerk. — De toren en het Kerkhof. — In den Schouwburg. — Intrede van den Kroonprins van Duitschland. — Het Passiespel begint. Bl. 17

ZESDE HOOFDSTUK.

Het Passiespel.

I^{ste} AFDEELING. De Voornamiddag der vertooning. — Algemeene inleiding. Bl. 23

I BEDRIJF. Plechtige intrede in Jerusalem ... 26

II » De Hooge Raad neemt het besluit van JESUS ter dood te brengen ... 30

III	BEDRIJF.	Laatste vaarwel van JESUS te Bethaniën..	24
IV	»	JESUS gaat voor de laatste maal naar Jerusalem.	39
V	»	Het laatste Avondmaal.	44
VI	»	De verrader	52
VII	»	JESUS in den Hof van Oliveten	54
Tusschenpoos		67
II ^{de} AFDEELING.		— De namiddag der vertooning	70
VIII	BEDRIJF.	JESUS voor Annas...	71
IX	»	JESUS voor Caiphas.	74
X	»	De dood van Judas.	85
XI	»	JESUS voor Pilatus.	91
XII	»	JESUS voor Herodes	94
XIII	»	De Geeseling en Doornenkrooning	96
XIV	»	JESUS ter dood veroordeeld...	99
XV	»	Christus draagt zijn kruis	107
XVI	»	De kruising en dood van Christus	113
XVII	»	De Verrijzenis	119
XVIII	»	De Hemelvaart	112

ZEVENDE HOOFDSTUK.

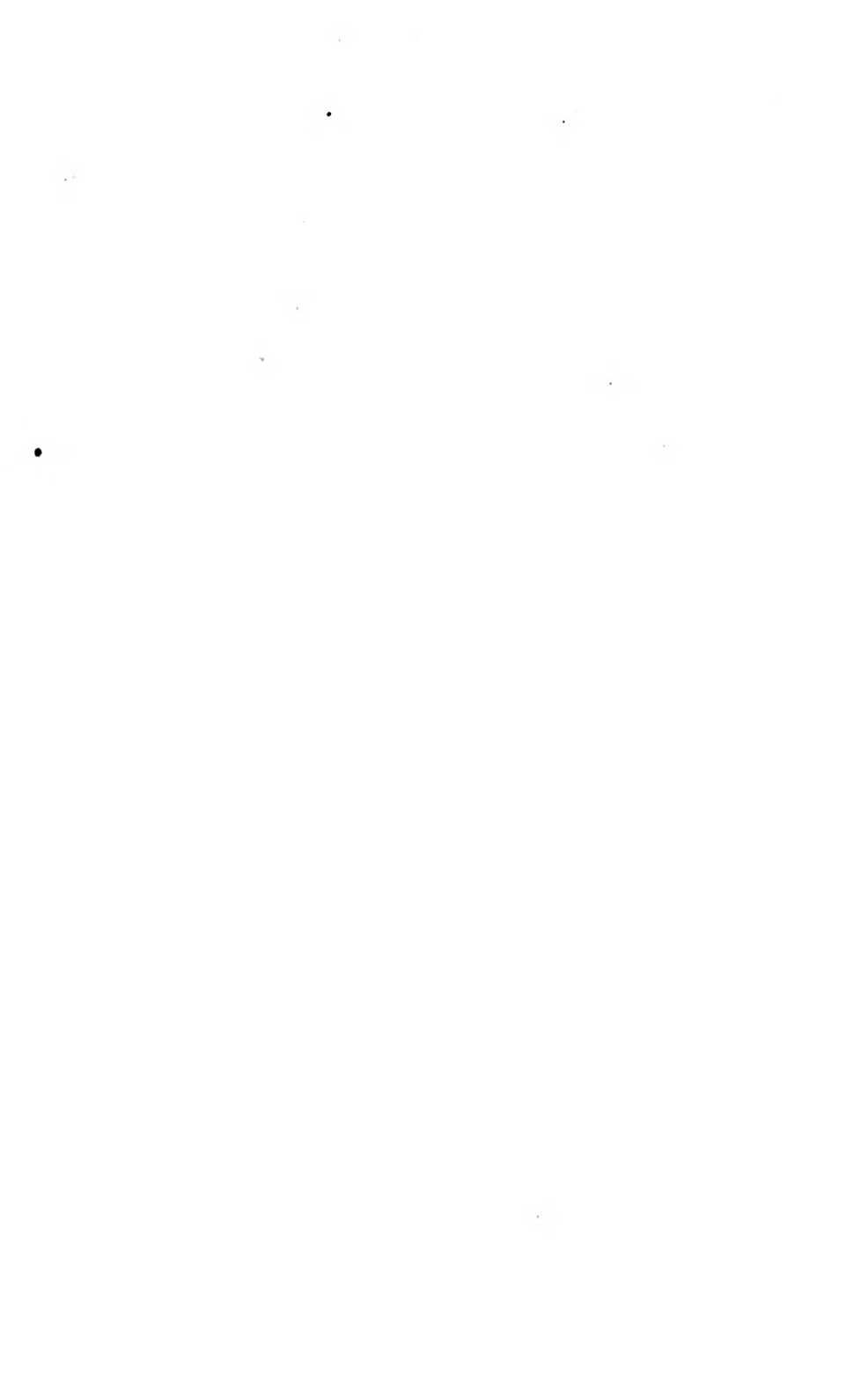
Beoordeeling over de Spelers en over het Spel.

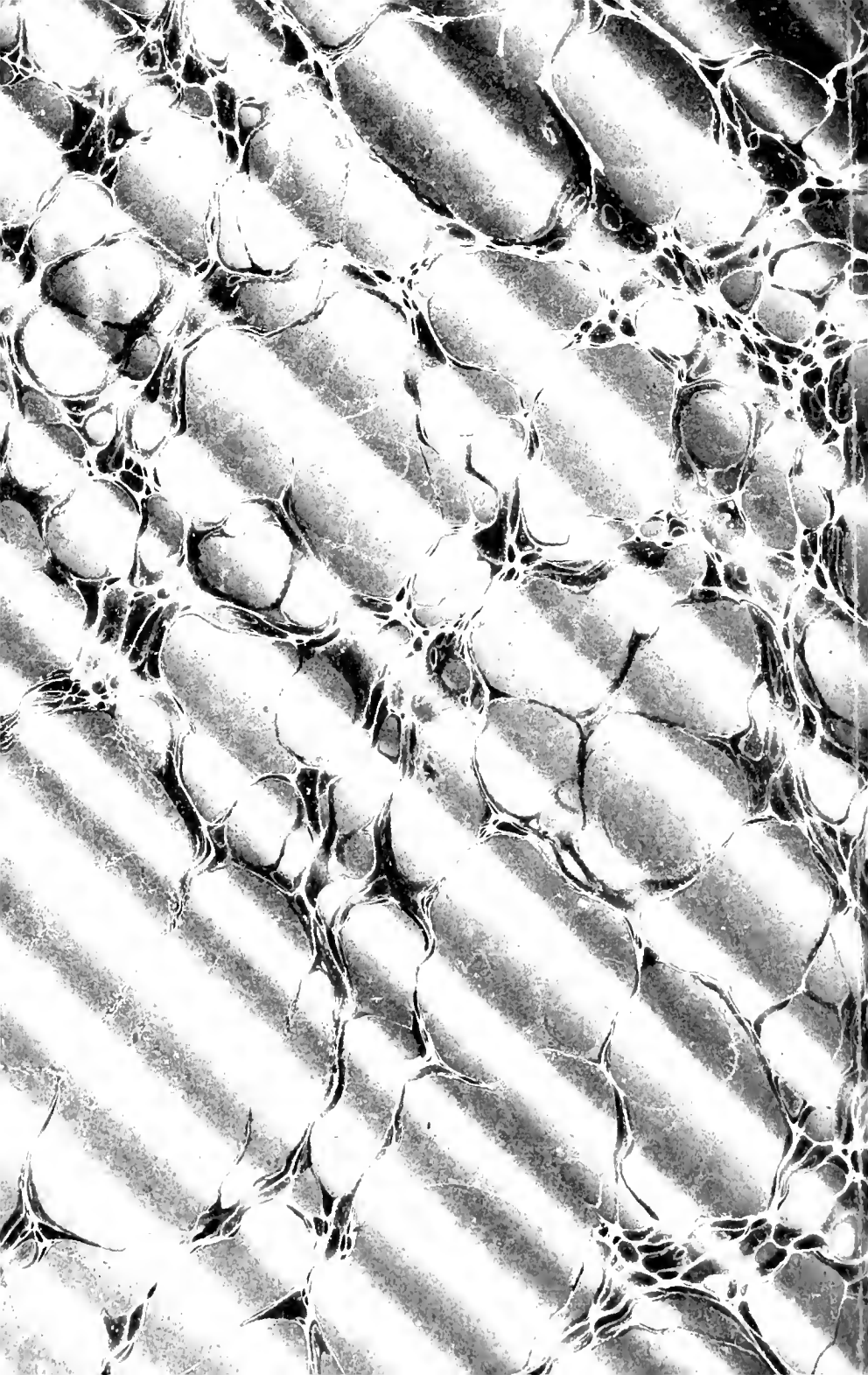
§ 1. Eene samenspraak. — Bezoek bij Pilatus. — Rendl en zijne familie. — Hoe wel hij speelt. — Het spel zijner dienstknechten. — Caiphas, de Burgemeester van 't dorp. — Gregoris Lechner: Judas. — Joseph Mayr, de Christus. — Hij is Beeldhouwer en Schepen. — Hoe hij speelt. — Zijne kleedij. — Hoe hij aan het Kruis hangt. — Barabbas. — Annas. — De HH. Joannes en Petrus. — De Rollen van de beulen, — en van de kinderen. — Johann Diemer de Choragus. Bl. 126

§ 2. Wie vraagt er veranderingen in het Passiespel? — Welke? — Moeten zij aanveerd worden? — Beoordeeling van de kooren, — en van het Orkest. — Een laatste woord.

Bl. 145.

Laudetur Jesus Christus?

PN
3235
R66

Rommel, H.
De passiespelen van
Oberammergau

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

